

Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi
Zonguldak Bülent Ecevit University

Cilt / Volume 3

Sayı / Number 1

Haziran / June 2025

Karaelmas Sosyal Bilimler Dergisi

Karaelmas Journal of Social Sciences

KARAS

ISSN 2980-1044
E-ISSN 2980-2490

Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi
Zonguldak Bülent Ecevit University

Karaelmas Sosyal Bilimler Dergisi
Karaelmas Journal of Social Sciences

Cilt 3
Volume 3

Sayı 1
Number 1

Haziran 2025
June 2025

Sahibi / Owner

Prof. Dr. İsmail Hakkı ÖZÖLÇER (Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi Rektörü)

Dergi Yönetimi / Journal Management

Baş Editör / Editor-in-Chief

Prof. Dr. Yücel NAMAL

Editörler / Editors

Doç. Dr. Gürbüz ARSLAN

Doç. Dr. Nuray 3.KARAKAYA

Dr. Öğr. Üyesi Şerife AKINCI TOK

Alan Editörleri / Field Editors

Tarih/History

Doç. Dr. Gürbüz ARSLAN

Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi

Türk Dili ve Edebiyatı/Turkish Language and Literature

Dr. Öğr. Üyesi Arda KARADAVUT

Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi

Arkeoloji/Archaeology

Doç. Dr. F. Gülden EKMEK

Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi

Psikoloji/Psychology

Doç. Dr. Filiz AKAR

Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi

Sosyoloji ve Kültürel Çalışmalar/ Sociology and Cultural Studies

Doç. Dr. Atilla BARUTÇU

Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi

Filoloji/Philology

Dr. Öğr. Üyesi Özlem Aydın ÖZTÜRK

Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi

Mütercim ve Tercümanlık/Translation and Interpreting

Dr. Öğr. Üyesi Yasemin ŞANAL

Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi

Halkla İlişkiler, Medya ve İletişim/ Public Relations, Media and Communications

Dr. Öğr. Üyesi Cem Evrim ASLAN

Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi

Felsefe/Philosophy

Dr. Öğr. Üyesi Okan KÜÇÜK

Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi

Türkçe Dil Editörü/Turkish Language Editor

Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Fatih ASLAN

Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi

Yabancı Dil Editörü/Foreign Language Editor

Arş. Gör. Dr. Mustafa DEMİREL

Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi

Arş. Gör. Dr. Ali CAN

Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi

Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi

Sekreteryas/Secretary

Arş. Gör. Dr. Havva SEBETCİ

Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi

Son Okuyucu/Proofreader

Dr. Öğr. Üyesi Melek TOPARLAK ŞAHİN

Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi

Derginin Tarandığı Dizinler / KARES is indexed in

academindex

İletişim / Contact

Dergi yazışma adresi / Correspondence: Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi, Karaelmas Sosyal Bilimler Dergisi Editörlüğü, Sosyal Bilimler Enstitüsü Binası, İncivez 67100 Zonguldak, Türkiye

Tel: 0 (372) 291 28 63 0 (535) 524 40 89 **E-posta / E-mail:** karesdergisi@gmail.com / kares@beun.edu.tr

Ağ Adresi / Web Adress: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/kares>

Sayfa düzenlemesi ve yayın hizmetleri / Page layout and publishing services

BULUŞ Tasarım ve Matbaacılık Hizmetleri, Bahriye Üçok Caddesi 9/1 Beşevler, 06500 Ankara, Türkiye

Tel: (0312) 222 44 06 • E-posta: bulus@bulustasarim.com.tr

Yayın Kurulu / Editorial Board

Prof. Dr. Atakan AKÇAY
Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi

Prof. Dr. Ekrem CAUSEVİC
University of Zagreb

Prof. Dr. Erdoğan KELEŞ
Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi

Prof. Dr. Mehmet Serhat YILMAZ
Kastamonu Üniversitesi

Prof. Dr. Melek ÇOLAK
Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi

Prof. Dr. Nuri KAVAK
Sinop Üniversitesi

Prof. Dr. Redžep SKRİJELJ
State University of Novi Pazar

Prof. Dr. Ufuk Deniz AŞCI
Selçuk Üniversitesi

Prof. Dr. Yılmaz YEŞİL
Gazi Üniversitesi

Prof. Dr. Berna FİLDİŞ
Bartın Üniversitesi

Doç. Dr. Adnan ESENYEL
Düzce Üniversitesi

Doç. Dr. Ayşe Gül ÇIVGIN
Bartın Üniversitesi

Doç. Dr. Bilal SÜSLÜ
Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi

Doç. Dr. Elif TOKDEMİR DEMİREL
Kırıkkale Üniversitesi

Doç. Dr. Faruk TEMEL
Erciyes Üniversitesi

Doç. Dr. Fatih Numan KÜÇÜKBALLI
Selçuk Üniversitesi

Doç. Dr. İrem ERDEM ATAK
İstanbul Üniversitesi

Doç. Dr. Mehmet Zahit TİRYAKİ
İstanbul Medeniyet Üniversitesi

Doç. Dr. Suada DŽOGOVIĆ
Haxhi Zeka University

Doç. Dr. Taner ATMACA
Düzce Üniversitesi

Doç. Dr. Zöhre AKYOL
Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Canan ÖZBİL
Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Dinçer BİÇER
Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Levent KIYLIOĞLU
Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Selin MARANGOZ
Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Sinan YÜKSEL
Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Veysi TANRİVERDİ
Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Emre ÇELİKER
Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi

Öğr. Gör. Mustafa TEKELİ
Milli Savunma Üniversitesi

Dergi Hakkında

Karaelmas Sosyal Bilimler Dergisi (KARES), Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi bünyesinde Yaz (Haziran) ve Kış (Aralık) dönemlerinde olmak üzere yılda iki kere yayımlanan uluslararası hakemli bir dergidir. Dergi Türkçe, İngilizce ve Türk lehçelerinde olmak üzere hem basılı hem de elektronik olarak yayımlanmaktadır. Dergide sosyal ve beşerî bilim alanlarına katkı sağlayacak özgün ve bilimsel yöntemlere uygun çalışmalar yayımlanmakta olup, makalelerin yayım sürecinde herhangi bir ücret talep edilmemektedir. Makaleler “kör hakemlik” yöntemiyle en az 2 hakem tarafından kontrol edilmekte, intihal taraması ve yayın etiğine uygun bir süreçten geçirilerek titiz bir ön değerlendirmeye tabi tutulmaktadır. Dergide yer alan yazılardan ve aktarılan görüşlerden yazarlar sorumludur.

About the Journal

Karaelmas Journal of Social Sciences (KARES) is an international peer-reviewed journal published twice a year—Summer (June) and Winter (December)—under the auspices of Zonguldak Bülent Ecevit University. The journal is published both in print and electronically, in Turkish, English, and Turkic dialects. It features original and methodologically sound studies that contribute to the fields of social and human sciences. No fees are charged during the article publication process. Articles are reviewed using a double-blind peer-review system by at least two reviewers. They undergo a thorough preliminary evaluation, including plagiarism checks and adherence to publication ethics. Authors are responsible for the content and opinions expressed in the articles published in the journal.

EDİTÖRDEN

Karaelmas Sosyal Bilimler Dergisi'nin kıymetli okurları,

Derginin ilk makalesi olan ve Fuat Uçar tarafından kaleme alınan “*VI. Demirel Hükûmeti Dönemi Türk Dış Politikası ve Etkileri*” başlıklı makalede, VI. Demirel Hükûmeti'nin, Demirel'in siyasi hayatında kurmuş olduğu koalisyona dayalı bir azınlık hükûmeti olduğu belirtilerek hükûmetin darbe öncesinde kurulan son demokratik hükûmet olduğuna değinilmiştir. Uçar, makalenin başında ilk olarak Demirel öncesi hükûmetin genel durumunu ele aldıktan sonra hükûmetin kuruluş sürecini ve ardından Türkiye'nin dış politikadaki gelişmelerine değinmiştir. Yazar, Türkiye'de terör faaliyetlerinin yoğun olarak yaşandığı bu dönemde dış politikadaki gelişmelerin Türkiye'nin stratejik önemini artırmakla birlikte Batı ile olan ilişkilere de yön verdiğine vurgu yapmaktadır. Bu bağlamda, Türkiye'nin AET ile olan ilişkileri ve NATO ile olan bağlantıları makalede ele alınmaktadır. Bununla birlikte koalisyon sürecinin de ele alındığı bu çalışmada, Türkiye'nin dış politikada millî bir anlayış çerçevesinde bir politika izlediği, iktidar ve muhalefet çatışmalarının çok fazla görülmediği ve yaşanan gelişmelere bağlı olarak Batı ile olan ilişkilerin yoğun olarak yaşandığı bir hükûmet sürecinin varlığından söz edilmektedir.

SümeYYe Yıldırım tarafından kaleme alınan “*Artvin'de Yaşlı Olmak: Nitel Bir Çalışma*” başlıklı makale, derginin bu sayısının ikinci sıradaki çalışmasıdır. Makalede ilk olarak yaşlılığın genel bir tanımı yapılarak onların toplumsal yaşamdaki koşulları ele alınmıştır. Yıldırım, yaşlılığı Artvin ilindeki yaşlı insanların deneyimlerinden yola çıkarak, yorumlayıp çalışmanın sosyal politikaya katkı sağlayacağını düşünmektedir. Fenomenoloji desenden yararlanılan çalışmada, yaşlılık ile ilgili sorunlar ve huzurevinin yaşlılar gözünden değerlendirilmesini içeren başlıklara yer verilmiştir. Yaşlıların sağlık alanında yaşadığı sorunların da ele alındığı bu çalışmada yaşlılık kavramının getirdiği değişimler üzerinde durulmuştur. Ayrıca yaşlıların tutumları ve bakış açılarındaki değişimlere değinilmiştir. Bununla birlikte çalışmada yer alan önerilerin dikkate alınmasının da yaşlıların sağlık hizmetleri konusundaki sıkıntılarına çözüm getireceği düşüncesi ifade edilmektedir.

Derginin bu sayıdaki üçüncü makalesi Merve İlgin Güner ve Orhan Doğan tarafından kaleme alınan “*Kişisel Sınır Kavramının Gelişiminde Psikoterapi Alımının Rolü*” başlıklı çalışmadır. Araştırmacılar bu makalede, psikoterapinin kişisel sınır gelişimi üzerindeki rolünü incelenmiştir. Kişisel sınırın önemini üzerinde durulduğu bu çalışmada, sağlıklı ilişkiler kurabilmek için kişisel sınır bilincinin oluşmasının önemi üzerinde durulmuştur. Çalışma içerisinde aynı zamanda kişisel sınırın, psikolojik anlamda iyi olmanın bir destekleyicisi olduğuna değinilmiştir. Kişisel sınırın hayata dahil edilebilmesi için gerekli desteğin alınabilmesi açısından psikoterapiye olan katkıları çalışmada öncelikli olmuştur. Nitel araştırma yönteminin kullanıldığı bu çalışmada, yüz yüze görüşmeler yapılarak elde edilen sonuçlar psikoterapinin kişisel sınırların gelişmesine olumlu katkı sağladığını göstermiştir. Makalenin sonuç kısmında ise yapılan bu çalışmanın ilerleyen süreçlerde daha farklı gruplara uygulanmasının kişisel sınırlar açısından daha olumlu sonuçlara yol açacağına vurgu yapılmıştır. Ayrıca bu konu kapsamında psikoterapinin önemi ve sürecin devamlılığı hususuna dikkat çekilmiştir.

Ersin Çelikbaş ve Mehmet Akdaş tarafından kaleme alınan, derginin dördüncü makalesi “*The Iconographical Evaluations of Fruit Depictions at Mosaics From Hadrianopolis and Their Connections at Agricultural Activities in the Region*” başlıklı çalışmadır. Makalede Hadrianopolis'in bulunduğu yerin konumu belirtildikten sonra kazı çalışmasının yapıldığı bir alan olarak elde edilen bulguların dönemin süsleme karakterini yansıtan zemin mozaikleri içerdiği ve bu mozaiklerin teknik çalışmalar sonrasında koruma altına alındığı ifade edilmektedir. Bu çalışmanın amacı Hadrianopolis'te elde edilen yapıların zeminlerindeki mozaiklerin ikonografik değerlendirmesinin ele alınması olarak belirtilmiştir. Yazarlar, çalışmada meyve tasvirlerinin önemine değinerek bu tasvirlerin Antik Dönem'de cennet bahçesinin sembolü olarak anlamlandırıldığına değinmektedir. Aynı zamanda ele alınan tasvirlerin değerlendirme sürecinde yeterli olmayacağının da altı çizilmiştir. Bununla birlikte bölgenin tarımsal faaliyetleri ile meyve tasvirleri

arasında bağlantının olup olmadığı konusu çalışmada ele alınan konulardandır. Hadrianopolis'teki kalıntıların ve elde edilen bulguların bölgenin günümüz şartlarındaki ürünlerle olan bağlantısıyla birlikte alana önemli katkılar sağlayacağı düşünülmektedir.

Derginin beşinci makalesi Samet Büyükkada tarafından kaleme alınan “*Eğilimlerin Açıklanmasında Basit Koşul Analizi ile Yapısal Denklik Modeli Üzerine Bir İnceleme*” adlı çalışmadır. Makalede ilk olarak eğitimsel özelliklere bir açıklama getirilerek analiz stratejilerine değinilmiştir. Yazar çalışmada, eğilimlerin ontolojik statüsünün ve tezahür koşullarının çağdaş metafizik tartışmalarının merkezinde yer aldığını bildirmektedir. Bu çalışmanın amacı eğilimlerin analizinde kullanılan BKA ve YDM modellerini hem kavramsal hem de biçimsel düzeyde karşılaştırmayı hedef edinmektedir. İlgili konuda karşılaştırma yapılmadan önce modellerin tarihi süreçleri ele alınarak çalışma; eğilimlerin metafiziksel temelleri, basit koşul analizinin imkânı ve sınırı, yapısal denklikler modelini anlamak ve karşılaştırmalı bir tahlil başlıkları altında incelenmiştir. Sonuç olarak yapılan çalışmaların eğilim metafiziğinin bilimsel açıklamalara da güçlü ve çok yönlü katkılar sağlayacağı düşünülmektedir.

Derginin son makalesi olan “*Şükranın Yordayıcısı Olarak Özgecilik ve Psikolojik Sağlamlık Özellikleri İncelenmesi*” başlıklı çalışma; Havva Orçin, Ramazan Demir ve Rüya Özcan tarafından kaleme alınmıştır. Çalışmanın amacı, yetişkin bireylerin şükran düzeylerini yordamada özgecilik ve psikolojik sağlamlığın rolünü incelemek olarak belirtilmiştir. Çalışma içerisinde veri toplama için “Şükran Ölçeği”, “Özgecilik Ölçeği” ve “Kısa Psikolojik Sağlamlık Ölçeği” kullanılmış olup analiz sonrasında elde edilen bulgulara göre, şükran ile özgecilik arasında pozitif yönde orta düzeyde anlamlı ilişkiye ulaşıldığı ifade edilmiştir. Bununla birlikte özgecilik ile psikolojik sağlamlık arasında hem pozitif yönde hem de düşük düzeyde anlamlı ilişkinin varlığına değinilmiştir. Araştırmanın sonucunda, elde edilen bulgularla ulaşılan sonuçlara göre psikolojik sağlamlık ve özgeciliğin şükranın anlamlı yordayıcıları olduğu sonucuna varılmıştır. Bu bağlamda şükran düzeyi yüksek bireylerin sosyal ilişkiler ve ruh sağlığı konusundaki durumlarını belirlemek için uzunlamasına çalışmaların yapılması önerilmiştir.

Derginin kitap tanıtımı bölümünde ise Özge Horoz tarafından incelemesi yapılan “*Arda Karadavut, Organ Adlarıyla Kurulan Eski Türkçe Deyimlerde Duygular (Bilişsel Bir İnceleme). Palet Yayınları, Konya: Ekim 2023*” başlıklı çalışma yer almaktadır. Çalışmada, dil ve duygu arasındaki derin ilişkinin temeline değinilerek, duygu kavramının bireysel deneyimlerle sınırlı olmadığı, dil aracılığıyla toplumsal bir zeminde şekillenmesi belirtilmektedir. Çalışmanın aynı zamanda Eski Türkçe deyimler üzerinden dilin bilimselliğine de katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Karaelmas Sosyal Bilimler Dergisi'nin beşinci sayısının hazırlanmasında çalışmalarıyla dergimize değer katan yazarlarımızın yanı sıra derginin yayımlanma sürecine emek veren ve çalışmaları titizlikle değerlendiren tüm hakemlerimize ve çalışma arkadaşlarıma gösterdikleri özveriden dolayı en içten teşekkürlerimizi sunuyoruz. Değerli araştırmacılarımızın ve bilim insanlarımızın makale, hakemlik ve özverili desteklerinin bundan sonraki sayılarımızda da devam edeceğini ümit ediyor; Aralık 2025'te yayımlanacak altıncı sayımızda buluşmak dileğiyle keyifli ve sağlıklı okumalar diliyoruz.

Prof. Dr. Yücel NAMAL

Karaelmas Sosyal Bilimler Dergisi Baş Editörü

İÇİNDEKİLER / CONTENTS

Araştırma Makaleleri / Research Articles

VI. Demirel Hükümeti Dönemi Türk Dış Politikası ve Etkileri

Turkish Foreign Policy During the VI. Demirel Government and Its Effects

Fuat UÇAR..... 1

Artvin’de Yaşlı Olmak: Nitel Bir Çalışma

Being Elderly in Artvin: A Qualitative Study

Sümeyye YILDIRIM.....17

Kişisel Sınır Kavramının Gelişiminde Psikoterapi Alımının Rolü

The Role of Psychotherapy in the Development of the Concept of Personal Boundary

Merve İlgin GÜNER, Orhan DOĞAN.....30

The Iconographical Evaluations of Fruit Depictions at Mosaics from Hadrianopolis and Their Connections at Agricultural Activities in the Region

Hadrianopolis Mozaiklerindeki Meyve Tasvirlerinin İkonografik Açıdan Değerlendirilmesi ve Bölgedeki Tarım Faaliyetlerindeki Yeri

Ersin ÇELİKBAŞ, Mehmet AKDAŞ.....44

Eğilimlerin Açıklanmasında Basit Koşul Analizi İle Yapısal Denklik Modeli Üzerine Bir İnceleme

A Study on Simple Conditional Analysis and Structural Equations Modeling in Explaining Dispositions

Samet BÜYÜKADA55

Şükranın Yordayıcısı Olarak Özgecilik ve Psikolojik Sağlamlık Özellikleri İncelenmesi

Examining Altruism and Psychological Resilience as Predictors of Gratitude

Havva ORÇİN, Ramazan DEMİR, Rüya ÖZCAN65

Kitap Tanıtımı / Book Review

Arda Karadavut, Organ Adlarıyla Kurulan Eski Türkçe Deyimlerde Duygular (Bilişsel Bir İnceleme).

Palet Yayınları, Konya: Ekim 2023.

Arda Karadavut, Emotions in old Turkic Idioms Founded with Names of Body Parts (A Cognitive Review).

Palet Publications, Konya: October 2023.

Özge HOROZ77

VI. DEMİREL HÜKÜMETİ DÖNEMİ TÜRK DIŞ POLİTİKASI VE ETKİLERİ

Fuat UÇAR*

Özet

Türkiye Cumhuriyeti'nin tarihinde 1923-1950 dönemi tek parti iktidarında geçen önemli bir süreci oluşturmaktadır. Koalisyon hükümetleri olgusu ise 1961 seçimlerinden sonra siyasal hayatın en önemli konularından birisi haline gelmeye başlamıştır. Koalisyon hükümetleri ile geçen 1961-1980 döneminde Süleyman Demirel, AP'nin gerek tek parti gerekse koalisyon hükümetleri dönemlerinde Başbakan olarak uzun bir süre iktidarda kalmıştır. Süleyman Demirel'in siyasi hayatında kurmuş olduğu VI. hükümeti, aynı zamanda koalisyona dayalı bir azınlık hükümeti olup 12 Eylül 1980 Askerî Darbesi'nden önce kurulan son demokratik hükümet olmuştur. Türkiye'nin iç politika yönünden anarşi ve terörün had safhada olduğu, ekonomik olarak 24 Ocak Kararları'nın alındığı bu dönemde dış politikada da önemli gelişmeler yaşanmıştır. Çok yönlü bir dış politikanın izlendiği bu dönemde, Orta Doğu'da yaşanan gelişmeler Türkiye'nin stratejik önemini daha artırmıştır. Orta Doğu ve İslam dünyasının yanında, Yunanistan ve Amerika ile kurulan diplomatik ilişkilerin yanında Batı, dış politikada her zaman daha fazla öncelikli olmuştur. Batı ilişkiler özellikle ekonomik yönden AET kapsamında öncelikli olarak devam ederken, askerî yönden NATO ile de ilişkiler yoğun bir şekilde devam etmiştir. Yunanistan ile yaşanan Kıbrıs sorunu, Ege Adaları gibi sorunlarda Türkiye'nin haklılığı "milli dava" olarak savunulmuştur. Yaşan sorunların milli/ulusal niteliğinden dolayı iktidar-muhalefet ilişkilerinde çatışmanın en az yaşandığı alan dış politika olmuştur.

Anahtar Kelimeler: AET, Dış politika, NATO, Süleyman Demirel

TURKISH FOREIGN POLICY DURING THE VI. DEMİREL GOVERNMENT AND ITS EFFECTS

Abstract

In the history of the Republic of Turkey, the period 1923-1950 constitutes an important period of one-party rule. The phenomenon of coalition governments became one of the most important issues in political life after the 1961 elections. During the 1961-1980 period, which was characterized by coalition governments, Süleyman Demirel remained in power for a long time as the prime minister of the AP both during the single party and coalition governments. Süleyman Demirel's sixth government, which was also a coalition-based minority government, was the last democratic government formed before the military coup of September 12, 1980. During this period, when anarchy and terrorism were at their peak in Turkey's domestic politics and the January 24 Decisions were taken economically, important developments took place in foreign policy. During this period, when a multifaceted foreign policy was pursued, developments in the Middle East increased Turkey's strategic importance. In addition to the Middle East and the Islamic world, as well as diplomatic relations with Greece and the United States, the West has always had a higher priority in foreign policy. While relations with the West continued primarily within the EEC, especially in economic terms, relations with NATO continued intensively in military terms. Turkey's righteousness was defended as a "national cause" in problems with Greece such as the Cyprus problem and the Aegean Islands. Due to the national/national nature of the problems, foreign policy has been the least conflict-prone area in government-opposition relations.

Keywords: EEC, Foreign policy, NATO, Süleyman Demirel

* Doç. Dr., Giresun Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Bölümü, Giresun, Türkiye, fuat.turkuaz@gmail.com
ORCID: 0000-0002-2036-6689

Giriş

Türk siyasal hayatında tek parti dönemi iktidarlarının dışında koalisyon hükümeti dönemleri de önemli bir dönemi oluşturmaktadır. 1961 seçimleri sonucunda Türk siyasal hayatı ilk kez koalisyon hükümetleri ile tanışmış ve 1965 seçimlerine kadar bu süre İsmet İnönü ve Suat Hayri Ürgüplü tarafından kurulan koalisyon hükümetleri ile yönetilmiştir. Bu süreçte ismi duyulmaya başlayan Süleyman Demirel, 1965 ve 1969 seçimleriyle genel başkanı olduğu Adalet Partisi (AP)'ni iktidar yaparak 12 Mart 1971'de ordu komuta kademesinin hükümete verdiği muhtıraya kadar Başbakanlık yapmıştır. Demirel, bundan sonra muhalefet lideri konumuna geçse de 1970'li yıllardaki etkinliği artarak devam etmiştir.

1973 seçimlerinin tek parti iktidarına imkân sağlamaması, Türkiye'yi yeniden koalisyon hükümetleri ile yönetilmek zorunda bırakmıştır. Bu açıdan 1973-1980 dönemi koalisyonlarla geçen bir dönem olmuştur. Bu dönemde koalisyonların karşılaştığı önemli sorunlarının başında anarşi ve ekonomi sorununu gelirken dış politikada da oldukça önemli gelişmeler yaşanmıştır.

12 Kasım 1979 tarihinde Cumhurbaşkanı tarafından onaylanan, VI. Demirel Hükümeti Dönemi'nde takip edilen dış politika, önceki hükümet dönemlerinde uygulanan politikaların devamı niteliğinde olmuştur. Aslında bu durum AP ile Cumhuriyet Halk Partisi (CHP)'nin önceki iktidar dönemlerinde benimsen hem Kuzey Atlantik Örgütü (North Atlantic Organization / NATO) üyeliğine devam edilmesi hem de bu ittifak tarafından alınan kararlara iştirak edilmesi şeklinde bir dış politika takip edilmiştir. Bu açıdan Batı'ya dönük bir dış politika hâkim olmuştur.

Türkiye'de 12 Eylül 1980 Askerî Darbesi'ne¹¹ giden sürecin önemli bir aşamasını teşkil eden VI. Demirel Hükümeti Dönemi'nde dış politikada meydana gelen gelişmeler çok yönlü ve yoğun bir şekilde devam etmiştir.

VI. Demirel Hükümeti, iç politikada; artan anarşi, terör olayları ve ekonomik sorunlar ile uğraşırken, aynı zamanda ordu üst kademesinin Cumhurbaşkanı aracılığı ile siyasilere yönelik verdiği uyarı mektubu ve siyasi çekişmeler etkili olmuştur. Dış politikada da dünyada önemli gelişmeler yaşanmış, özellikle Türkiye'nin bulunduğu bölgesel gelişmeler dış politikada etkili olmuştur. Bu dönemdeki gelişmeleri değerlendiren Birand'a göre:

“Oysa bir yıl gibi kısa bir süre içinde, Ortadoğu'da olağanüstü olaylar ve gelişmeler âdeta ardı ardına birbirini izlemiş ve İkinci Dünya Savaşı'ndan bu yana görülmemiş oranda bir bunalım bölgede yoğunlaşmaya başlamıştı. (...) Türkiye batı için önemi katlanarak birkaç misli artan, dolayısıyla çok daha yakından izlenmesi gereken, istikrarlı ve daha da önemlisi batı ile ilişkilerini artık hiçbir kuşku bulutuna dahi tahammül edilemeyecek biçimde sağlamlaştırılması zorunlu bir ülke durumuna girmişti.”²

1970'li yılların sonuna doğru Türkiye, yaşanan iç istikrarsızlık ve ekonomik sorunlarla birlikte dış politikada meydana gelen gelişmelerden de oldukça etkilenmiştir. İç politika ve ekonomideki şiddetli istikrarsızlığa rağmen dış politika, iktidar-muhalefet ilişkilerinde uzlaşmanın sağlandığı tek alan olmuştur. Dönemin Cumhurbaşkanı Vekili İhsan Sabri Çağlayangil bu durumu “Biz Zincirbozan'da gördük ki, CHP'li-lerle aramızdaki dünya görüşlerimizden kaynaklanan çelişki, Türkiye Büyük Millet Meclisi'ndeki kadar değildi. (...) Türkiye'nin dış politikası konusunda gördük ki, CHP'lilerle aramızda en küçük bir çelişki yoktu.”³ şeklinde ifade etmiştir. Böylece iktidar-muhalefet ilişkilerinde sağlanan uzlaşıda ulusal/milli çıkarların savunulması etkili olmuştur.

Hükümet programında dış politikaya yönelik yapılan değerlendirmede “Türkiye, dış politikasını coğrafi mevkimizin ve tarihimizin gerçeklerine uyan, savunmamızla ekonomimizin icaplarını koruyan bir biçimde yürütecektir. Türkiye, taahhütlerine sadık kalacaktır. Maceracı politikalara iltifat etmeyecek,

1 Tekrarlayan durumlarda 12 Eylül darbesi olarak zikredilmiştir.

2 M. Ali Birand, *12 Eylül Saat: 04.00*, (yayımları yok: Karacan Yayınları, 1984), 184.

3 Cılızoğlu, Tanju (haz.), Çağlayangil'in *Anıları* (İstanbul: Bilgi Yayınevi, 2007), 268-271.

aklın gereğini yapacaktır. Türkiye, büyük devletlerin ülkemiz etrafında veya ülkemizle ilgili olarak çatışır hale gelmemelerine azami dikkat ve itina sarf etmeye devam edecektir"⁴ ifadelerine yer verilmiştir. Bu çerçevede programda dış politikanın yönü konusunda; hiçbir şüpheye mahal bırakılmayacağı, coğrafi konumun ve tarihi gerçeklerin ışığında, verilen taahhütlere uyan bir dış politika izleneceği, Avrupa Ekonomik Topluluğu (AET) ile ilişkilerin en kısa zamanda canlandırılması, Kıbrıs sorununda, adil bir çözüm olarak iki bölge ve iki toplumlu bir federasyon çözümüne varılabilmesi için iyi niyetli ve anlayışlı çabanın gösterileceği gibi konulara önem ve öncelik verilmiştir. 12 Eylül öncesinin son demokratik hükümeti, Demirel'in de ilk, Türk siyasal yaşamının da ikinci azınlık hükümeti olan VI. Demirel Hükümeti'nin dış politikadaki uygulamaları gerek o dönemde gerekse daha sonraki dönemlerde gündemde olmaya devam etmiştir. Bu çalışmada genel olarak VI. Demirel Hükümeti Dönemi'nde uygulanan dış politikaların önemi ve etkisinin değerlendirilmesi amaçlanmıştır.

1. VI. Demirel Hükümeti Öncesi Siyasal Durum

12 Mart 1971'de verilen muhtıradan önce Demirel Başbakan olarak görev yapıyordu ve genel başkanı olduğu partisi AP de Meclis'te çoğunlukta idi. Muhtıra sonucunda Meclis kapanmadı, siyasi faaliyetleri durdurulmadı, sadece hükümet istifa etti. Yeni hükümeti kurma görevi CHP'den istifa eden Nihat Erim'e verildi. Erim tarafından 26.03.1971-11.12.1971 ve 11.12.1971-22.05.1972 tarihleri arasında iki ayrı hükümet kuruldu. Daha sonraki süreçte Erim'in partilerüstü bir anlayışla⁵ Meclis'ten daha fazla yetki istemesi istifasına neden oldu. Bu kez yeni hükümeti kurma görevi II. Nihat Erim Hükümeti'nde Milli Savunma Bakanlığı görevinde bulunan Ferit Melen'e verildi ve Melen de hükümeti 22.05.1972 tarihinde kurdu. Melen Hükümeti, Fahri Korutürk'ün 6 Mayıs 1973'te Cum-

hurbaşkanı seçilmesinden bir gün sonra istifa etti. Bu gelişmenin sonucunda yeni hükümet önceki Ferit Melen Hükümeti'nde Ticaret Bakanı olarak görev yapan Naim Talu'ya verildi. Talu'nun Başbakanlığında yeni hükümet 15 Nisan 1973'te kuruldu ve CHP'nin Milli Selamet Partisi (MSP) ile kurmuş olduğu koalisyonla kadar görevde kaldı.

1973 seçimleri sonucunda "tarihi uzlaşısı" olarak nitelendirilen, ideolojik olarak zıt iki parti durumundaki CHP ile MSP tarafından koalisyon hükümeti 1974 yılının Ocak ayında 26'sında kuruldu.⁶ Ülkeye beklenen istikrarı getiremeyen ve kısa süreli olan CHP-MSP koalisyon hükümeti, af yasasında yaşanan anlaşmazlık, özellikle de Ecevit'in yapılacak bir erken genel seçimde Kıbrıs Barış Harekâtı'nı kendi lehine kullanmak istemesi gibi nedenlerden dolayı bozuldu. Böylece Ecevit'in 1974'ün 18 Eylül'ünde istifasından sonra Sadi Irmak tarafından kurulan yeni hükümet (17.11.1974 - 31.03.1975) Ecevit'in destekleyeceğimiz demesine rağmen Meclis'ten güven oyu alamadı.⁷ Bu gelişmeden sonra tekrar gündeme gelen yeni hükümeti kurma çalışmaları 194 gün gibi uzun bir sürede kurulamadı. Yapılan görüşmeler sonucunda Türk siyasi hayatında Milliyetçi Cephe (MC) denilen yeni bir oluşum AP Genel Başkanı Süleyman Demirel'in liderliğinde, MSP, CGP ve MHP'den oluşan sağ partilerin ittifakı şeklinde kuruldu.⁸

Türkiye Cumhuriyeti'nin tarihinde o zamana kadar yapılan seçimler içerisinde en çok umut beslenen seçimlerinden olan 5 Haziran 1977 seçimleri, hiçbir partiye hükümeti kurma çoğunluğunu ver(e)medi. Demirel, 5 Haziran 1977 seçimlerinin sonucunda Ecevit'in 21 Haziran 1977'te kurduğu azınlık hükümetinin güvenoyu alamaması⁹ sonucu MC'nin ortakları ile 21 Temmuz 1977'te yeni bir MC hükümeti kurabildi. MC hükümetinin 05.1.1978 tarihinde gensoru yoluyla düşürülmesi¹⁰ sonucu Demirel de muhalefet konumuna geçmiş oldu. Bu kez yeni hükümeti Bülent Ecevit,

4 MM Tutanak Dergisi, 5. Dönem, 13. Cilt, 6. Birleşim (19 Kasım 1979), 95.

5 Siyasi partilerin savunduğu görüş ve düşüncelerin üzerinde ülke gerçeklerine ve çıkarlarına uygun olarak birleştiricilik, uzlaştırıcılık özelliği olma durumunu ifade etmektedir.

6 MM Tutanak Dergisi, 4. Dönem, 1. Cilt, 3. Birleşim (07 Şubat 1974), 561.

7 MM Tutanak Dergisi, 4. Dönem, 7. Cilt, 11. Birleşim (29 Kasım 1974), 251.

8 I. MC olarak Türk siyasi hayatına geçen bu hükümetin kuruluşunu Başbakan olarak Demirel "Bu benim hayatımın en büyük günü" diye nitelendirmiştir. Acar Tuncer, *Demirel'in Gerçek Yüzü*, (İzmir: Doğruluk Matbaacılık ve Tic. Koll. Şti, 1987), 24.

9 MM Tutanak Dergisi, 5. Dönem, 1. Cilt, 12. Birleşim (3 Temmuz 1977), 76.

10 MM Tutanak Dergisi, 5. Dönem, 2. Cilt, 5. Birleşim (31 Aralık 1977), 117.

1978 yılının ilk günlerinde Güneş Motel Olayı¹¹ sonucunda kurabildi.

12 Eylül öncesinin son seçimleri olan 14 Ekim 1979 seçimleri sonucunda CHP, aslında Meclis'teki çoğunluğunu kaybetmemesine rağmen sonuçlar, Türk siyasi hayatında yeni bir hükümet değişikliğine neden oldu. CHP yönetimi hükümetten çekilme kararı verince Bakanlar Kurulu istifa kararı aldı.¹² Başbakan Ecevit, ara seçimlerde halk desteğinin azalmasını "güvensizlik oyu" olarak yorumladığı için 16 Ekim 1979'da istifa etti.

2. Hükümetin Kuruluşu

Başbakan Ecevit'in 16 Ekim 1979 tarihinde istifası üzerine Cumhurbaşkanı demokratik teamüller doğrultusunda hükümeti kurma görevini Meclis'te çoğunluğa sahip olan CHP'nin genel başkanı Ecevit'e verdi. Ecevit ise 19 Ekim'de Cumhurbaşkanı Korumak ile görüştüktan sonra Cumhurbaşkanı'nın yeni hükümeti kurma önerisini "seçim sonuçları ile halkın AP'nin hükümet kurması yolundaki eğilimini ortaya koyduğunu"¹³ belirterek kabul etmedi. Hükümet kurma çalışmaları AP Genel İdare Kurulu'nda da tartışıldı. Gazeteci Cüneyt Arcayürek'in belirttiğine göre AP'nin önde gelen isimlerinden Saadettin Bilgiç, memleketin şartlarının müsait olmadığını belirterek; MSP ile MHP'nin tekliflerinin ancak erken seçim şartı ile kabul edilebileceğini, ancak bu şekilde bir azınlık hükümeti kurulabileceği görüşünü ısrarla savundu. Demirel de seçim sonuçlarına bağlı olarak AP'nin 1979 ara seçimlerine hükümet olmayı düşünerek gitmediğini,

çünkü sonuçların Meclis'teki aritmetiği etkilemediğini, ancak ara seçim sonuçlarıyla belki Meclis'i erken genel seçime sürükleyebileceklerini ifade etti.¹⁴ Bu şekilde Demirel, bir erken genel seçim yapma düşüncesiyle AP olarak hükümet kurmaya istekli davranmış oldu. Buna karşın Demirel iktidar olma arzusundan ya da iktidar olma fırsatında da vazgeçmek istememiştir. Cumhurbaşkanı Korumak, Genelkurmay Başkanı Or-general Kenan Evren'in karşı çıkmasına rağmen, MSP ile MHP'nin hükümeti dışarıdan destekleyeceklerini açıklamalarından dolayı AP'nin tek başına hükümeti kurmasını onaylayacağını ifade etti.¹⁵

Gelişmeler doğrultusunda Cumhurbaşkanı, Ecevit'in istifasından sonra yeni hükümeti kurmaya yönelik görevi kabul etmemesi üzerine 24 Ekim 1979 tarihinde görevi Demirel'e verdi.¹⁶ Görevin Demirel'e tevdi edilmesi üzerine Ecevit; AP Genel Başkanı olarak Demirel'in partilerle ilk temasının CHP ile başlayabileceğini, bu görüşme gerçekleşirse yeni bir hükümet konusunda alternatifler bulmada umutlu olduğunu ifade etti.¹⁷ Ecevit'in önerisini kabul etmeyen Demirel bu konudaki karşı tutumunu "Gel Sayın Ecevit, sen yapamadın, bana payanda ol da, ikimiz beraber yapalım" mı diyecektim?.. Yahut, 'Gel seninle ortak hükümet olalım da, bunu yapalım.' Onun için onur kırıcı olmaz mıydı? Ben yapamadım bunu, sen yap diyorsun ve diğer partiler bana destek vermiş, biz tek başımıza hükümete çıkmışız"¹⁸ şeklinde açıklamıştır.

Kendisine görev tevdi edilen Demirel, siyasi parti liderleri ile yaptığı görüşmelerde önceki dönemlerde sıkça kullandığı "Büyük Türkiye" sloganı

11 Orhan Alp ve Tuncay Mataracı'nın yerel seçimden önce AP'den istifa etmesi Meclis'te dengeleri CHP lehine değiştirdi. Bu gelişmelerden yararlanmak isteyen Ecevit, istifa eden milletvekilleriyle temasa başladı. Ecevit, görüşmelerini İstanbul'un CHP'li Belediye Başkanı Aytekin Kotil'in öncülüğünde belediyenin Florya'daki tesislerinde bulunan Güneş Motel'de gizli bir şekilde yürüttü. Görüşmelerde istifa eden milletvekillerinin bağımsız kalmaları ve hükümeti desteklemeleri karşılığında bakanlık verilmesi yönünde imzalanan protokole göre, isteyen bağımsız kalacağı isteyen de CHP'ye katılacağına karar verildi. Suavi Aydın- Yüksel Taşkın, *1960'dan Günümüze Türkiye Tarihi* (İstanbul: İletişim Yayınları, 2014), 287. Oğuz Atalay'ın dışındakiler Ecevit'in kurduğu hükümette bakan olarak görev aldılar. Ecevit söz konusu gelişmelere yönelik yapılan "Bir oya bir bakanlık" eleştirilerini, rejim ve ülkenin karanlığa girmesinden kaygı duydukları için böyle bir adım attıkları şeklinde savunmuş ve "çoğunu yakından tanıımıyordum. Önemli olan ülkeyi yeni bir cephe hükümetinden kurtarabilmektir" değerlendirmesini yapmıştır. Yavuz Donat, *Sandıktan İhtilale 1977-1980*, (İstanbul: Bilgi Yayınevi, 1987), 152, 280-281; *Cumhuriyetin 75 Yılı (1979-1997)*, (İstanbul: Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık, 1998), 748; *Milliyet*, "12'ler : 'Mevki ve Makam Beklemiyoruz' " (25 Aralık 1977), 1.

12 Türker Sanal, *Türkiye'nin Hükümetleri*, (Ankara: Sim Matbaacılık Ltd. Şti., 1997), 57.

13 Cüneyt Arcayürek, *Müdahalenin Ayak Sesleri 1978-1979*, (Ankara: Bilgi Yayınevi, 1986), 299.

14 Cüneyt Arcayürek, *Demokrasi Dur 12 Eylül 1980 (Nisan 1980-Eylül 1980)*, (Ankara: Bilgi Yayınları, 1986), 287.

15 Çağlayangil'in Anıları, 220-221.

16 *Milliyet*, "Görev Demirel'de" (25 Ekim 1979), 1.

17 *Milliyet*, "Demirel Hükümeti Kuruyor" (8 Kasım 1979), 1.

18 Arcayürek, *Demokrasi Dur*, 471.

yerine “Büyük Sorunları Olan Türkiye” temasını işlemeye başladı. Demirel’in hükümeti kurma çalışmaları kapsamında Cumhuriyetçi Güven Partisi (CGP) Genel Başkanı Turhan Feyzioğlu ile yaptığı görüşmede Feyzioğlu’nun “Kayıtsız şartsız destek vaat etmemiz kabil değildir. İcraatlarına göre değerlendireceğiz”¹⁹ şeklindeki açıklaması, hükümet kurma sürecinde yaşanan zorluğu ortaya koymaktadır. Bunun üzerine Demirel, yeniden I ve II. MC hükümetleri döneminden eski ortakları olan MHP ve MSP ile görüşmelere başlamak durumunda kaldı. Bu görüşmelerde MHP lideri Alparslan Türkeş’in “Biz MHP olarak AP’yi şartsız olarak dıştan destekleyeceğiz”²⁰ açıklaması, Demirel’in işini oldukça kolaylaştırmış oldu. MSP ise MHP’nin katılacağı bir hükümetin ülkeyi bir iç savaşa götüreceği inancını taşıdığı için MHP’nin içinde yer alacağı bir koalisyona katılmayacağını bildirdi.²¹ Daha sonra AP ile MSP arasında yapılan temaslarda Erbakan, AP’nin kuracağı hükümeti destekleyeceklerini ancak bazı dilek ve temennilerinin olduğunu, bunlar yerine getirilirse hükümeti gönülden destekleyeceklerini, yoksa hükümeti “kerhen” destekleyecekleri²² açıklamasını yaptı. Erbakan başka bir açıklamasında da hükümete vereceği desteğin daha somut koşullara bağlı olduğunu, bu koşulların da 163. maddenin kaldırılmasına, AET’ye kesinlikle üye olunmamasına ve Kıbrıs’ta bağımsız bir devletin ilan edilmesine bağlı olduğunu ifade etti. Dolayısıyla Erbakan’ın bu tavrı, AP’nin kuracağı azınlık hükümetine her koşulda destek verecek olan MSP’nin taleplerinin artarak devam edeceğini gösteriyordu.

MSP böylece eskiden olduğu gibi yine “kilit parti” olma konumuna gelmişti. Ecevit bu süreçte Demirel’in Erbakan ile görüşmesine yönelik endişelerini

“hükümetin örtülü MC olacağı yolunda kuşkuluyum” şeklinde değerlendirdi. Demirel ise kurulacak hükümete yönelik bu yönde yapılan eleştirilere “kapalı bir MC geliyor demek yanlışır”²³ şeklinde tepki gösterdi. Aslında yeni hükümetin Demirel tarafından kurulması yönündeki çalışmalar, gelişmelerin adı konulmamış yeni bir MC oluşumuna doğru gittiğini gösteriyordu.

Hükümeti kurma görevini kabul eden ve bu konuda diğer partilerle görüşen Demirel, bu konudaki düşüncelerini açıklarken memleket için var olduklarını, zor şartların altına girmenin kaderleri olduğunu, en kısa zamanda hükümeti kuracağını, ülkenin yokluklar içerisinde olduğunu ifade etti.²⁴ Bu şekilde hükümeti kurmak azminde olan Demirel, artık AP, MSP’nin “kerhen” desteğine muhtaç hale gelmiş oluyordu. Partisinin yetkili kurullarıyla konuşan Demirel, “hükümet kaçığı” durumuna düşmek de istemiyordu. Dolayısıyla Demirel, yeni hükümetin bir azınlık hükümeti şeklinde de olsa bunun AP tarafından kurulması gerektiğini savunmaya başladı. Demirel’e göre, ülke zor durumdan çıkacaksa, bu durum ancak AP’nin kuracağı hükümet sayesinde olacaktı. Eski ortakları MHP ve MSP’nin “koşulsuz destek vaadini” güvenilirmez diye geri çevirmek de mümkün değildir.²⁵ Ecevit’e karşı artan hoşnutsuzluk, erken genel seçim çağrısında bulunan ve bunun için parlamentonun kilitlenmesinden medet uman Demirel’e bir hükümet kurmaktan başka çare bırakmayacak gibi görünmekteydi.²⁶

Bu kapsamda Demirel, MC dönemlerinden ortakları olarak Erbakan ile Türkeş’in desteğini sağladıktan sonra teamüller gereği 7 Kasım 1979 tarihinde Ecevit’i ziyaret etti. Demirel bu ziyaretinde; kuraca-

19 *Cumhuriyet*, “Feyzioğlu Koşullu Destek Vadetti” (7 Kasım 1979), 1.

20 AP Genel İdare Kurulu’nun, “partileri ziyaret edin” kararından sonra ilk ziyaretini MHP’ye yapan Demirel, bu ziyaretten çok duygulanmıştı. Ziyaret sırasında Türkeş de Demirel’e kuracağı azınlık hükümetini herhangi bir ön şart ileri sürmeden parti olarak destekleyeceklerini ifade etmiştir. Demirel de Genel İdare Kurulu’nda, Türkeş’in bu sözünü, eski bir ihtilalci olduğu iddia edilen Türkeş’in siyasetin düze çıkması için inanılmaz bir gayret gösterdiğini memnuniyetle anlatmıştır. Yavuz Donat, *Cumhuriyetin Kara Kutusu*, (İstanbul: Merkez Kitapçılık, 2005), 15-16.

21 Yudum Cura, *Koalisyon Hükümetleri: Türkiye Örneği*, (Ankara: Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 1994), 122.

22 Erbakan’ın bu konudaki talepleri şunlardır: Türkiye’nin İslam dünyasından ayrılmaması, yabancı sermaye ve dış kredilerin istismar edilmemesi, anarşinin önlenmesi, inananların kıyılmaması, yoklukların kaldırılması, partizanlık yapılmaması, can ve mal güvenliğinin sağlanmasıdır. *Cumhuriyet*, “MSP’nin Desteği Somut Koşullar İçeriyor” (9 Kasım 1979), 1.

23 *Cumhuriyet*, “Demirel ‘Kapalı Bir MC Demek Yanlıştır’” (8 Kasım 1979), 1.

24 *Milli Güvenlik Konseyi Genel Sekreterliği (haz.), 12 Eylül Öncesi ve Sonrası*, (Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1981), 104.

25 Arcayürek, *Müdahalenin Ayak*, 389.

26 Behçet Kemal Yesilbursa - Miraçhan Yılmaz, “İngiliz Yıllık Raporlarına Göre Türkiye’deki Ekonomik Gelişmeler (1970-1980)”, *Türkiyat Mecmuası*, 29/Özel Sayı (2019), 189.

ğı hükümet için gerekli desteği aldığını, Türkiye’de “nev-i şahsına münhasır” bir durum olduğunu, bu nedenle eski ortaklarıyla da olsa bir koalisyon hükümetini düşünmediklerini ifade etti. Demirel ayrıca Ecevit’e hükümetteyken seçim öncesinde çok çattıklarını ve çok itham ettiklerini, bu nedenle gelip hükümet için bizi destekleyin teklifini nasıl yapabileceğini, bunun şık olmayacağını ifade ederek mazeretini belirtti.²⁷ Demirel bu şekilde Ecevit ile görüşmesini neden sona bıraktığını ve yeni hükümet için ortaklık yap(a) mayacağını açıklamış oluyordu. Eğer Ecevit’in önerisi Demirel tarafından dikkate alınmış olsaydı, eski koalisyon ortakları MHP ile MSP’nin dışarıdan desteği yerine CHP’nin desteği ile kurulacak bir AP hükümeti ülkenin kaderinde farklı bir etki yapabilirdi. Demirel’in MSP ve MHP’nin dışarıdan desteğiyle kurulan²⁸ hükümet, Demirel’in siyasi hayatında kurduğu VI. hükümet olarak 12 Kasım 1979 tarihinde Cumhurbaşkanlığı tarafından onaylandı.

Hükümetin kuruluşunda ordu içinde MHP ve MSP’li hükümete karşı olumsuz bir tutum söz konusu idi. Özellikle MSP’ye karşı artan huzursuzluk daha belirgin hale gelmişti. Ahmad’a göre aynı zamanda, yeni bir Cephe hükümetinin kurulması fikri neredeyse ülkede nefret uyandırmaya başlamıştı.²⁹ Bu durum Demirel’i, MSP ile MHP’ye bakanlık vermeden onların dışarıdan desteğini almak gibi bir yola sevk etmiş oldu. Böylece CHP ile işbirliği yapmayıp, eski ortakları aracılığı ile yeniden sağ partilerin desteğini alan Demirel, önceki hükümetlerden oldukça farklı dediği yeni hükümetini bir azınlık hükümeti olarak kurmuş oldu.³⁰ Hükümet, 25 Kasım 1979’da 450 milletvekili

olan Meclis’te yapılan oylamada 229 “evet” oyu ile güvenoyu aldı.³¹ Böylece 1974’ten beri Başbakanlık Ecevit ile Demirel arasında adeta sırasıyla devam eden bir duruma dönüşmüş oldu. Demirel’in siyasi hayatında kurmuş olduğu VI. hükümeti, MC hükümetlerindeki eski ortaklarından Erbakan’ın, Türk siyasal edebiyatına kazandırdığı ifadeyle “kerhen”, MHP’nin de dışarıdan “koşulsuz” desteği ile kurulmuş oldu. Azınlık hükümetinin Başbakanı olarak Demirel’in işi bu kez oldukça zor idi. Çünkü Demirel, ülkenin sorunlarının çözümüne yönelik siyasal ve ekonomik programın uygulayıcısı olma sorumluluğunu artık Başbakan olarak üstlenmiş oluyordu.³²

12 Eylül öncesinin son demokratik hükümetini kuran Demirel, MC dönemlerinden ortakları olan MSP ile MHP’nin dışarıdan desteğiyle örtülü (gizli) MC şeklinde darbeye kadar iktidarda kalmış oldu.

3. Türkiye - Amerika İlişkileri

1970’lerin ikinci yarısında başlayan bloklar arası yumuşama, 1979’da Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği (SSCB)’nin Afganistan’ı işgali ile İran İslam Devrimi’nin meydana gelmesi gibi iki ana eksen etrafında gelişen olaylar, Orta Doğu’da yumuşamaya (detant) ve barışa yönelik gelişmeleri kesintiye uğratmıştı.³³ Bu gelişmeler aynı zamanda Türkiye ile Amerika arasında ciddi sorunlara neden olmuştu. İran, 1979 yılının sonuna doğru meydana gelen devrimle istikrarsızlık içine girince, Batı’nın ve NATO’nun bölgedeki sınır ülkesi olarak Türkiye’nin bölgedeki önemi müttefik ve Batılı ülkelere daha fazla ön plana çıkmış oldu. Türkiye’nin bu önemi sadece SSCB ile

27 Birand, 12 Eylül, 125,128; TBMM Meclis Araştırması Raporu, 24. Dönem, 2. Cilt, 2. Yasama Yılı, 2012, 714.

28 Hükümet kurulduktan sonra MSP’ye yakın basın, hükümetin içinde çok sayıda Mason olduğu, MHP çevreleri de “Nasıl olsa bu hükümet geçicidir” şeklinde kamuoyunda değerlendirmede bulunmuşlardır. Uğur Mumcu, “Çağlayangil Demiş ki...”, *Cumhuriyet* (15 Kasım 1979), 11.

29 Feroz Ahmad, *Modern Türkiye’nin Oluşumu*, çev. Yavuz Alogan, (İstanbul: Kaynak Yayınları, 2007), 205.

30 Hükümet listesi Senato’da okunurken divan kâtipi isimlerin önünde geçen “Dr”yi “Dır” diye, yani “Dır Nuri Bayar”, “Dır Münif İslamoğlu” şeklinde okuyunca hükümet üyeleri de gülmeye başlamış, CHP’liler hükümete hemen “Dır-dır hükümeti” adını takmışlardır. Uğur Mumcu, “Çağlayangil Demiş ki”, 1.

31 *MM Tutanak Dergisi*, 5. Dönem, 13. Cilt (25 Kasım 1979), 227. Muammer Aksoy, Demirel’in 1978-1979’da görev yapan Ecevit Hükümeti’ne yönelik gayri meşru iddialarının aksine; AP azınlık hükümetine 226 milletvekilinin hükümete güvensizlik oyu vermesi durumunda bile yeni hükümetin kuruluşuna kadar Demirel’in azınlık hükümetinin yapacağı işlemlerin hukuka uygun ve meşru olduğunu ifade etmiştir. Muammer Aksoy, “Hükümet ‘Gayri Meşru’ mu?”, *Cumhuriyet* (6 Ekim 1979), 2; Muammer Aksoy bu konuda Meclis’te de konuşma yapmıştır. *MM Tutanak Dergisi*, 5. Dönem, 14. Cilt (18 Şubat 1980), 209.

32 Tevfik Çavdar, “Adalet Partisi”, *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, 8. Cilt, ed. Murat Belge, (İstanbul: İletişim Yayınları, 1985), 2099.

33 Melek Fırat, “1980-1990: Batı Bloku Eksininde Türkiye-2 Yunanistan’la İlişkiler”, *Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar (1980-2001)*, 2. Cilt, ed. Baskın Oran (İstanbul, İletişim Yayınları, 2015), 102.

olan uzun sınırından kaynaklanmıyordu. Türkiye'nin olmadığı bir stratejik bölgede, Karadeniz'den Akdeniz'e incek olan Sovyet güçlerinin Batı'yı tehdit etme olasılığı bulunuyordu. Afrika ve hayati öneme sahip Orta Doğu bölgesine giden Sovyet hava trafiği de Türkiye'den geçmekteydi.³⁴ Böylece 1979'un sonuna doğru meydana gelen İran İslam Devrimi ile meydana gelen rejim değişikliği sonucunda İran'ın yeni yönetimi Amerika ile diplomatik ilişkilerini kesmişti. Bununla birlikte Tahran'daki Amerikan Büyükelçiliğine sığınan Amerikan vatandaşlarının ülkelerine dönmelerine izin verilmemesi ve daha sonra Amerikan Büyükelçiliğinin işgali iki ülke arasında 444 gün sürecek olan "rehineler krizi"nin ortaya çıkmasına neden oldu.³⁵

Bu gelişmelerin sonucunda Amerika Birleşik Devletleri (ABD) Başkanı Jimmy Carter, 1980'in Nisan ayında müttefik ülkelerin hükümetlerine yönelik yapmış olduğu çağrıda İran'a karşı Amerika ile birlikte yaptırımları uygulamalarını istedi. Bu kapsamda; diplomatik ve ticari ilişkilerin kesilmesi ve İran vatandaşlarına vize verilmemesi gündeme geldi. Bu şekilde Amerika tarafından İran'a yönelik gündeme getirilen yaptırımlar kapsamında Türkiye de rehinelere ülkelere dönüşleri hususunda Amerika'ya tam destek verdi. Buna karşın Türkiye, petrol ithalatında önemli bir yer tutan İran'a karşı çeşitli önlemler almak konusunda çok da istekli ol(a)madı. Çünkü İran'a yönelik uygulanacak sert yaptırımlar İran'ın SSCB'ye yakınlaşmasına neden olabilirdi. Bu açıdan Türkiye, doğu sınırında SSCB ile yakın ilişkiler kuran bir yönetime sıcak bakmamıştır. Ayrıca Türkiye, Amerika'nın İran'a yönelik yaptırım kararlarına Türkiye'nin de uymasını istemesi üzerine özel durumunu öne sürerek yaptırımlara uy(a)mayacağını ifade etti. Hatta bu kararında ısrar eden Türkiye, Amerika'nın rehinelere kurtarmak için yapacağı bir operasyona "alan dışılık"

gerekçesiyle İncirlik üssünün kullanılmasına da izin vermedi. Böylece Türkiye, İran'a yönelik yaptırımlara katılmayacağını, ama iki ülke arasındaki rehinelere krizinin çözülmesi için arabuluculuk üstlenebileceğini Amerika'ya bildirmiş oldu. Bu şekilde rehinelere krizinde Türkiye'nin tutumu Amerika'da eleştirilere neden olmuş, hatta Türkiye'nin güvenilir bir müttefik olup olmadığı sorgulanmaya başlanmıştı. Bu durum 1964'te Johnson Mektubu ile gündeme gelen ve Türk kamuoyunda "Amerika'nın güvenilir müttefik" olup olmadığına yönelik sorgulamanın şimdi de Amerika cephesinde "Türkiye'nin güvenilir müttefik" olup olmadığı şekline dönüşmesine neden olmuştur. Böylece gerek 26 Aralık 1979'da SSCB'nin Afganistan'a saldırması ile Doğu Akdeniz'de artan askerî varlığının gündeme gelmesi, gerekse İran'da ki devrim Türkiye'nin hem bölgedeki önemini hem de Batı için taşıdığı stratejik önemi daha fazla artırmış oldu. Dolayısıyla Sovyetlerin Afganistan'a saldırması ve İran İslam Devrimi Amerika'nın bölgeye yönelik planlarındaki kaygılarını daha da artırmıştır. Bu kapsamda İran'da meydana gelen devrim, sadece bir rejim değişikliğinin yanında kendi rejimini komşu ülkelere de ihraç etme yönündeki eğilimleriyle bölge dengelerini değiştirmeye yönelik bir tehdit olarak algılandı. Bu durum karşısında Amerika yeni bir teori geliştirmekte gecikmedi.³⁶ Yeni bir soğuk savaş dalgasının başlamasına neden olan bu gelişmeler, aynı zamanda Amerika'nın Batı ittifakının bir parçası olan Türkiye'de "istikrarlı" bir yönetimin kurulması için çeşitli telkinlerde bulunmasına neden oldu. Bölgede yaşananlar nedeniyle Türkiye'nin Batı için taşıdığı stratejik önemin artmasıyla 8 Ocak 1980 tarihinde Amerika'nın dışişleri bakan yardımcılardan Matthew Nimetz'i yeni Türkiye-Amerika Savunma İşbirliği Antlaşması'nı hazırlamak amacıyla Ankara'ya geldi.³⁷ Başbakan Demirel, görüşmede Nimetz'e

34 Arcayürek, *Demokrasi Dur*, 403.

35 O günlerde Demirel'i rahatsız eden bir olay da Humeyni'nin bir radyo konuşmasında yaptığı "Türkiye, Irak ve Mısır'da hükümetler süngü tehdidi ile hüküm sürüyor. Akıllarını başlarına almazlarsa, onların sonu da Şah'a benzeyecektir. Bu hükümetler halkın isteklerini temsil etmemektedirler" şeklindeki açıklaması olmuştur. Birand, *12 Eylül*, 139.

36 Bu konuda geliştirilen *Yeşil Kuşak* teorisine göre; İran'ın temsil ettiği "radikal İslam" anlayışına alternatif olarak Suudi Arabistan merkezli "ılımlı İslam"ı benimseyen ülkelere destek verilmek suretiyle, SSCB'yi çevreleme politikası yürürlüğe konulmuştur. Böylece hem Sovyetler çevrelenmiş olacak hem de radikal İslam'ın Orta Doğu'da yayılması önenebilecekti. Melek Fırat - Ömer Kürkçüoğlu, "1980-1990: Batı Bloku Ekseninde Türkiye-2 Orta Doğu'yla İlişkiler", *Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar (1980-2001)*, 2. Cilt, ed. Baskın Oran, (İstanbul, İletişim Yayınları, 2015), 124.

37 Türkiye-Amerika Savunma İşbirliği Antlaşması'na yönelik yapılan görüşmeler çerçevesinde Türkiye'deki Amerikan üslerinin geçici statüsü 45 gün uzatıldı. *Milliyet*, "Türk-ABD Savunma Görüşmesi Sonuçlandı" (10 Ocak 1980), 1.

“Türkiye’deki üsleri bizim iznimiz olmadan başka amaçlar için (Çevik Kuvvet) kullanmazsanız” diyerek Carter Doktrini’ne³⁸ ilk zorluğu çıkarmış oldu.

Demirel, Amerika’nın, Yunanistan’ın NATO’ya geri dönüş talebini “Hakkımızı verip geri gelsin” diyerek daha önce reddetmişti. Böylece Demirel, Türkiye’nin Ege’deki hakları kabul görmedikçe, Yunanistan’ın NATO’nun askerî kanadına dönmesini kolaylaştıracak tavizleri verme konusunda isteksizliğini açık bir şekilde ifade etmiş oldu.³⁹ Amerika ile ilgili olarak Demirel, Türkiye’nin haklılığını bütün açıklığıyla “Onların dertleri, günleri, Yunanistan tekrar NATO’nun askerî kanadına girsin. Türkiye muhalefet etmesin, Kıbrıs’ı konuşmayalım. Amerikan Dışişleri Bakanın ağzında hep bunlar. Yunanistan hiçbir şey vermeden eskiye dönmek istiyor. Amerika da, onun destekçisi. Türkiye’yi lalüebkem bir ülke manzarasından çıkar-mamız lazım...”⁴⁰ şeklinde ifade etmiştir. Amerikan Dışişleri Bakan Yardımcısı Nimetz, Türkiye’nin Hızlı Müdahale Gücü’nün konuşlandırılması planı karşısında çekinceler ileri sürmesini, Amerika’nın Türkiye’ye verdiği bölgesel rolü oynayabilecek yetenekte olmadığı şeklinde değerlendirmiştir. İki ülke arasında gerinleşen ilişkilerde geline nokta itibarıyla bu durum Amerika açısından; bundan böyle Türkiye’de sivil bir iradeyle çalışmanın imkânsız olduğu yönünde bir kanaatin oluşmasında etkili olmuştur.⁴¹ NOTAM’ın⁴² kaldırılmasının etkileri tartışılırken dış politikada önemli bir diğer gelişme de 29 Mart 1980 tarihinde Türkiye ile Amerika arasında Savunma ve Ekonomik İşbirliği (SEİA) Antlaşması’nın imzalanması oldu. Bu antlaşma The Economist tarafından “Bütün dünyaya, Türkiye’nin Batı’ya kopmaz biçimde bağlı olduğunu gösteriyor, Bay Bülent Ecevit’in ‘çok yönlü’ diplomasisinin bir parçası olan Rusya ya da bağılantısız dünya ile flört

(etme siyaseti) terk edilmiştir”⁴³ şeklinde olumlu bir gelişme olarak değerlendirilmiştir.

Arcayürek’e göre de İran, Afganistan ve Sovyetlerdeki gelişmeleri dikkatle izleyen Amerika, Demirel’i gözden çıkardığı gibi Ecevit’e de inan(a)mıyordu. Bu sırada Türkiye ile Amerika arasında üst düzey gidip gelmeler artmaya başlamıştı. Amerikalı General Rogers, Türkiye’nin bölgedeki durumundan “tedirgin” olduğunu ifade etmişti.⁴⁴ 1979 yılının Haziran ayında NATO Başkomutanlığı’na getirilen General Rogers tarafından hazırlanan Rogers Planı gündeme gelmişti. Bu plana göre Türkiye, Ege hava sahasının ikiye ayrılması talebinden vazgeçmesine karşılık Yunanistan da 1974 öncesi statüsünün aynen geri verilmesi talebinden vazgeçmişti.⁴⁵ Bu şekilde başta bölgesel nitelikli gelişmelerin etkisiyle Türkiye’nin güvenliği yönünde izlenmiş olduğu politikalar, Amerika ile ilişkilerinde önemli bir etken olmuş, 12 Eylül’e giden süreçte, dış politikada ABD’nin etkinliği giderek artmaya başlamıştır.

4. Türkiye - Yunanistan İlişkileri

VI. Demirel Hükümeti’ne kadar Türkiye ile Yunanistan arasında ortaya çıkan sorunlar 1974 öncesinde daha ziyade Kıbrıs ile ilgiliyken, 1974 sonrasında Ege Denizi ile ilgili çeşitli sorunlar da gündeme gelmeye başladı. Aslında dış politikada “millî” bir dava olarak addedilen Kıbrıs konusunda AP ile CHP arasında genel tutumda bir uzlaşma söz konusuydu. 1974’te CHP ile MSP benzer bir şekilde; meselenin ikili görüşmelerle halledileceğini, ordunun ancak Türk toplumunun güvenliği sağlandıktan sonra adadan çekileceği, göçmenlerin yerlerine zaman içinde dönebilecekleri, fakat bu gelişmenin Türk kesimine verilecek anayasal teminatla birlikte yürüyebileceği fikrini sa-

38 Carter Doktrini: ABD’nin 1979’da İran İslam Devrimi ile önce müttefiki İran’ı kaybetmesi, ardından da rehineler krizini başarısız biçimde yönetmesi ve Sovyetlerin Afganistan’ı işgali ile Orta Doğu’da etkinliği giderek azalmaya başlamıştı. Bu şekilde Amerika, Sovyetler ile ilişkilerinin giderek bozulması sonucunda Orta Doğu’da artan SSCB etkisine karşı çıkarlarının korunması için askeri güç kullanılması öngören doktrindir. Ömer Kurtbağ, *Amerikan Yeni Sağ ve Dış Politikası*, (Ankara: Usak Yayınları, 2010), 80.

39 Birand, *12 Eylül*, 192.

40 Arcayürek, *Demokrasi Dur*, 113.

41 *Cumhuriyet*, “ABD’nin Basra Körfezine Müdahale için Türkiye Üzerinde Hava Koridoru İstedığı Öne Sürüldü” (17 Mart 1980), 1, 7.

42 Uçuş harekâtı ile ilgili görevlilere herhangi bir havacılık, hizmet, kolaylık, yöntem veya tehlikenin varlığı koşulları ya da değişikliğine özgü bilgileri zamanında duyurmak amacıyla yapılan bir uyarıdır. İngilizcesi Notice to Airmen olan NOTAM, havacılık sektöründe en çok kullanılan teknik terimlerden birisidir. “DHİM Genel Müdürlüğü Havacılık Terimleri Sözlüğü” (Erişim Tarihi: 5 Mart 2025)

43 Ahmad, *Modern Türkiye’nin*, 207-208.

44 Cüneyt Arcayürek, *12 Eylül’e Doğru Koşar Adım (Kasım 1979-Nisan 1980)*, (Ankara: Bilgi Yayınları, 1988), 350-351.

45 Şükrü Sina Gürel, *Tarihsel Boyut İçinde Türk Yunan İlişkileri (1821-1993)*, (Ankara: Ümit Yayınları, 1993), 82.

vunmuşlardı. Yine MSP ile MHP'nin de dış politikada hem üsler hem de NATO ve Afganistan'ın işgali konusunda farklı bir değerlendirmesi olmadı. Genel olarak Yunanistan ile Türkiye arasındaki ilişkiler başlangıçta konjonktüre bağlı olarak dalgalanmıştı. VI. Demirel Hükümeti Dönemi'nde Türkiye ile Yunanistan arasında başlıca problemler; kıta sahanlığı, karasularının genişliği, hava kontrol sahası ve Lozan Barış Antlaşması'na aykırı olarak Yunanistan'ın Ege adalarını silahlandırması gibi konular olmuştur.

Bu dönemde ordu, hükümetin yürüttüğü çeşitli konularda yavaş yavaş belirleyici olmaya ve sivil yöneticilere yaklaşımını da değiştirmeye başladı. Ordunun bu değişimi Cizre tarafından, Silahlı Kuvvetlerin bir müdahaleye yatkınlık göstergesi olan özerkliğinin giderek artması olarak değerlendirilmiştir.⁴⁶ Birand'a göre ordunun üst düzey komuta kademesi, Amerika'nın bazı stratejik ihtiyaçlarının karşılanması amacıyla Yunanistan'a taviz vermeyi kabul etmişti. Artık ordunun iç politikada artan etkisinin bir yansıması olarak bu durum dış politikada da etkisini göstermeye başladı.⁴⁷ Bunun en tipik örneği 714 nolu NOTAM'ın ordunun talepleri doğrultusunda kaldırılması sürecinde görüldü.⁴⁸ Böylece 1980 yılının başından itibaren Türkiye-Yunanistan ilişkilerinde Amerika'nın arabuluculuğu sonuç vermeye başladı. Amerika'nın temel amacı, Türkiye'nin Yunanistan'a uygulamakta olduğu vetoyu kaldırarak NATO'nun askerî kanadına dönmesini sağlamak olmuştur. VI. Demirel Hükümeti Dönemi'nde bunu gerçekleştiremeyen Amerika, bunun için 12 Eylül 1980'de yapılacak darbeyi beklemek zorunda kalmıştır.⁴⁹

Aslında NOTAM'ın sembolik bir değeri kalmadığı için Yunan yolcu uçakları Ege'nin ortasından geçen bu MOR HAT (Genelkurmay'daki haritada mor bir kalemle işaretlenmesinden dolayı bu ad kalmıştır) ile adalara uçuş yapmak durumunda kalmışlardı. Ancak, bu çizginin sembolik değeri büyük olduğu için Yuna-

nistan kaldırılması için ısrarcı oldu.⁵⁰ 13 Şubat 1980 tarihinde Başbakanlıkta; Genelkurmay Başkanı, İkinci Başkan, dışişleri ve savunma bakanlarıyla Genelkurmay Harekât Dairesi Başkanı'nın katıldığı bir toplantıda, Orgeneral Evren NOTAM'ın kaldırılması konusunda "Biz, bir tebliğle notam 714'ün kaldırıldığını açıklayabiliriz. Bu notamı, 1974'te Hava Kuvvetlerimiz koydu. Ama size de soralım diye düşündük" diyerek, Başbakana sordu. Başbakanın da "Peki, niye kaldırıyoruz" diye sorması üzerine, Orgeneral Evren'in "Hiç bir yararı yok, zararı da. İyi niyet gösterisi yapmaya yardımcı olur" demesi üzerine Başbakanın konuyu bir kez de Milli Güvenlik Kurulu (MGK)'nda görüşmeyi önermesi, Genelkurmay'ın isteğinin bu şekilde kabul edilmesi olarak değerlendirilmiştir.⁵¹

19 Şubat 1980 tarihinde yapılan MGK toplantısında NATO'nun Avrupa ve Amerikan Kuvvetleri Komutanı General Rogers, Ege'de yaşanan NATO komuta kontrol sorunlarının çözümüne yönelik bir rapor hazırladı. Bu raporda, Türkiye'nin ve Yunanistan'ın kabul edebileceği formül tartışıldıktan sonra MOR HAT'ın kaldırılması gündeme geldi. Demirel bu konu üzerinde ordunun ciddiyetle durduğunu görünce fazla diren(e)medi ve 22 Şubat 1980 tarihinde sivil havacılık haberleşme antlaşması olan NOTAM 714'ün tek taraflı olarak resmen kaldırıldığı öğle ajansında ilan edildi. Aynı günün akşamı da Yunanistan 1157 sayılı kendi NOTAM'ını kaldırdığını açıkladı. Böylece Ege Denizi'nin trafiğe açılması sağlanmış oldu. Antlaşmadan bir gün önce Yunan Dışişleri Bakanlığı Genel Sekreteri Theodoropulos'un Ankara'daki resmi ziyaretinde "Geri dönerken götürebileceğim bir jest yapın, elim dolu dönersem Atina'yı daha kolay ikna edebilirim" şeklindeki sözlerine, Türk yetkililer tarafından "Türkiye'nin verecek bir şeyi yok" denilmesine rağmen NOTAM bu şekilde kaldırılmış oldu. Dışişleri Bakanı Hayrettin Erkmen'in bu durumu öğrenir öğrenmez Başbakanı araması üzerine aldığı yanıt "Asker

46 Ümit Cizre, *AP-Ordu İlişkileri*, (İstanbul: İletişim Yayınları, 2002), 215.

47 Birand, 12 Eylül, 171.

48 Fahir Armaoğlu, *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1914-1995)*, (İstanbul: Alkım Yayınevi, 2007), 839.

49 Fırat, "1980-1990: Batı Bloku Ekseninde Türkiye-2 Yunanistan'la İlişkiler", 105.

50 Birand, 12 Eylül, 171.

51 Arcayürek, 12 Eylül'e Doğru, 427.

çok istedi ısrar etme" şeklinde olmuştur.⁵² Bu şekilde VI. Demirel Hükümeti'nin, NOTAM'ın kaldırılması isteğinin Genelkurmay'dan geldiğini kulislere söylemesine; Deniz Kuvvetleri Komutanı Oramiral Bülend Ulusu'nun tepkisi "Biz Ege'de notamı kaldırdık. Söylenmedik bırakılmadı. Notam, süresiz sürüp gitmezdi. İlişkilere bir rahatlık verecektik. Hem sonra notamı yeniden koymak bir dakikalık iş (...) Ne çıkar bundan..."⁵³ şeklinde olmuştur. Ecevit'in de "para karşılığı" NOTAM'ın kaldırıldığı iddialarının sorulması üzerine Demirel "Eğer notam gibi ülkeye hiçbir yarar getirmeyecek işlemleri kaldırarak 1-2 milyar dolar geleceğini bilsem, Karadeniz'e, Ege'ye, Akdeniz'e üç notam daha koyar, sonra kaldırırdım" diyerek; Batı'nın sürekli Yunanistan'ın NATO'ya dönüşünün onaylanması için Türkiye'ye "baskı" yaptığını da sözlerine eklemiştir.⁵⁴

Demirel, NOTAM'ın kaldırılmasının hemen ardından yaptığı konuşmada, bu değerlendirmeleri reddetmiştir. Demirel, olayın tamamen sivil iktidarın bilgisi dâhilinde olduğunu, Genel Kurmay Başkanı'nın tümüyle kendi yetki sınırları içerisinde kaldığını, aksi bir tutuma zaten izin vermeyeceklerini, ayrıca NOTAM'ın o kadar da önemli olmadığını⁵⁵ 1980 yılı bütçe görüşmelerinde hükümet adına yaptığı konuşmada şu şekilde açıklamıştır:

"Efendim, Mattöfer buraya gelmiş de, biz ondan sonra Notam'ı kaldırmışız. Hayır, hiçbir alakası yok, hiçbir alakası yok. Notam denen şeyin Türkiye'ye bir faydası olmadığı görülmüş ve 13 Şubat günlü, daha buraya kimse gelmeden, hiç kimse gelmeden, 13 Şubat günü devletin yüksek görevlileri toplanmış ve Türkiye'ye ne getirmiş bu Notam? Hiç. Kaldırdığınız zaman ne kaybedersiniz? Hiç. Durduğu zaman ne kazanmayla devam edersiniz? Hiç. Bir hiçin peşinden neye gidiyoruz? Ne gereği var?.. Onun içindir ki, bu kaldırılmıştır. Biz kaldırıncı Yunanistan da kaldırmıştır koyduğu Notam'ı. Bu bir çizidir, bir hayali çiz-

gidir. Buradan bu tarafa geçerseniz, ihbar vermeden geçerseniz, tehlikeye girersiniz denmiştir. Konduğu günden bu yana da hiçbir şey olmamıştır. Ve bu Notam bu suretle bir iyi niyet göstirisidir, başka hiçbir şey değildir. Kimseye ne verilen vardır, ne şu, ne bu. Açıklıkla söylüyorum, biz para bulmak için veya başka bir sebeple Türkiye'nin gururundan, Türkiye'nin vaktarından taviz verecek kişiler değiliz."⁵⁶

Genelkurmay İkinci Başkanı Orgeneral Haydar Saltık da NOTAM'ın kaldırılmasının nedenini; Amerikalı General Rogers'ın Türkiye'ye gelmeden önce böyle bir kararı almak istediklerini, kararın Yunanistan'ın dışındaki nedenlerle aldıklarını ifade etti.⁵⁷ CHP'li eski Dışişleri Bakanı Hasan Esat Işık'ın, Orgeneral Evren ile görüşüp bu kararı eleştirmesi üzerine Evren de "Ne var efendim bunda, deniz bizim, notamı istediğimiz anda koyarız"⁵⁸ şeklinde, diğer komutanların tepkilerine benzer tepki verdi. Yine hatıratında bu konuya geniş yer veren Orgeneral Evren görüşlerini şu şekilde ifade etmiştir:

"714 sayılı NOTAM bize de zarar vermeye başlamıştı. Hava Kuvvetlerimizle görüştüğümüzde, Yunanlıların kendi adalarıyla devamlı hava trafiği olmakta ve her gün bu adalara uçak seferleri işletmekte olduğu, ayrıca askerî uçaklarını da tatbikatlar dolayısıyla sık sık Ege Denizine gönderdiği ve hiçbir zaman da 714 sayılı hattı gerçekten bize haber vermediği, bu yüzden uçaklarımızın hemen hemen her gün Ege'ye çeşitli zamanlarda önleme ve teşhis uçuşu yapmak zorunda kaldığı, bugüne kadar hiçbir Yunan uçağını geriye çevirmedikleri, genç pilotlarımızın bir gün arzu edilmeyen bir durum yaratarak, Yunan uçakları ile silahlı çatışmaya girmesinin ihtimal dışı olmadığı, ayrıca sivil hava yollarının İstanbul-Atina arasında çalışmamasından dolayı da kaybımızın çok olduğu ortaya çıktı. Genelkurmay da bu konuyu müzakere ettiklerini ve sonunda ilan edilen 714 sayılı NOTAM'ın kal-

52 Dışişleri Bakanı Erkmen, daha sonra Millet Meclisi'nde hakkında verilen gensoru görüşmelerinde bu konuda alınacak önlemin takdirinin askeri makamlara ait olduğunu belirtmiş ve hükümetin konuyu MGK'ya danışmak için götürdüğünü ve kendi siyasi sorumluluğu altında bu kararı ilan ettiğini ifade etmiştir. *MM Tutanak Dergisi*, 5. Dönem, 16. Cilt, 128. Birleşim (3 Eylül 1980), 830.

53 Kenan Evren, *Kenan Evren'in Anıları*, 1. Cilt, (İstanbul: Milliyet Yayınları, 1990), 386.

54 Arcayürek, *12 Eylül'e Doğru*, 427.

55 Cizre, *AP-Ordu*, 212-213.

56 *MM Tutanak Dergisi*, 5. Dönem, 15. Cilt, 57. Birleşim (29 Şubat 1980), 714.

57 Birand, *12 Eylül*, 172.

58 Arcayürek, *12 Eylül'e Doğru*, 425.

dırmasının uygun olacağı kararına varmıştır. Esasen evvelce NATO makamları bu NOTAM'ın kaldırılmasını bize telkin etmiş fakat biz reddetmiştik. Vardığımız bu neticeyi ben Başbakan'a arz ettim. Hükümet de bu hal şeklini benimsedi ve Milli Güvenlik Kuruluna konu getirildi. Meselenin esası budur. Senelerce bize hiç fayda sağlamamış ve aksine zarar vermiş olan bir hattı yine kendi kararımızla kaldırmış olduk. Eğer bu hat kaldırılmamış olsaydı bugüne kadar hava yollarıyla İzmir'e gelemeyecek turist kabileleri yüzünden uğrayacağımız kayıpla, her gün Ege'ye çıkan askerî uçaklarımız dolayısıyla uğrayacağımız zararlar iyi değerlendirilmelidir. Kaldı ki koyduğumuz bu 714 sayılı hattın uluslararası bir geçerliliği de yoktu. Bu hat bir savaş tehlikesine karşı bizim tarafımızdan ihdas edilmiş fakat beynelmilel bir kuruluş olan ICAO tarafından da onaylanmış değildir.”⁵⁹

714 sayılı NOTAM'ın kaldırılmasını Ecevit “Ege hava sahasının açılması kararını kaygı ile karşıladım”⁶⁰ şeklinde değerlendirmiştir. Ayrıca Ecevit, bu konuda hükümetin peşini bırakmayacaklarını da ifade etmiştir. Ecevit'in NOTAM'ın kaldırılmasına yönelik bu tepkilerine karşılık Senatör Metin Toker, Cumhuriyet Senatosu'nda gündem dışı yaptığı konuşmada NOTAM'ın kaldırılmasının önceki Ecevit Hükümeti döneminde de gündeme geldiğini ve Ecevit'in kaldırılmasından yana olduğunu “Abdi İpekçi ile ben, basın alanında Yunanistan'la ilişkileri yumuşatmaya çalışırken bu notam ile vize sorunu üzerinde duruyorduk. O zaman başbakan olan Bülent Ecevit de notamın kaldırılmasına taraftar idi”⁶¹ şeklinde ifade etmiştir.

Millet Meclisi'nde Dışişleri Bakanı Erkmen hakkında verilen gensoru görüşmelerinde; CHP Grubu adına konuşan Hikmet Çetin, Yunanistan'ın NATO'nun askerî kanadına geri dönme konusunda bir takım gizli kapaklı girişimlerin ve görüşmelerin sürdürüldüğü yönünde iddiada bulundu.⁶² Dışişleri Bakanı Erkmen ise NOTAM hakkında yaptığı açıklamada; NOTAM'ın bir bildiri hattı olduğunu, 714 sayılı NOTAM'ın Ege

Hava Sahasında bir hak iddiasına yönelik olmadığını, bu hattın 1974 Kıbrıs Harekâtı'nın sonuna doğru askerî makamlarca görülen lüzum üzerine ilan edildiğini, amacının Ege ve Akdeniz'de muhtemel bir hava saldırısına karşı erken hava savunma hattı kurmak olduğunu ifade etti. Erkmen ayrıca, Yunanistan'ın NATO'nun askerî kanadına geri dönmesi hakkında gizli bir müzakerenin olmadığını, askerî yönden incelemeler olduğunu, bu konuda NATO dâhilinde yapılan bazı incelemelerin Türkiye'yi bağlamadığını ifade etmiştir.⁶³

Buna rağmen hükümetin NOTAM'ı kaldırmakla Kıbrıs Türk Federe Devleti'ni de zor durumda bıraktığı, Yunanistan'a ve Batı'ya karşılıksız olarak Ege'de ödün verdiği ve teslimiyetçi bir tutum izlediği iddia edildi.⁶⁴ Böylece büyük oranda Ege'yi kapsayan ve 1974'te Kıbrıs ile ilgili yaşanan kriz nedeniyle kazanılan hava sahası herhangi bir quidproquo (karşılık) olmaksızın Yunanistan'ın denetimine geçmiş oldu. Bu gelişme bir nevi, Ecevit ve Demirel'in zamanında NATO'ya dönmesine şerh düşülen Yunanistan'ın geri dönüşünün de yolunu açan ilk adım oldu. Ayrıca Türkiye'nin 714 Sayılı NOTAM'ı kaldırması, buna mukabil Yunanistan'ın da Ege üzerindeki FIR⁶⁵ hizmetlerini başlatması iki ülke arasında yumuşamaya neden olabilecek olumlu bir gelişme oldu. Dış politikada Türk-Yunan sorunu olarak varlığını devam ettiren Kıbrıs sorunu konusunda 1980'in Ağustos ayında yeniden başlayan toplumlararası görüşmelerde, Türk tarafının iki toplumdan ve iki bölgeden oluşan bir federe devlet önerisine, Rum tarafı Ada'da iki toplumlulu yapıyı kabul etmekle birlikte iki bölgeyi reddetti. Bununla birlikte federe devletlerin yetkileri konusunda da taraflar arasında uyuşmazlık da çözülmedi.

Rum-Yunan ikilisinin başlıca amacının Enosis'e açık bir anlaşmaya varılması olduğundan 1981 Ağustosuna kadar bu görüşmelerden olumlu bir sonuç alınması mümkün ol(a)madı. Böylece VI. Demirel

59 Evren, *Kenan Evren'in*, 387.

60 *Cumhuriyet*, “Ecevit: ‘Ege Hava Sahasının Açılması Kararını Kaygı ile Karşıladım’ ” (25 Şubat 1980), 1.

61 *Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi*, 46. Cilt, 40. Birleşim (26 Şubat 1980), 586.

62 *MM Tutanak Dergisi*, 5. Dönem, 16. Cilt, 128. Birleşim (3 Eylül 1980), 815.

63 *MM Tutanak Dergisi*, 5. Dönem, 16. Cilt, 128. Birleşim (3 Eylül 1980), 831-832, 839.

64 Ali Sirmen, “Yine Notam 714”, *Cumhuriyet* (8 Mart 1980), 3.

65 İçinde uçuş bilgi hizmeti ve ikaz hizmeti verilen hudutları belirlenmiş bir hava sahasıdır. “Fır Hattı Nedir?” (Erişim Tarihi: 5 Mart 2025).

Hükümeti Dönemi'nde Kıbrıs sorunu konusunda geleneksel Türk tezleri doğrultusunda hareket edilmiş ve herhangi bir geri adım adım ya da taviz politikası söz konusu olmamıştır.

5. Ortadoğu ve İslam Dünyasıyla İlişkiler

Türkiye'nin 1979-1980 yıllarında İran İslam Devrimi'nin meydana gelmesi ve Sovyetlerin Afganistan'ı işgali gibi olaylar nedeniyle hem uluslararası konjonktürde hem de 24 Ocak Kararları gibi önemli iç ve dış olaylarla karşı karşıya kaldı. Bölgesel olarak meydana gelen bu olaylar nedeniyle güvenlik kaygıları yeniden artmaya başlayan Türkiye'nin VI. Demirel Hükümeti Dönemi'nde öncelik verdiği Batı yörengeli bir dış politika, bazı Arap ülkeleri ve Filistin Kurtuluş Örgütü (FKÖ) ile olan ilişkilerin "mesafeli" olmasına neden oldu. 1976'da Demirel'in Başbakan olduğu I. MC Dönemi'nde FKÖ'nün tanınmasının ardından, 1979'da III. MC ya da gizli (örtülü) MC olarak da bilinen bu dönemde Ankara'da FKÖ'nün temsil bürosu açılmıştı.

Türkiye'nin 1980'lerde izlediği Orta Doğu politikasında, 1950'li yıllarda olduğu gibi uluslararası sistemde meydana gelen değişiklikler ve bu değişiklikler karşısında Amerika'nın oluşturduğu politikalar etkili olmuştur. 1973'te petrol krizi ile başlayan, Orta Doğu ve İslam dünyasında meydana gelen çeşitli gelişmeler bu süreçte bölgesel ve küresel olarak oldukça etkili oldu. Sovyetlerin 26 Aralık 1979 tarihinde Afganistan'a saldırısına Türk hükümetinin sert tepkisinin yanında, kamuoyunda da SSCB'ye karşı ciddi bir tepki hareketi meydana geldi ve binlerce Afgan sığınmacı Türkiye tarafından kabul edildi. Böylece bazı Batılı uzmanlar Türkiye'nin o günkü koşullarda yeni sorumluluklar yüklenebilecek durumda olduğuna inanmışlardı. O dönemde Guardian'da, Türkiye'nin sadece NATO'nun güney kanadı için değil, Batı için de stratejik yönden önemli bir bölge olarak görülmesinin şaşırtıcı olmadığı yönünde değerlendirme yapıldı.⁶⁶ Bu değerlendirmede Türkiye'nin Batı nezdinde artan önemi ortaya konuldu. Bu açıdan Amerika, Batı ve NATO'nun savunma konseptine göre değişen ve Orta

Doğu'da yoğunlaşan olaylar karşısında özellikle Washington, Bonn ve Londra başta olmak üzere batıların Türkiye'den beklentileri şu şekilde olmuştur:

"Türkiye, Amerikan Çevik Kuvveti'ni konumlandırmak için en ideal yerdeydi. Sovyetler Birliği'nin Basra Körfezi'ne olası bir inişi ancak İran üzerinden gerçekleştirebilir, Türkiye'den kalkacak bu kuvvet de böyle bir girişime derhal müdahale edebilirdi. (...) NATO'nun güçlendirilmesi denildiğinde ilk söylenen söz, 'Yunanistan'ın askerî kanada geri dönüşünü engelleyen Türk vetosunun kaldırılması' idi. Bu veto, Yunanistan'ın, 1974 Kıbrıs harekâtını protesto ederek ayrıldığı NATO askerî kanadına, Ege'deki komuta kontrol bölgelerinde hiçbir değişiklik olmadan geri dönmek istemesinden kaynaklanıyordu. Türkiye ise Ege'nin askerî yönden daha eşit şekilde paylaşılmasında, yani bu denizin bir Yunan gölü olmaktan çıkarılmasında ısrar ediyordu. Sovyetlerin Afganistan'a girişi, Ortadoğu'daki olaylar, Yunanistan'ın bir an önce geri dönüşünü ve NATO'nun en zayıf görüntüyü veren güney kanadına çeki düzen verilmesini gerektiriyordu. Türkiye üzerindeki baskılar bu nedenle de artmaya başlamıştı. Aralık 79'da Brüksel'de ki NATO Konseyi sırasında, Türk Dışişleri Bakanı Erkmen'e, en büyük Türk dostu olarak nitelendirilen Genel Sekreter Luns, Washington'dan kaynaklanan bir mesajı son derece açık açık bir biçimde söylüyordu: ... Bu konuya (Yunanistan'ın geri dönüşü) biz çok önem veriyoruz. Türkiye cömert bir davranışta bulunursa, sorun çözümlenebilir. Bakın Camp David Anlaşması'nı yapan Mısır önemli bir fedakârlıkta bulundu ve karşılığında milyarlarca varan mükâfat aldı. Türkiye de fedakârlıkta bulunursa aynı yanıtı alır. 1980 Haziran'ında Ankara'da toplanan NATO Konseyi sırasında da, ABD Dışişleri Bakanı Muskie, aynı uyarıyı yaptı: Birleşik Devletleri ve tüm müttefikleri Yunanistan'ı bir an önce askerî kanatta görmek istiyor."⁶⁷

1979 yılında Orta Doğu'da meydana gelen bazı gelişmeler Amerika'yı bölge konusunda oldukça duyarlı hale getirdi. Orta Doğu ve çevresindeki en önemli gelişmeler olarak, Sovyetlerin Afganistan'ı işgali ve İran'daki rejim değişikliği sonucunda Amerika, NATO'nun sorumluluk alanını genişletme ihtiyacını his-

⁶⁶ Ahmad, *Modern Türkiye'nin*, 206-207.

⁶⁷ Birand, *12 Eylül*, 188-191.

setti. Böylece Amerika, Türkiye'nin de yer aldığı NA-TO'yu Orta Doğu'yu da kapsayacak bir ittifak olarak genişletmeyi planlamıştır.

1978 yılında Mısır'ın İsrail ile imzalamış olduğu Camp David anlaşmasından sonra Türkiye, Mısır ile ilişkilerini devam ettirdi. Daha sonra Arap ülkelerinin antlaşmaya tepki göstermeleri nedeniyle Türkiye de antlaşmayı reddetti. Genel olarak Türkiye'nin iki darbe arası dönem olarak geçen 1960-1980 döneminde, Orta Doğu'ya yönelik görece Batı karşıtı ve Arap yanlısı politikaları ve diplomatik ilişkileri, Demirel'in 12 Eylül öncesi son Başbakanlığı döneminde de devam etmiştir.

6. Batı ile İlişkiler

Batı ile ekonomik ve siyasi yönden birlikte hareket etmeyi önemseyen ve bu yönde politikalar geliştiren Başbakan Demirel, 1979'un Kasım ayında kurmuş olduğu azınlık hükümeti döneminde de önceki kurmuş olduğu hükümetlerde olduğu gibi dış politikada Batı ile ilişkileri geliştirmeye ve Batı'nın desteğini elde etmeyi amaçladı. Dolayısıyla bu dönemde Türkiye'nin dış politikasında Batı ile olan ilişkilerde askerî yönden NATO ile olan ilişkiler, siyasi ve ekonomik yönden de AET üyeliği sürecindeki ilişkiler önemli gelişmeler oldu. Türkiye'nin AET'ye üyelik sürecinde Yunanistan ile yaşadığı sorunlardan dolayı AET ile ilişkiler zaman zaman zorlayıcı bir durum haline gelmeye başladı. Bu açıdan Yunanistan'ın AET'ye üyeliği öncesinde bazı girişimlerin yapılması kapsamında Ankara ile Brüksel arasında ilişkiler canlandırılarak, ortaklık sürecinin tekrar başlatılması arzulandı. Böylece Yunanistan'ın AET'ye üyelik girişimleri yanında Türkiye'de AET'ye tam üyelik için çalışmalara hız verdi. Buna rağmen 12 Eylül ile bu hazırlıklar sonuçsuz kalmış oldu. Ayrıca Batı Avrupa ülkelerinin ve AET'nin darbeyi "kabul edilemez" olarak nitelendirmelerinden dolayı ikili ilişkilerde ciddi sorunlar ortaya çıkmaya başladı.

MSP Genel Başkanı Erbakan, Demirel'in kuracağı azınlık hükümetine vereceği desteği somut bir takım koşullara bağlamıştı. Erbakan bu çerçevede ve-

receği desteğin şartlarını, AET'ye kesinlikle üye olunmaması ve Kıbrıs'ta bağımsız bir devletin ilan edilmesine bağlı olduğunu ifade etti. Aslında Erbakan'ın bu tavrı, Demirel'in kuracağı azınlık hükümetine her koşulda destek vermek durumunda olan MSP'nin taleplerinin ileride artarak devam edeceğini de gösteriyordu. Bu şekilde MSP'nin AET karşıtı tutumu, Demirel'in AET ile ilişkileri geliştirmeye yönelik adımlar at(a)mamasında en önemli olumsuz faktörlerden biri oldu. AET'ye üyelik yönünde bu tarz olumsuz faktörler nedeniyle ikili ilişkilerin geliştirilmesi bir yana, Katma Protokol'den kaynaklanan yükümlülükler bile yerine getirilememişti. Batı'yı iyi bilen bir isim olan Demirel, hem Batı ile hem de AET ile ilişkileri daha da hızlandırmak ve bu yönde önemli bir mesafe almak amacıyla Dışişleri Bakanlığına AET yanlısı Hayrettin Erkmen'i atamayı tercih etti. Dışişleri Bakanı Erkmen, mevcut ilişkilerle yürütülen ortaklık formülünün sağlıklı bir şekilde devam etmesini savunarak, tek seçeneğin tam üyelik olduğunu ifade etmiştir. Bu nedenle Erkmen, Türkiye'nin AET'ye tam üyeliğe hazırlanması için genel bir düzenlemeye gereksinim olduğunu savunmuştur.⁶⁸ Batı için de istikrarlı ve aynı zamanda Batı'nın yanında yer almak suretiyle önemli roller oynayacak bir Türkiye'nin varlığının devam etmesi önemli bir beklenti olmuştur. Bu açıdan Batı'nın etkin çevrelerinde Demirel, Batı'dan yana bir insan olarak nitelendirilmiştir.

Türkiye VI. Demirel Hükümeti çeşitli iç sorunlar ile uğraşırken, Batı ile olan dış politik ilişkiler kapsamında Uluslararası Para Fonu (International Monetary Fund/IMF) ile de çeşitli müzakereler yapıldı. Bu kapsamda; 1980'de bütçe açığının epeyce büyük olması beklenmekteydi. Ancak hükümet, Aralık ayının ilk yarısında Ankara'ya gelen IMF heyetinin Türkiye'nin ekonomik performansını gözden geçirerek ikinci dilime yeşil ışık yakmasıyla ilk engeli aşmış görünmekteydi.⁶⁹ Batı'nın sabırsızlıkla askerî bir müdahaleyi beklediğini ifade eden Birand'a göre Demirel'in son Başbakanlığı olan bu dönemde Türkiye; Batı için önemi gittikçe artan ve bu nedenle daha yakından takip edilmesi gereken istikrarlı, daha da önemlisi Batı ile ilişkilerini kuşkuya yer bırakmayacak şekilde sağ-

68 Haydar Efe - Funda Kemahlı Garipoğlu, "Adalet Partisi'nin AET'ye Yönelik Yaklaşımı", *Akademik Bakış*, 18/35 (2024), 33.

69 Yeşilbursa - Yılmaz, "İngiliz Yıllık Raporlarına Göre Türkiye'deki Ekonomik Gelişmeler (1970-1980)", 190.

lama hale getirmesi gereken bir ülke haline gelmişti. Batı'nın Türkiye'ye yönelik kaygılarını gidermesinde ve ilişkilerin gelişmesinde ordunun yönetimi ele almasının gerekliliği gittikçe önem kazanmaya başlamıştı. Çünkü disiplinli ve sistematik bir şekilde sağ ve sol tehlike ancak bu şekilde ezilebilir, grevler durdurulabilir, işçi kesimindeki eylemler önlenabilir ve bu istikrar sayesinde ekonomi rayına oturtulabilirdi.⁷⁰

Bu dönemde, hükümet ile ordu üst yönetimini oluşturan komutanlar arasında dış politika da bir sorun yaşanmamış⁷¹ fakat Başbakan Demirel, Amerika'nın istekleri karşısında uyumlu özellikler sergilememiş ve Batı ile tam yakınlaşma ilkesini benimsemişti. Dışişleri Bakanı Erkmən de bu doğrultuda, 12 Aralık 1979'da NATO Bakanlar Konseyi için gittiği Brüksel'de bunu "Batılı Müttefiklerimizde Türkiye hakkındaki kaygıları sileceğiz" diyerek açıkça ortaya koydu.

Başbakanı memnun eden bir diğer gelişme de Dışişleri Bakanı Erkmən'in Brüksel'den getirdiği haberler olmuştur. Erkmən, NATO Bakanlar Konseyi'ni, Haziran ayında yapılacak İlkbahar toplantısını Ankara'da yapmaya davet etmiş ve bu da kabul edilmişti. Böylece en son 27 Mayıs 1960 Askerî Darbesi'nden birkaç hafta önce İstanbul'da toplanan NATO, tam 20 yıl aradan sonra Türkiye'de yeniden gelmiş olacaktı. Bu şekilde hem Batı'nın azınlık hükümetini desteklediği gösterilecek, hem de finans çevrelerine güven verilmiş olacaktı. Batılı müttefikler arasında son zamanlarda Türkiye'ye yönelik yoğunlaşan çeşitli kuşku ve kaygıların da bu şekilde giderilebilmesi amaçlanmıştı.

NATO toplantısı dolayısıyla Ankara'da bulunan Yunanistan Dışişleri Bakanı Konstantin Mitsotakis'in Başbakan Demirel ile görüşecek olması da Türk-Yunan diyalogunun başlaması olarak yorumlanmıştı.⁷² Birand'a göre, bu dönemde İran ve Orta Doğu karışık bir durumdayken, NATO Bakanlar Konseyi'nin Ankara'da yapılmasıyla Türkiye, bu şekilde Batı kulübünün içinde olduğunu açıkça belli etmiş oluyordu.

Böylece Batı'ya şirin görünmek ve Batı ile ilişkilere gölge düşürücü hiçbir adım atmamak hükümetin tek sloganı haline geldi.⁷³ Hükümetin dış politikası hakkında Dışişleri Eski Bakanı CHP Eskişehir Milletvekili Gündüz Ökçün, dış politikanın yönelimi hakkında eleştirilerde bulunmuştur. Ökçün'ün eleştirilerine göre; VI. Demirel Hükümeti Dönemi'nde dış politika tek boyutlu olarak yürütülmüştür. Batı'dan gerekli mali desteği sağlamak için Batı'ya hoş görünme çabasının etkili olduğunu belirten Ökçün, Batı ile ilişkilere aşırı önem verilmesine rağmen, Orta Doğu, İslam dünyası, Sovyetler ve Doğu Avrupa ülkeleriyle, genel olarak da gelişme sürecindeki ülkelerle ilişkilere gereken önem verilmemiştir.⁷⁴

Dışişleri Bakanı Erkmən, 1980'in Ocak ayında Türkiye'nin Katma Protokol'ün öngördüğü gümrük indirimlerine ilişkin uygulamalara başlayacağını açıkladı. Erkmən ayrıca 5 Şubat 1980 tarihinde Brüksel'de yapılan 26. Ortaklık Konseyi toplantısında Türkiye olarak AET ile ilişkileri canlandırmayı amaçladıklarını yetkililere bildirdi. Erkmən ayrıca 6 Şubat 1980 tarihinde düzenlediği basın toplantısında da Türkiye'nin yılsonundan önce AET'ye tam üyelik başvurusu yapacağını açıkladı. Başvuru tarihinin yılsonundan önce yapılmak istenmesinin nedeni ise Yunanistan'ın 1 Ocak 1981 tarihinde AET'ye tam üye olacak olması ve bundan dolayı Türkiye'nin olası tam üyelik talebini engelleme olasılığıdır. Bu süreçte Türkiye'nin AET ile ilişkilerinde yaşanan sorunların düzeltilmesine yönelik girişimler, AP iktidarını dışarıdan destekleyen MSP'yi oldukça rahatsız etmesi Erkmən hakkında gensoru önergesi vermesine neden oldu.⁷⁵ MSP Grubu tarafından 5 Eylül 1980 tarihinde verilen gensoru muhalefet tarafından da desteklenince Erkmən, 6 Eylül 1980 tarihinde istifa etmek zorunda kaldı. Dışişleri Bakanı Erkmən bu şekilde, Türkiye Cumhuriyeti tarihinde ilk kez gensoru yoluyla düşürülen bakan oldu. Başbakan Demirel ise hükümetin devamından yana olduğundan, Dışişleri Bakanı Erkmən'in düşürülmesine sessiz kalmış ve bu olaydan bir hafta sonra da ordu

70 Birand, 12 Eylül, 184-193.

71 Feroz Ahmad, *Demokrasi Sürecinde Türkiye (1945-1980)*, çev. Ahmet Fethi (İstanbul: Hil Yayın, 2015), 364.

72 *Cumhuriyet*, "Türk-Yunan Dostluğu Başlıyor" (28 Haziran 1980), 1, 5.

73 Birand, *Diyet*, s. 419-420.

74 *Cumhuriyet*, "Ökçün: 'Hükümetin Dış Politikası Komşu Ülkelere Ters Düşüyor'" (17 Mart 1980), 1.

75 Efe - Garipoğlu, "Adalet Partisi'nin AET'ye Yönelik Yaklaşımı", 33-34.

yönetime el koymak suretiyle tüm siyasi faaliyetler durdurulmuştur.

Sonuç

Demirel'in Başbakanlığında kurulan MC Hükümetleri dönemlerinin ortağı olan MSP ile MHP'nin dışarıdan desteği ile kurulan VI. Demirel Hükümeti Dönemi'nde dış politikada; Yunanistan ile Kıbrıs sorunu, Ege Adları gibi "milli" konular ön plana çıkmıştır. Bu "milli" konuların önem ve önceliğinden dolayı önceki hükümetler döneminde uygulanan politikalarda olduğu gibi milli/ulusal çıkarların korunması politikalarına devam edilmiştir. Bu dönemde başta Amerika ve Yunanistan ile yaşanan sorunların milli/ulusal niteliğinden dolayı iktidar-muhalefet ilişkileri açısından sorun en az yaşandığı alan dış politika olmuştur.

VI. Demirel Hükümeti Dönemi'nde de devam eden Türkiye'nin kararlı tutumu sonucunda, Yunanistan'ın NATO'nun askerî kanadına dönüşü sürdürülen görüşmelerde sonuca bağlanamamış, her zaman Türkiye'nin vetosu ile karşılaşmıştır. Ancak ordunun 12 Eylül'de yönetime el koymasından sonra Yunanistan'ın NATO'nun askerî kanadına dönmesi için gereken "olumlu" şartlar ancak bu şekilde sağlanabilmiştir.

Orta Doğu ve Ege Denizi'nde bölgesel bir aktör olarak gücünü diplomatik alanda da gösteren Türkiye, VI. Demirel Hükümeti döneminde de çok yönlü dış politikaların uygulanmasına devam edilmiştir. Batı ile olan ilişkilerin geliştirilmesi her zaman Türkiye'nin önem ve öncelik verdiği bir tercih alanı olmuştur. Demirel'in kurmuş olduğu önceki koalisyon hükümetlerine ortaklık eden ve bu hükümete de "kerhen" destek veren MSP'nin AET'ye yönelik olumsuz tutumu, dışişleri bakanın gensoru yoluyla düşürülmesi Türkiye Cumhuriyeti tarihinde bir ilk olmuştur.

VI. Demirel Hükümeti Dönemi'nde dış politikada Batı ilişkiler özellikle AET kapsamında öncelikli olarak devam ederken; bu yöndeki politikalarda zaman zaman yetersizlikler ortaya çıkmış olsa da günümüzün Avrupa Birliği (AB) sürecine yönelik ilişkilerin devlet politikası haline dönüşmesinde etkili olmuştur. İran'da gerçekleşen İran İslam Devrimi ile Sovyetlerin Afganistan'ı işgali Türkiye'nin bölgesel olarak stratejik önemini artırması bu dönemde Türk-Amerikan ilişkilerinin gelişmesinde etkili olmuştur. Buna karşın

Sovyetlerin yayılcı tutumu nedeniyle Türkiye'nin güvenliğine ilişkin kaygıları yeniden artmaya başlamış ve bu durum Türk-Sovyet ilişkilerinin soğumasında etkili olmuştur. VI. Demirel Hükümeti Dönemi'nde Türkiye uluslararası arenada zaman zaman siyasi izolasyonla karşılaştıkça kendine yeni "dostlar" ya da "müttefikler" arayışında olmuştur. Bu dönemde İslam dünyası ile çatışmaktan kaçınılmış, İslam dünyası ve Orta Doğu ülkeleri ile ilişkilerde tarihsel, kültürel ve dini faktörlerin etkili olmuştur. Bununla birlikte Orta Doğu ve İslam dünyası ile ilişkiler devam ettirilmiş olsa da bölgesel ve konjoktürel gelişmelerden dolayı hükümet, Batı'ya daha fazla önem ve öncelik veren bir dış politika izlemiştir.

Kaynakça

1. Resmi Yayınlar

- Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi, 46. Cilt, 40. Birleşim (26 Şubat 1980), 586.
- MM Tutanak Dergisi. 4. Dönem, 1. Cilt, 3. Birleşim (7 Şubat 1974), 561.
- MM Tutanak Dergisi. 4. Dönem, 7. Cilt, 11. Birleşim (29 Kasım 1974), 251.
- MM Tutanak Dergisi, 5. Dönem, 1. Cilt, 12. Birleşim (3 Temmuz 1977), 76.
- MM Tutanak Dergisi, 5. Dönem, 2. Cilt, 5. Birleşim (31 Aralık 1977), 117.
- MM Tutanak Dergisi, 5. Dönem, 13. Cilt, 6. Birleşim (19 Kasım 1979), 95.
- MM Tutanak Dergisi, 5. Dönem, 13. Cilt, 8. Birleşim (25 Kasım 1979), 227.
- MM Tutanak Dergisi, 5. Dönem, 14. Cilt, 46. Birleşim (18 Şubat 1980), 209.
- MM Tutanak Dergisi, 5. Dönem, 15. Cilt, 57. Birleşim (29 Şubat 1980), 714.
- MM Tutanak Dergisi, 5. Dönem, 16. Cilt, 128. Birleşim (3 Eylül 1980), 830.
- TBMM Meclis Araştırması Raporu, 24. Dönem, 2. Cilt, 2. Yasa Yılı, 2012, 714.

2. Süreli Yayınlar

- Cumhuriyet, "Feyzioğlu Koşullu Destek Vadetti" (7 Kasım 1979), 1.
- Cumhuriyet, "Feyzioğlu Koşullu Destek Vadetti" (7 Kasım 1979), 1.
- Cumhuriyet, "Demirel 'Kapalı Bir MC Demek Yanlıştır' " (8 Kasım 1979), 1.

- Cumhuriyet, "MSP'nin Desteği Somut Koşullar İçeriyor" (9 Kasım 1979), 1.
- Cumhuriyet, "Ecevit: 'Ege Hava Sahasının Açılması Kararını Kaygı ile Karşıladım'" (25 Şubat 1980), 1.
- Cumhuriyet, "ABD'nin Basra Körfezine Müdahale için Türkiye Üzerinde Hava Koridoru İstedığı Öne Sürüldü" (17 Mart 1980), 1, 7.
- Cumhuriyet, "Ökçün: 'Hükümetin Dış Politikası Komşu Ülkelere Ters Düşüyor'" (17 Mart 1980), 1.
- Cumhuriyet, "Türk-Yunan Dostluğu Başlıyor" (28 Haziran 1980), 1, 5.
- Milliyet, 12'ler : 'Mevki ve Makam Beklemiyoruz' " (25 Aralık 1977), 1.
- Milliyet, "Görev Demirel'de" (25 Ekim 1979), 1.
- Milliyet, "Demirel Hükümeti Kuruyor" (8 Kasım 1979), 1.
- Milliyet, "Türk-ABD Savunma Görüşmesi Sonuçlandı" (10 Ocak 1980), 1.

3. Kitaplar

- Ahmad, Feroz. Demokrasi Sürecinde Türkiye (1945-1980). çev. Ahmet Fethi. İstanbul: Hil Yayın, 2015.
- Ahmad, Feroz. Modern Türkiye'nin Oluşumu. çev. Yavuz Alogan. İstanbul: Kaynak Yayınları, 2007.
- Arcayürek, Cüneyt. 12 Eylül'e Doğru Koşar Adım (Kasım 1979-Nisan 1980). Ankara: Bilgi Yayınları, 1988.
- Arcayürek, Cüneyt. Demokrasi Dur 12 Eylül 1980 (Nisan 1980-Eylül 1980). Ankara: Bilgi Yayınları, 1986.
- Arcayürek, Cüneyt. Müdahalenin Ayak Sesleri 1978-1979. Ankara: Bilgi Yayınevi, 1985.
- Armaoğlu, Fahir. 20. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1914-1995). İstanbul: Alkım Yayınevi, 2007.
- Aydın, Suavi-Taşkın, Yüksel, 1960'dan Günümüze Türkiye Tarihi. İstanbul: İletişim Yayınları, 2014.
- Birand, M. Ali. 12 Eylül Saat: 04.00. Karacan Yayınları, 1984.
- Cılzoğlu, Tanju (haz.). Çağlayangil'in Anıları. İstanbul: Bilgi Yayınevi, 2007.
- Cizre, Ümit. AP - Ordu İlişkileri. İstanbul: İletişim Yayınları, 2002.
- Cumhuriyetin 75 Yılı (1979-1997). İstanbul: Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık, 1998.
- Donat, Yavuz. Cumhuriyetin Kara Kutusu. İstanbul: Merkez Kitapçılık, 2005.
- Donat, Yavuz. Sandıktan İhtilale 1977-1980. İstanbul: Bilgi Yayınevi, 1987.
- Evren, Kenan. Kenan Evren'in Anıları. 1. Cilt. İstanbul: Milliyet Yayınları, 1990.
- Gürel, Şükrü Sina. Tarihsel Boyut İçinde Türk Yunan İlişkileri (1821-1993). Ankara: Ümit Yayınları, 1993.
- Kurtbağ, Ömer. Amerikan Yeni Sağı ve Dış Politikası. Ankara: Usak Yayınları, 2010.

- Milli Güvenlik Konseyi Genel Sekreterliği (haz.). 12 Eylül Öncesi ve Sonrası. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1981.
- Sanal, Türker. Türkiye'nin Hükümetleri. Ankara: Sim Matbaacılık Ltd. Şti., 1997.
- Tuncer, Acar. Demirel'in Gerçek Yüzü. İzmir: Doğruluk Matbaacılık ve Tic. Koll. Şti, 1987.

4. Makaleler

- Aksoy, Muammer. "Hükümet 'Gayri Meşru' mu?", Cumhuriyet (6 Ekim 1979), 2.
- Çavdar, Tevfik. "Adalet Partisi". Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi. 8. Cilt. ed. Murat Belge. 2096-2102. İstanbul: İletişim Yayınları, 1985.
- Fırat, Melek. "1980-1990: Batı Bloku Ekseninde Türkiye-2 Yunanistan'la İlişkiler", Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar (1980-2001). 2. Cilt. ed. Baskın Oran. 1002-104. İstanbul: İletişim Yayınları, 2015.
- Efe, Haydar - Kemahlı Garipoğlu, Funda. "Adalet Partisi'nin AET'ye Yönelik Yaklaşımı". Akademik Bakış, 18/35 (2024), 15- 38.
- Fırat, Melek - Kürkçüoğlu, Ömer. "1980-1990: Batı Bloku Ekseninde Türkiye-2 Orta Doğu'yla İlişkiler", Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar(1980-2001), 2. Cilt. ed. Baskın Oran. 124-152.15. İstanbul: İletişim Yayınları, 2015.
- Mumcu, Uğur. "Çağlayangil Demiş ki...", Cumhuriyet (15 Kasım 1979), 11.
- Sirmen, Ali. "Yine Notam 714", Cumhuriyet (8 Mart 1980), 3.
- Yeşilbursa, Behçet Kemal - Yılmaz, Miraçhan. "İngiliz Yıllık Raporlarına Göre Türkiye'deki Ekonomik Gelişmeler (1970-1980)". Türkiyat Mecmuası, 29/Özel Sayı (2019), 169-195.

5. Tezler

- Cura, Yudum. Koalisyon Hükümetleri: Türkiye Örneği. Ankara: Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 1994.

6. İnternet Kaynakları

- Devlet Hava Meydanları İşletme (DHMİ). "Havacılık Terimleri Sözlüğü". Erişim Tarihi: 5 Mart 2025. https://www.dhmi.gov.tr/Documents/HavacilikTerimleri-Sozlugu/DHMi_Havacilik-Terimleri-Sozlugu.pdf.
- Sivil Havacılık Genel Müdürlüğü (SHGM). "Fır Hattı Nedir?". Erişim Tarihi: 5 Mart 2025. <https://web.shgm.gov.tr/en/sikca-sorulan-sorular/263-fir-hatti-nedir>

ARTVİN'DE YAŞLI OLMAK: NİTEL BİR ÇALIŞMA

Sümeyye YILDIRIM*

Özet

Yaşlılık doğal bir döngü olmanın yanı sıra hem bedenen hem de ruhen bireylerde değişikliğe yol açan bir süreçtir. Bu açıdan yaşlılığı algılamak ve anlamlandırmak da kişilere göre değişkenlik göstermektedir. Yaşlılar gündelik hayatta var olmaya çalışmaktadır. Gündelik hayatlarına yaşam koşulları ve farklı bakış açıları eşlik etmektedir. Bu çerçevede bu çalışmada Artvin ilindeki yaşlıların deneyimlerini ortaya koymak ve anlamlandırmak amaçlanmıştır. İl özelinde yaşlıların deneyimlerine odaklanan çalışmaya rastlanmaması neticesinde bu çalışma ile sosyal politikaya katkı sağlamak hedeflenmiştir. Çalışmada nitel araştırma yöntemlerinden fenomenoloji deseninden yararlanılmıştır. Çalışmada 17 kişi ile yarı yapılandırılmış görüşme yapılmıştır. Verilerin analizinde Nvivo 14 plus kullanılmıştır. Elde edilen veriler ışığında, “yaşlılık çağrışımları”, “bakım sağlayıcılar”, “yaşlılıkla birlikte gelen değişimler”, “yaşlılık dönemi sorunları”, ve “huzurevine dair bakış açıları” olmak üzere 5 tema ön plana çıkmıştır. Çalışma neticesinde yaşlı bireylerin yalnızlık sorununun yanı sıra sağlık sistemine başvurdıklarında sağlık personelinin olumsuz tutumlarıyla karşılaştıkları sonucuna ulaşılmıştır. Yaşlıların yaşlılıkla birlikte gelen değişimlerin ve dönüşümlerin farkında olduğu görülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Yaşlı, Yaşlılık, Sağlık, Nitel araştırma

BEING ELDERLY IN ARTVIN: A QUALITATIVE STUDY

Abstract

In addition to being a natural cycle, old age is a process that causes changes in individuals both physically and mentally. In this respect, perceiving and making sense of old age varies from person to person. The elderly try to exist in daily life. Their daily lives are accompanied by living conditions and different perspectives. In this context, this study aims to reveal and make sense of the experiences of the elderly in Artvin province. Since no studies focusing on the experiences of the elderly in the province were encountered, this study aimed to contribute to social policy. The study utilized the phenomenology design, one of the qualitative research methods. Semi-structured interviews were conducted with 17 people in the study. Nvivo 14 plus was used in the analysis of the data. In the light of the obtained data, 5 themes came to the forefront: “old age associations”, “care providers”, “changes that come with old age”, “old age problems” and “perspectives on nursing homes”. As a result of the study, it was concluded that in addition to the problem of loneliness, elderly individuals encounter negative attitudes of healthcare personnel when they apply to the healthcare system. It is seen that the elderly are aware of the changes and transformations that come with old age.

Keywords: Elderly, Old age, Health, Qualitative research

* Dr. Öğr. Üyesi, Artvin Çoruh Üniversitesi, İşletme Fakültesi, Sağlık Yönetimi Bölümü, Artvin, Türkiye, sumeyye@artvin.edu.tr
ORCID: 0000-0002-6543-2467

Giriş

Geleneksel tıbbın yaşlılığı doğal süreç olarak görmesinin aksine modern tıp çözülmesi gereken bir nesne olarak ele almıştır. Zamanla yaşlılığın da bir hastalık olarak görülmesi yaşlılığa yönelik bakış açısının değiştiğini göstermektedir. Modern tıp temeline koyduğu “güzellik ve estetik” anlayışıyla çoğu zaman yaşlılık alanında farklı inceleme alanlarının da ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır.

Yaşlanma, biyolojik bir süreç olmanın yanı sıra psikolojik ve kültürel de bir süreçtir. Yaşlı bireyler, yaşamlarının bu döneminde çeşitli değişimlerle karşılaşmaktadır. Bu değişimlerin nasıl olacağı bireysel, çevresel ve fiziksel birçok unsurdan etkilenmektedir. Yaşlı bireyler fiziksel sağlık sorunlarının yanı sıra sosyal çevreyle iletişimin azalması, ekonomik sıkıntılar ve toplumsal dışlanma gibi birçok sorunla karşı karşıya gelmektedirler. Özellikle yaşlı bireylere dair gün geçtikçe olumsuz bakış açısının hâkim olması yaşlılar üzerindeki baskıları da artırmaktadır. Yaşlıların toplumda bakıma muhtaç, çalışamaz halde ve güçsüz olması modern dünyanın hız ve üretkenlik anlayışıyla örtüşmemektedir. Bu nedenle yaşlılık modern paradigmada istenmeyen bir durum olarak değerlendirilmektedir.

Yaşlılar güvencesiz bir konumda yaşamlarını sürdürmektedir. Bu durum da yaşlıların hayatını her geçen gün zorlaştırmaktadır. Bu çalışmada yaşlı bireylerin deneyimlerini ortaya koymak ve anlamlandırmak amaçlanmıştır.

Literatürde yaşlılara yönelik seyahat¹ sosyal izolasyon², dijital okuryazarlık deneyimleri³, sağlıklı yaşlanma⁴, esenlik düzeyi⁵, palyatif bakım⁶ gibi birçok konu ele alınmıştır. Albayrak ve Yılmaz⁷ Artvin’de aktif yaşlanmaya dair yaşlılara yönelik çalışma yapmıştır. Artvin’in yaşlı nüfus oranının en yüksek olan iller arasında olması⁸ bu ildeki yaşlıların deneyimlerinin ortaya konmasının nedenlerinden biridir. Artvin’de yaşlıların deneyimlerine doğrudan odaklanan çalışmanın olmaması bu çalışmanın ortaya çıkmasında etkili olmuştur. Bu çalışma ile literatürdeki boşluğu doldurmak amaçlanmıştır. Çalışma ile kırsal bölgedeki yaşlıların ihtiyaç ve beklentilerini ele alarak sosyal politika bağlamında önerilerin geliştirilmesi de diğer hedeflerden biridir.

1. Günümüzde Yaşlılık

Modernleşme sürecinde, ekonominin küreselleşmesi, demografik değişimler⁹, aile anlayışı ve gündelik hayatta değişimlerin ortaya çıkması yaşlıların geleneksel konumunun tehdit edilmesinde ve sarsılmasında etkili olmuştur. Bu da zamanla geleneksel yapılar ile modern yapılar arasındaki çatışmaları kaçınılmaz kılmaktadır.¹⁰ Çalışan bireyler yaşlılara zaman ayırırken sıkıntılar yaşayabilmektedir. Çalışma koşullarından dolayı çalışan kadınların çocuklarına yaşlılar bakmaktadır. Ancak; çekirdek aile modelinin olmasının bir sonucu olarak evlerin küçük olması yaşlıların barınmasında sorunlara sebebiyet vermektedir. Geleneksel yaşam modellerinin yerini modern yaşama

- 1 Kadir Temurçin-Necibe Nur Alaydın, “Yaşlıların Seyahatleriyle İlgili Deneyimleri: Nitel Bir Çalışma”, *Yaşlı Sorunları Araştırma Dergisi*, 15/1 (2022), 15-26.
- 2 Levent Taş- Ayça Günseli Şaldırdak, “Huzurevinde Kalan Yaşlıların Sosyal İzolasyon Deneyimleri”, *İstanbul University Journal of Sociology*, 41/2 (2021), 351-379.
- 3 Didem Demir Erbil- Oya Hazer, “Kuşaklararası Dayanışma Açısından Yaşlıların Dijital Okuryazarlık Deneyimleri Üzerine Nitel Bir Çalışma”, *Abant Sosyal Bilimler Dergisi*, 21/2 (2021), 271-297.
- 4 Yao Hua Gu vd, “Healthy aging: a bibliometric analysis of the literature”, *Experimental Gerontology*, 116 (2019), 93-105.
- 5 Miha Dominko-Miroslav Verbic, “Subjective well-being among the elderly: a bibliometric analysis”, *Quality & Quantity: International Journal of Methodology*, 53/3 (2019), 187-207.
- 6 Marcella Costa Souta vd., Scientific production on the elderly person undergoing palliative care: bibliometric study, *Cuidado e Fundamental*, 7/3 (2015), 3093-109.
- 7 Leman Albayrak-Cevdet Yılmaz, “Aktif Yaşlılıkta Kırsalın Yeri ve Önemi; Artvin Örneği (Ardanuç, Şavşat)”, *Kesit Akademi Dergisi*, 9/35 (2023), 552-575.
- 8 Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK), “Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi Sonuçları” (Erişim Tarihi: 17 Şubat 2025).
- 9 Dünya Sağlık Örgütü (WHO), “Global Health and Aging, U.S. Department of Health and Human Services” (Erişim Tarihi: 17 Şubat 2025).
- 10 Erol Göka, “Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü” (Erişim Tarihi: 11.07.2018).

birakması kuşaklar arası çatışmayı da beraberinde getirmiştir. Yaşlılar geçmişte “ailenin bilge büyüğü” olarak anılırken ve “başköşede” oturtulurken, modern yaşamın getirisi olarak teknolojinin gelişmesiyle çocuklar “ailenin bilgisi” konumuna yükselmiştir.¹¹ Bir yandan böyle bir değişim olurken, bir yandan da gençlik, dinçlik ve beden güzelliğini temel alan “narsizm” kültürü ortaya çıkmıştır.¹² Gençlik dinamizminin ve gençlik mitinin bir değer olarak yükseltilmesi¹³ yaşlılığın küçümsendiği izlenimini uyandırmaktadır. Bu izlenimden hareketle yaşlılar, modern yaşamın anlamlı eylemleri olan üretmek ve tüketmekten uzaklaşmaları için toplum tarafından dışlanabilmekte¹⁴ statü ve güç kaybıyla karşı karşıya gelebilmektedirler.¹⁵

Modern dünyada yaşlanma güvenli bir şekilde devam eden basit bir deneyim değildir.¹⁶ Yaşlılar toplumda işe yaramaz kategorisinde değerlendirilmiş¹⁷ bu sebeple emekli olmaları gereken bireyler olarak görülmüşler ve huzurevinde korunmaya alınmışlardır.¹⁸ Yaşlılar, artık ölümü bekleyen, hasta, aktif hayatın dışında kalanlardan meydana gelen bir yaş grubu olarak görülmektedir. Yaşlı kelimesi “eski zamanı geçmiş, çağdışı, yeniye, güncele ve geleceğe yabancı olan¹⁹ güçten düşen, fiziksel anlamda geri konumda olan, sağlık sorunları olarak ağır ve hastalıklar gibi temel derde sahip olan, huysuzlaşan, duygusal davranan, çocuklaşan, tahammülsüzleşen, “aksileşen...”²⁰ gibi kavramlar ile kullanılmaktadır.

Yaşlılığın ölümün ilk basamağı olarak algılanması ve modern dönemin edebi eserlerinde ölümün acımasız ve çirkin yönlerine vurgu yapılması yaşlı bireylerin toplumda istenmeyen, ölümün habercisi,

faydasız bir konumda yer almalarına ve çoğu zaman görmezden gelinmesi gereken bireyler olarak algılanmalarına yol açmıştır. Ayrıca bedenlen güçsüz olmaları nedeniyle, “toplumu sömüren” bir nesne olarak görülmüşlerdir.²¹

Modern dünyadaki değişimlerden etkilenen, eski dönemde yaşlılığa atfedilen rolleri kaybetmenin verdiği çaresizlikle yaşlılar modern dünyaya uyum sağlamaya çalışmaktadırlar. Bu açıdan yaşlanmayı “yük” olarak gören yaşlılar mevcuttur. ‘Bu dünyada hiç değilse bir sürü kuşun açlıktan ölmesini engellemeye yarıyorum’, “Bilmem ki... Okuyorum güya. Ancak bir alt satıra indiğimde, üst satırda ne yazıldığını unutuyorum, evlat.”²² gibi birtakım ifadelerin esiri olmaktadır. Tüm bu bilgiler ışığında yaşlılığın yıkıcı etkileri ve yaşama olan bağlılığın azalması yaşlıların hayatta kalmayı isteme olasılığını da ortadan kaldırmaktadır. Modern hayatın yaşlılar üzerinde kurduğu baskı gün geçtikçe artmaktadır. Bu nedenle, yaşlı bireylerin beklentilerinin belirlenmesi ve isteklerinin dikkate alınması, onların toplumsal katılımlarını artırmak açısından büyük önem taşır.

2. Araştırmanın Yöntemi

Çalışmada nitel araştırma yöntemlerinden fenomenoloji deseninden yararlanılmıştır. Fenomenolojide, fenomene dair deneyimler sorgulanarak, deneyimin özüne ulaşılmaktadır.²³ Bu çalışmada da yaşlı bireylerin bakış açısından deneyimlerini anlamlandırmak amaçlanmıştır. Araştırmada katılımcıları seçerken amaçlı örnekleme yöntemlerinden ölçüt örnekleme kullanılmıştır. Ölçüt olarak “Artvin’de ya-

11 Arzu Yapıcıoğlu, *Modernleşme Süreci ve Yaşlılık: İki Yerleşim Yerinde Modernitenin Yaşlılığa Etkileri*, (Muğla: Muğla Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019), 145.

12 Erol Göka, “Yaşlılar için hayat giderek zorlaşıyor mu?” (Erişim Tarihi: 17.07.2018).

13 Velittin Kalınkara, “Yaşlılık: Disiplinler arası Yaklaşım, Sorunlar, Çözümler-2”, (Ankara: Nobel Yayıncılık, 2016).

14 Göka, “Yaşlılar İçin Hayat Giderek Zorlaşıyor mu?”.

15 Yapıcıoğlu, *Modernleşme Süreci ve Yaşlılık*, 123.

16 Leo W. Simmons, “Aging in Primitive Societies: A Comparative Survey of Family Life and Relationships, 27 *Law and Contemporary Problems*”, 1962, 36-51.

17 Harun Ceylan (ed.), *Yaşlılık Sosyolojisi* (Ankara: Nobel Yayıncılık, 2016), 160.

18 Kalınkara, “Yaşlılık: Disiplinler arası”, 152.

19 Özgür Arun, “Ageism: En Zalim Ayrımcılık Türlerinden Birisi”, Researchgate, 2014.

20 Ceylan, *Yaşlılık Sosyolojisi*, 160.

21 İsmail Tufan, *Antik Çağdan Günümüze Yaşlılık ve Yaşlanma*, (İstanbul: Nobel Yayıncılık, 2016), 100.

22 Şadiye Dönümcü, *Dokunsan Kırılan, Dokunmasan Kuruyanların Dönemi: Yaşlılık*, (Ankara: Dipnot Yayınları, 2007).

23 Arife Figen Ersoy, “Fenomenoloji”. *Eğitimde Nitel Araştırma Desenleri*. ed. Ahmet Saban-Ali Ersoy, (Ankara: Anı Yayıncılık, 2019), 81-139.

şayan 65 yaş üstü bireyler” çalışmaya dahil edilmiştir. Araştırmada veri toplama tekniği olarak yarı yapılandırılmış görüşme formu kullanılmıştır. Görüşme formunda yaşlıların yaşlılık çağrışımlarını, gündelik hayatta karşılaştıkları zorlukları, yaşlılıkla birlikte gelen değişimleri, sağlık sisteminde karşılaştıkları sorunları ortaya çıkarmaya yönelik sorulara yer verilmiştir. Görüşmeler yüz yüze gerçekleştirilmiştir. Araştırmanın verileri 15 Şubat- 2 Mart 2025 tarihleri arasında toplanmıştır. Araştırmacının Artvin’de ikamet etmesi yaşlılarla görüşme yapmasını kolaylaştırmıştır. Görüşme yapmadan önce katılımcılardan sözlü onam alınmıştır. Görüşme yapmayı kabul eden katılımcılarla görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Görüşmelerde katılımcıların iznine bağlı olarak ses kaydı alınmıştır. Ayrıca ses kaydının yanı sıra araştırmacı görüşme esnasında not tutarak veri kaybının önüne geçmeye çalışmıştır. Tablo 1’de katılımcılara dair bilgilere yer verilmiştir.

Katılımcılara müstear isimler TÜİK verilerinde en çok ön plana çıkan isimlerden yararlanılarak verilmiştir. Katılımcıların doğal ortamında görüşmelerin yapılması yaşlıların kendilerini rahat hissetmelerini sağlamıştır. Verilerin tekrar etmesi neticesinde 17

katılımcı ile görüşme yapılması yeterli görülmüştür. Araştırmanın analizinde tematik analiz kullanılmıştır. Araştırmacı, tüm metni baştan sona okuyarak ilk olarak metin üstünde/manuel olarak kodlamıştır. Kodları Excel tablosuna aktarmıştır. Kodlamadan sonra benzer kodlar bir araya getirilerek uygun kategoriler belirlenmiş, sonrasında da temalaştırılmıştır. Temaları görselleştirmek için Nvivo 14 Plus analiz programından yararlanılmıştır. Teyit edilebilirliğini ve tutarlılığını sağlamak için nitel araştırma bilen veya bu konuda deneyimi olan iki Öğr. Gör. ve bir Doktor Öğr. Üyesinin olduğu komite ile gerçekleştirilmiş, tema-kategori-kod ilişkileri tartışılmış, gerekli görülen güncellemeler yapılarak analize son şekli verilmiştir. Komite ortalama 2 saat sürmüştür.

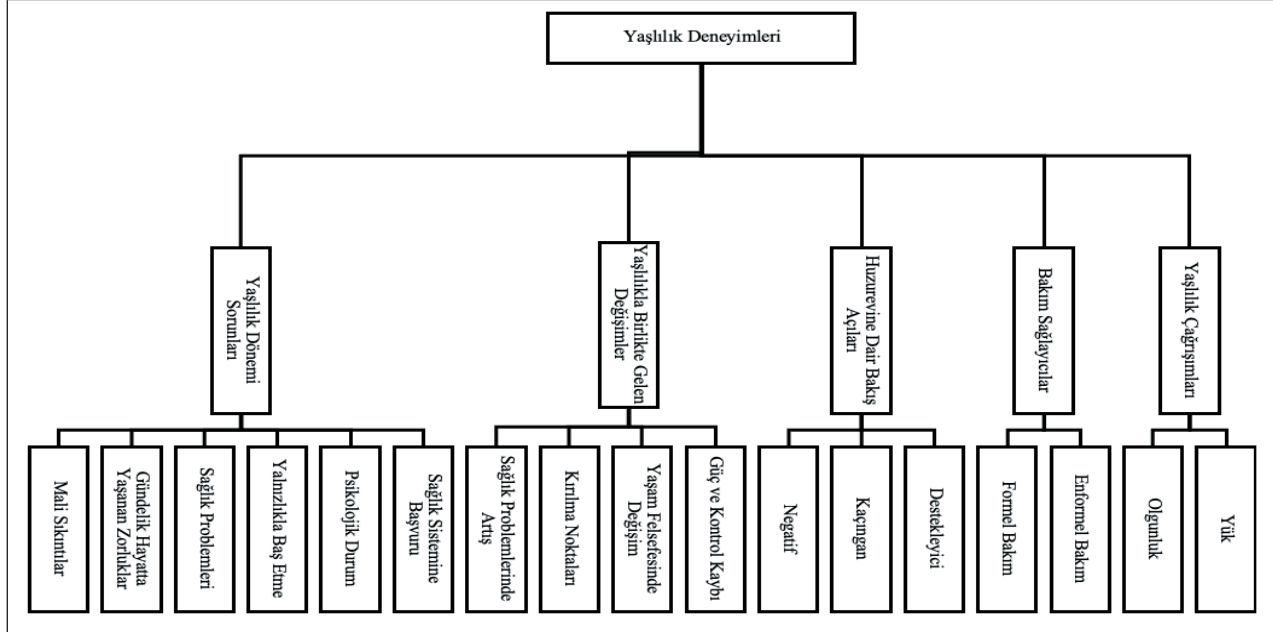
3. Bulgular

Elde edilen bilgilerden yararlanılarak yaşlılık deneyimleri “yaşlılık çağrışımları”, “bakım sağlayıcılar”, “yaşlılıkla birlikte gelen değişimler”, “yaşlılık dönemi sorunları” ve “huzurevine dair bakış açıları” olmak üzere 5 temada toplanmıştır. Şekil 1’de yaşlılık deneyimi çerçevesinde ortaya çıkan kategori ve temalara yer verilmiştir.

Tablo 1. Katılımcılara Dair Bilgiler

No	Katılımcı Adı	Yaşı	Cinsiyet	Meslek	Görüşme Süresi	Görüşme Yeri
1.	Alparslan	67	Erkek	Terzi	43.12	İş yeri
2.	Muhammed	69	Erkek	Emekli	41.21	Huzurevi
3.	Asaf	80	Erkek	Emekli	31.00	Ev
4.	Miraç	67	Erkek	Emekli	32.34	Hastane Koridoru
5.	Asel	68	Kadın	Emekli	45.07	Ev
6.	Defne	70	Kadın	Emekli	35.01	Hastane Koridoru
7.	Kerem	67	Erkek	Emekli	38.18	Kafe
8.	Elif	78	Kadın	Emekli	40.11	Ev
9.	Yiğit	71	Erkek	Kafe Sahibi	42.36	Hastane Koridoru
10.	Ömer	78	Erkek	Emekli	39.58	Park
11.	Asya	91	Kadın	Emekli	37.27	Ev
12.	Gökçe	65	Kadın	Emekli	43.48	Çevrim içi
13.	Burak	76	Erkek	Emekli	33.20	Köy
14.	Umut	85	Erkek	Emekli	30.49	Huzurevi
15.	Poyraz	90	Erkek	Emekli	38.45	Ev
16.	Eslem	65	Kadın	Emekli	34.01	Çevrim içi
17.	Meryem	80	Kadın	Emekli	50.04	Ev

Şekil 1. Yaşlılık deneyimine dair kategori ve temalar

3.1. Tema 1: Yaşlılık Çağrışımları

Yaşlılık çağrışımlarına dair katılımcılar yük ve olgunluk olmak üzere iki kategoriden bahsetmişlerdir. Yük kategorisine dair katılımcılar, hastalık, yorucu, zorluk, yalnızlık, fiziksel anlamda zorlanma konularına değinmiştir. Yiğit Bey yaşlılığı zorluk kavramıyla ilişkilendirerek eskiden kolaylıkla gerçekleştirdiği eylemlerin artık çaba gerektirdiğini belirtmiştir:

“Yaşlılık zordur, her şeyi yapmaya zorlanıyorum. Yürümek, konuşmak, eskiden yaptığım her şey artık bana zor geliyor.”

Poyraz Bey yaşlılığı “yorucu” olarak tanımlarken özellikle küçük aktivitelerin bile bedeninde ciddi bir yorgunluk hissi yarattığını belirtmiştir. Bu durum yaşlılığın yalnızca fiziksel değil, aynı zamanda ruhsal bir yıpranmayı da içerdiğine işaret etmektedir. Umut Bey “Yaşlılığı sabır kelimesiyle tanımlardım. Birçok şeyi eskisi gibi yapamıyorsun, bu da kabullenmeni zorlaştırıyor” ifadesinde yaşlılığın sabrı çağrıştırdığından ve yaşlanmanın bireyin geçmişteki becerilerini kaybetmesi nedeniyle sürekli bir kabulleniş süreci geçirdiğinden bahsetmiştir. Alparslan Bey yaşlılığı bedensel ve ruhsal anlamda çöküş süreci olarak tasvir etmiştir:

“Yaşlılık bence hayatın zorlaşması. Eskiden kolaylıkla yapabildiğimiz şeyleri zar zor yapmak. Bede-

nin ve ruhun yavaş yavaş yorulması ve çökmesidir.” (Alparslan Bey, 67 yaş)

Benzer şekilde Asel Hanım da yaşlılık kelimesinin zihninde hastalıkla özdeşleştiğini belirtmiştir. Gündelik yaşamda başkalarına bağımlı hale gelmenin, yaşlılığı daha da zorlaştırdığını belirtmiştir:

“Yaşlılık denilince aklıma hastalık geliyor çünkü önceden gündelik işlerimi kolaylıkla halledebiliyorken şimdi çeşitli rahatsızlıklarımın dolayısıyla birilerine ihtiyaç duyuyorum.”

Bu ifadelerden yaşlılığın katılımcıların gözünde yalnızca fiziksel değişimler değil, aynı zamanda bağımsızlığın kaybı, sosyal izolasyon, kendi bedenine yabancılaşma gibi çok katmanlı bir süreç olarak algılandığı anlaşılmaktadır.

Katılımcılar ayrıca yaşlılığın olgunluk kavramını çağrıştırdığını belirtmişlerdir. Bunu ifade ederken tecrübe, son düzlük, zaman gibi konulardan bahsetmişlerdir. Kerem Bey yaşlılığı sahip olunan yaşam tecrübelerinin birikimi olarak tanımlamıştır: “hayatımda yaşadığım tecrübelerim” derken bu duruma değinmektedir. Burak Bey yaşlılığı “son düzlük, yani geçmişte yaptıklarımızın sefasını ve cefasını çektiğimiz dönem” olarak ifade etmiştir.

Asel Hanım ise yaşlılığı zamanın hızlı geçişi ile ilişkilendirerek gençliğin kaybedilmesinin getirdiği hüznə dikkat çekmiştir:

“Zaman derdim kızım, zaman geçiyor ve bizim gençliğimiz de geri gelmiyor.”

Yaşlılar genel anlamda yaşlılığı geçmiş dönemlerle yüzleşme, hayatın muhasebesini yapma ve zamanın kısıtlılığıyla barışma süreci olarak betimlemiştir.

3.2. Tema 2: Bakım Sağlayıcılar

Katılımcılar bakım sağlayıcılar temasında enformel ve formel bakım kategorilerinden bahsetmişlerdir. Enformel bakım aile üyeleri, arkadaşlar ve komşular gibi resmi olmayan kişilerin üstlendiği bakımı, formel bakım devlet, özel sektör ve sivil toplum kuruluşları gibi resmi olan kişileri ifade etmektedir. Çalışmada enformel bakıma yönelik aile, gelin, torun, evlat, eş, kızı gibi bakım sağlayıcılar yer alırken formel bakımda huzurevi personeli ön plana çıkmıştır. Katılımcıların ifadelerine aşağıda yer verilmiştir. Alparslan Bey ve Yiğit Bey “eşinin ve çocuklarının” destek olduğunu belirtmişlerdir. Eslem Hanım, aile üyelerinin baktığını şu sözleriyle ifade etmiştir:

“Ailem en çok da kızlarım bana bakar. İstanbul’da çocuklarım var. Giresun’da kalıyoruz. Gezmeye, hastaneye her yere kızlarım götürüyor beni. Tek bir yere gidersem kaybolurum kızım.”

Muhammed Bey, huzurevi personelinin bakımlarını sağladığını “Oğlum benim bakımımı huzurevindekiler sağlıyor, sağolsunlar” ifadesinde belirtmiştir. Umut Bey de “huzurevi personelinden ve çocuklarımdan destek alıyorum” ifadesiyle açıklamıştır. Eslem Hanım “evde bakım hizmeti vermek için gelenler birçok ihtiyacı karşılıyor” ifadesinde kurumsal bakım aldığına değinmiştir. Burak Bey “köyde oğlum işlerime yardımcı oluyor, çarşıya indiğimde torunlarım köyden akrabalarım yardımcı oluyor” diyerek yaşadığı yerde yaşlı bireylerle dayanışmanın olduğuna işaret etmiştir.

Yaşlılık dönemi normal dönemlerin aksine çok fazla bakıma ve ilgiye ihtiyaç duyulan dönemdir. Bu nedenle yaşlıların bakımını üstlenen yaşlı ile birebir irtibatlı olan kişiler olabileceği gibi kurumsal bakım aracılığıyla da yaşlılara bakılmaktadır.

3.3. Tema 3: Yaşlılıkla Birlikte Gelen Değişimler

Yaşlılıkla birlikte katılımcılar, saçlarının beyazlamaya başladığını ve fiziksel açıdan yaşlılıkla karşılaştıklarını belirtmişlerdir. Katılımcılardan elde edilen bilgiler neticesinde bu tema “güç ve kontrol kaybı”, “kırılma noktaları”, “sağlık problemlerinde artış” ve “yaşam felsefesinde değişim” olmak üzere dört kategoride toplanmıştır. Yaşlılıkla birlikte yaşlılar hem fiziksel hem psikolojik hem de ekonomik anlamda birçok değişikliklerle karşı karşıya gelmiştir. Güç ve kontrol kaybı kategorisinde her şeyin yavaşlaması, hareket kısıtlılığı, güçsüzleşme ve tahammülsüzleşme gibi konulara değinilmiştir. Alparslan Bey’in ve Elif Hanım’ın ifadelerine aşağıda yer verilmiştir.

“Çevremde değişen şeylerden biri de hız ve hareket oldu. Kendimi daha çok yorgun ve bitkin hissediyorum. Eğlencenin tadı kalmadı. Gürültü beni rahatsız ediyor bu yüzden daha sakin bir yer arayışına giriyorum.” (Alparslan Bey, 67 yaş)

“Artık istediğim şeyleri hemen elde edemiyorum.” (Elif Hanım, 78 yaş)

Güçsüzleşmede enerji düşüklüğü, kendini yorgun hissetme, bir şeyi taşıırken zorlanma ve yürümenin zorlaşması konuları ön plana çıkmıştır.

“Tüm hayatın zorlaşıyor. Yaptığın birçok şeyi yapamaz hale geliyorsun. Çevrende seninle yaşıt olan insan sayısı azalıyor.” (Kerem Bey, 67 yaş)

Katılımcılar ayrıca agresif tepkilerin arttığını, ani değişen duygularının olduğunu eskisi gibi bazı şeylere tahammül edemediklerini belirtmiştir. Ömer Bey “insanlara tahammül edemiyorum, çocuk gibi oldum” derken yaşlılık dönemiyle birlikte duygusal anlamda değişimlerden bahsetmiştir. Yaşlılıkla birlikte sağlık problemlerinde de artış meydana gelmiştir. Bu kategoride hastalıkların artması, hastaneye daha çok gitme, sürekli kontrole gitmek zorunda kalma, nefes almada zorlanma, kulakların duymaması, unutkanlık ve gözlerin görmemesi gibi konular yer almaktadır.

“Bazı şeyleri hatırlayamıyoruz eskisi gibi değiliz kızım.” (Asel Hanım, 68 yaş)

“Gözlerimde bozukluk oldu, yürümekte daha fazla zorluk çekiyorum.” (Gökçe Hanım, 65 yaş)

“Köyde hayvancılık yapmaya başladım ama hastalıklar arttığı için her şeyi yapmak daha da zorlaştı. Bir de hastaneye daha çok gitmeye başladık bununla birlikte bir sürü farklı ilaç içtik.” (Burak Bey, 76 yaş)

Katılımcılar, eskisi gibi eğlenceden tat almama, küçük şeylerle mutlu olma ve her şeyin geçici olduğunu düşünme gibi yaşam felsefelerinde değişim olduğunu belirtmiştir.

“Yaşlılıkla birlikte çevreye ve hayata bakış açım değişti. Her şeyin geçici olduğunu anladım. Her günün kıymetini bilmeyi.” (Yiğit Bey, 71 yaş)

“En büyük değişim, insanın bakış açısının değişmesi oluyor. Küçük şeylerle mutlu olmayı öğreniyorsun.” (Eslem Hanım, 65 yaş)

Kırılma noktaları kategorisinde katılımcılar, hastalıkla tanışma, yakının ölümü, düzenin değişmesi ve şiddet görmeden bahsetmişlerdir. Poyraz Bey “eşimin vefatından sonra diğer çocuklarımla benle görüşmemesi ve beni kabul etmemesi” derken hayatının en büyük kırılma noktasını yaşadığından bahsetmiştir. Meryem Hanım’ın konuya dair ifadesine aşağıda yer verilmiştir:

“Benim en kırıdığım nokta engelli oğlumu kaybettiğim gündü. Onunla aslında hayatımızın ne kadar boş olduğunu anladım. O gittikten sonra koca bir boşluğa düştüm.” (Meryem Hanım, 80 yaş)

Asel Hanım da kayınbabasından şiddet görmesinin hayatının kırılma noktası olduğunu belirtmiştir.

“Eşimin babası, başörtüden saçının ucu görünüyor diye beni dövmüştü. Babam beni dövmezken kayınbabamdan şiddet görmek çok zoruma gitti. Eşim de bir şey demedi. Ben o gün karşı çıkmasaydım hep devam edecekti.”

Yiğit Bey, kırılma noktasının bacağına kaybetmesi olduğuna değinmiştir:

“Çocuk felci geçirdiğim zaman benim kırılma noktamdı. İkincisi doktorun bacağıma yaptığı yanlış iğne yüzünden bacağımı kaybettim.”

Yaşlıların yaşamlarında deneyimledikleri kötü olayların yaşamlarının diğer alanlarına sirayet ettiği ve yaşamlarını buna göre şekillendirdikleri görülmektedir.

3.4.Tema 4: Yaşlılık Dönemi Sorunları

Katılımcılardan elde edilen bilgilere göre bu tema, “sağlık sistemine başvuru”, “psikolojik durum”, “yalnızlıkla baş etme”, “sağlık problemleri”, “gündelik hayatta zorluklar” ve “mali sıkıntılar” olmak üzere altı kategoride toplanmıştır. Katılımcılar yaşlılık döneminde ulaşım sıkıntısı yaşadıklarını ve yalnız hastaneye gidemediklerini vurgulamışlardır. Yiğit Bey ulaşım sıkıntısını şu şekilde iletmıştır:

“Ulaşım bizim için biraz sıkıntılı, kendi arabamızı yok, belediye otobüslerini de bazen çok beklemek zorunda kalıyoruz. Çünkü belirli saat aralıklarında geliyorlar, dolmuşlara binmekte de zorlanıyoruz.”

Sağlık sistemine başvuru kategorisi iletişim sorunları, uzun bekleme süreleri, randevu sisteminin işler olmaması, sistemsel sıkıntılar, hasta güvenliği olmak üzere 5 alt kategoride toplanmıştır. İletişim sorunlarında katılımcılar hekime kendilerini ifade edememe kaygıları, reçete doktorluğu, sağlık personelinin hoşgörülü olmaması, hekimin azarlaması ve hemşirelerin sert tavırları olduğunu belirtmişlerdir.

“Yaşlılığın getirdiği fiziksel çöküş nedeniyle birçok işlemi yerine getiremiyorum. Kendimi hekime tam olarak ifade edemiyorum”. (Asaf Bey, 80 yaş)

“Tuvaletlerin temiz olmasını isterdim, çünkü her hastaneye gittiğimde bu sorunla karşılaşıyorum. Belli yaştan üstündeki yaşlılara öncelik tanındığını söylüyorlar ama tanınmıyor. Ben hastaneye gittiğimde bazen çok uzun süre bekliyorum. Doktorların da kaba olmamasını, iyi davranmalarını isterdim. Sonuçta yaşlı bireyleriz; bazı şeyleri anlamadığımız zamanlarda kaba davranabiliyorlar. Anlayışlı ve sabırlı olmalarını isterdim” (Asya Hanım, 91 yaş).

“Tuvaletlerin temiz olmamasından rahatsızım. Hastanelerde yeterince temizlik yapılmıyor. Sıra almakta zorluk çekiyorum. Hastanede fazla sürede kaldığımda daha da çok hasta oluyorum. Hastanede işlemlerin bitmesini beklerken de strese giriyorum.” (Meryem Hanım, 80 yaş)

“Öncelikle tuvaletlerin temiz olmamasından rahatsızım...Hastanede fazla kaldığım süre zarfında daha çok hasta oluyorum.” (Alparslan Bey, 67 yaş)

Uzun bekleme sürelerinde katılımcılar hastanenin kalabalık olduğunu, sonuçlar için uzun süre beklediklerini, uzun süre hastanede ayakta durmak zorunda kaldıklarını ve sıra almakta zorlandıklarını belirtmişlerdir. Burak Bey “Hastanede odalar birbirine uzak kalıyor, bazı yerleri bulmakta zorlanıyorum” şeklinde ifade etmiştir.

Katılımcılar ayrıca randevu sisteminin işlerliğinin olmadığına, randevu bulmakta zorlandıklarına ve randevu sisteminin yoğun olduğuna değinmişlerdir.

“Çocuklarım bana randevuyu çok zor buluyor. Geçen hafta randevusuz gittik. Doktor bizi azarladı. Yaşlıyım kızım yaşlılara öncelik verilmesi gerekmiyor mu?” (Asel Hanım, 68 yaş)

Katılımcılar özel hastanelerinin maliyetli olmasından, sağlık kuruluşlarının yetersizliğinden, doktor eksikliğinden ve hastanedeki işlemleri yerine getirememesi gibi sistemsel sıkıntılardan bahsetmişlerdir. Asel Hanım özel hastanede tedavi fiyatlarının maliyetli olduğuna değinmiştir. Katılımcılar hasta güvenliğine dair hasta odalarının uzak olması, hastanenin hijyenik olmaması, temizliğin olmaması ve tekerlekli sandalyelerinin sağlam olmamasından bahsetmişlerdir. Asel Hanım ve Umut Bey’in ifadesine aşağıda yer verilmiştir.

“Tekerlekli sandalyeler kırık kızım, bir defasından az kalsın düşecektim”. (Asel Hanım, 68 yaş)

“İstedığımız doktor her zaman olmuyor oğlum, sağlık hizmeti alırken zorlanıyoruz. Doktor sayısı yeterli gelmiyor. (Umut Bey, 85 yaş)

Asya Hanım daha önce enfeksiyon şikayetiyle gittiği hastanede enfeksiyon giderilmeden ameliyat edildiği için ölümden döndüğünü belirtmiş ve hastanelere karşı güvensiz olduğunu ve hastaneden korktuğunu ifade etmiştir.

Katılımcılar tüm bu sorunların yanı sıra masraflarının yetmemesi, ilacın pahalı olması, emekli maaşının yetersizliği gibi mali sıkıntılar yaşadıklarını belirtmiştir.

“Geçenlerde eşimin dişini yaptırmaya gittik. Sigorta hepsini karşılamadı, cebimizden karşılamak zorunda kaldık. Emekli maaşım yetmiyor.” (Burak Bey, 76 yaş)

Katılımcılar yaşlılık döneminde psikolojik açıdan sıkıntılar yaşadıklarını belirtmişlerdir. Konuya dair, yalnızlık, yalnızlık korkusu, insanları özleme, hayata tutunmaya çalışma, kendini yetersiz hissetme gibi durumlardan bahsetmişlerdir. Yaşlılık döneminde katılımcılar sağlık problemleri yaşadıklarını belirtmişlerdir. Katılımcılar, el ve ayak titremesi, görme bozukluğu, fıtık, nefes darlığı, bel kayması, yürürken zorlanma, hızlı yürüyememe, sinir sıkışması, kas problemi, eklem ağrısı ve unutkanlık gibi temel sağlık problemlerini vurgulamıştır.

“Vücudum ağrıdığında hiçbir şey yapamıyorum. Biraz unutkanlığım var, telefonda birini ararken veya mesajlara bakarken biraz zorlanıyorum. Merdivenlerden çıkarken çok zorlanıyorum. Evdeki bazı eşyalara ulaşmakta zorluk çekiyorum.” (Defne Hanım, 70 yaş)

“Her şey zor artık, sabah yataktan kalkmak bile başlı başına bir mücadele. Bacaklarım beni taşıyor, nefesim daralıyor. Bazen yalnız kaldığımda bu daha da zor oluyor. Eskiden her şeyi kendim yapardım ama şimdi ise en basit işlerde bile birine muhtacım, yürümek zor, yorulmadan dışarı çıkmak artık hayal oldu. Günlerim genelde koltukta ve yataкта geçiyor.” (Gökçe Hanım, 65 yaş)

Katılımcılar gündelik hayatta temel ihtiyaçlarını karşılayamama ve çağa ayak uyduramama gibi durumları yaşamışlardır. Temel ihtiyaçları karşılayamamaya dair katılımcılar, kişisel bakımı yapamama, uzun süre ayakta duramama, yemek yemede zorlanma ve alışveriş yapamama durumlarından bahsetmiştir. Çağa ayak uyduramamada yaşlılar teknolojiyi kullanamadıklarını, gençlerin onları anlamadığını ve geçmişten sıyrılmadıklarını belirtmiştir.

“Teknolojik anlamda televizyon ve telefon gibi aletleri kullanmakta zorlanıyorum. Birilerinin bu aletleri açmasıyla izliyorum ve yalnızlıktan zorlanıyorum.” (Poyraz Bey, 90 yaş)

“Benim okumam yazmam yok kızım, telefonu da çocuklar tuşları sıraladılar öyle arıyorum. Telefon bilmem de anlamam da.” (Eslem Hanım, 65 yaş)

Yalnızlıkla baş etme kategorisine dair katılımcılar anılarla yaşama, hayatı anlamlandırma, sosyal hayata katılım ve hobi edinmeden bahsetmişlerdir. Sosyal hayata katılımı katılımcılar kendi yaşantılarıyla

sohbet ettiklerini, yürüyüş yaptıklarını belirtmişlerdir. Ayrıca çiçekleriyle uğraşma, bahçede vakit geçirme gibi hobi edindiklerine de değinmişlerdir. Katılımcılar eski günleri düşünerek ve fotoğrafa bakarak yalnızlıkla baş etmeye çalıştıklarını belirtmiştir.

“Tahta kaşık oymacılığı yapıyorum. Youtube’den farklı ülkelerin yaşamını gösteren belgesel izliyorum” (Poyraz Bey, 90 yaş).

“Kendimi yalnız hissettiğimde yazın bahçeyle uğraşıyorum. Çiçeklerimi çok severim, onlarla ilgilenmek beni mutlu ediyor. Hatta onlarla konuşurum, çünkü çiçeklerin de ilgiye ihtiyacı vardır. Onlarla ilgilendikçe daha güzel açar ve büyürler.” (Asya Hanım, 91 yaş)

Eslem Hanım yalnızlıkla baş ederken zorlandığından bahsetmiştir. Görüşme esnasında beş dakika mola verildiğinde görüşmecinin peşinden geldiği ve beni bırakma kızım dediği gözlemlenmiştir. Yalnızlığı çok derin yaşadığı şu sözlerinde anlam bulmaktadır:

“Yalnızlıktan çok korkuyorum kızım, yalnız kalmaktan. Bu bende hastalık oldu, panik oluyorum, titreme oluyor. Doktora gittim hap verdi ama bence faydası olmuyor. Evde otururken kızım yemek yapıyor ben o odada uyuyamıyorum, yanımda otursun istiyorum hep. En çok bu konuda sıkıntı yaşıyorum.” (Eslem Hanım, 65 yaş)

Hayatı anlamlandırmaya dair katılımcılar, sevdikleriyle vakit geçirdiklerini, dua ettiklerini ve ibadete yoğunlaştıklarını belirtmişlerdir. Umut Bey “dua ediyorum, eski günleri düşünüyorum ve huzur bulmaya çalışıyorum. Çocuklarım ve torunlarım beni ararsa onlarla konuşuyorum” diyerek yalnızlıkla nasıl baş ettiğinden bahsetmiştir.

3.5.Tema 5: Huzurevine Dair Bakış Açıları

Katılımcıların huzurevine dair bakış açıları destekleyici, negatif ve kaçınan olmak üzere üç kategoride toplanmıştır. Huzurevi kimi yaşlıların hayatında destekleyici bir role bürünürken kimilerinin hayatında ise özgürlükleri kısıtlayıcı bir çerçevede

ele alınmıştır. Umut Bey ve Eslem Hanım destekleyici kategoride huzurevinin vazgeçilmez bir hizmet olduğunu, ferahlık verdiğini, aileyi yormak istemeyen kişilerin başvuracağı bir yer olduğunu ve kimsesizlere kapı açtığını vurgulamışlardır.

“Huzurevinde iyi bakılıyorum ve burada güveneyim. Ancak insan yine de kendi evinde olmayı arzuluyor. Burada sağlık hizmetlerine erişimim kolay ve bu beni rahatlatıyor.” (Umut Bey, 85 yaş)

“Çok güzel baktıklarını düşünüyorum. Eşim de bakım evinde kalıyor. Birçok açıdan daha rahat ve kolay olduğunu düşünüyorum. Her açıdan ilgileniliyor.” (Eslem Hanım, 65 yaş)

Negatif kategorisinde yaşlılar huzurevinin yalnızlık hissi, mapushane, sıcak bir yuvanın olmaması, aile bağının kopukluğu, yaşlılara kötü davranılması, şiddet uygulanması, bakımın az olması, denetimin az olması konularına değinmişlerdir.

“Huzurevinin mapushane olduğunu düşünüyorum. Beni oraya bırakmalarını istemem.” (Poyraz Bey, 90 yaş).

“Televizyonda gördüğüm kadarıyla insanlara çok iyi davranılmıyor.” (Miraç Hanım, 67 yaş)

Bazı katılımcılar huzurevine dair bakış açıları sorulduğunda hiç gitmek istemedikleri bir yer olduğunu belirtmişlerdir. Bu hissiyatın olması yaşlı bireylerin huzurevine dair doğrudan deneyimleri olmasa da bu tür kurumlara ön yargıyla yaklaştıklarının göstergesi olabilmektedir.

4. Tartışma

Çalışmada katılımcılar yaşlılığı hastalık, zorluk ve sabır gibi kelimelerle ifade etmişlerdir. Temel ve arkadaşları²⁴ da benzer şekilde yaşlıların yaşlılığı geri dönüşü olmayan zorlu süreç olarak algıladığını belirtmiştir. Artvin’de genellikle yaşlılara bakım sağlayıcılarda enformel bakımın ön plana çıktığı görülmektedir. Bu durumda Artvin’in geleneksel aile yapısını sürdürmesi etkili olabilir. Farklı olarak Açıkgöz ve arkadaşları²⁵ yaptığı çalışmada kadınların iş hayatına

24. Münire Temel vd., “Yaşlı Perspektifinden Yaşlılık Algısı: Bir Metafor Çalışması”, *Sağlık Bilimleri Dergisi*, 32/2 (2013), 261-268.

25. Nur Açıkgöz vd., “Huzurevi Çevresinde İkamet Edenlerin Huzurevlerine Bakış Açılarının Değerlendirilmesi: İstanbul Sultangazi Huzurevi Örneği”. *Ufuk Ötesi Bilim Dergisi*, 19/1 (2019), 54-80.

atılmasıyla birlikte yaşlıların huzurevine daha fazla gittiğine değinmiştir. Benzer şekilde Aktaş²⁶ yaşlıların bakım desteğini kadınların üstlendiğini ve genellikle birçok kadının bakım üstlendiği için evliliklerini er-telediklerini, evlenmediklerini ve eğitimlerini yarıda bıraktığını belirtmiştir.

Çalışmada yaşlı bireylerin sıklıkla yalnızlık ve sağlık sorunlarıyla baş başa kaldıkları görülmektedir. Bu durum Artvin’de gençlerin istihdam sıkıntısı yaşadıkları için başka illere göç etmesiyle ilişkilendirilebilir. Doğanay ve Orhan²⁷ yaptığı çalışmada Artvin’de yeterli istihdam alanının bulunmamasından dolayı genç nüfusun göç ettiğine değinmiştir. Artvin’in sosyal imkanlarının gelişmemiş olması yaşlıların sosyal hayata katılımının önünde engel teşkil etmektedir. Geri çekilme kuramı da bu durumun açıklanmasında önemlidir. Geri çekilme kuramına göre yaşlılık, fiziksel, psikolojik ve sosyal açıdan yaşamdan yavaşça çekilme ve kopma sürecini çağrıştırmaktadır. Yaşlıların ilk başta fiziksel anlamda etkinlikleri kısıtlanmaktadır. Sonrasında ise zamanla toplumun diğer üyeleri ile yaşlılar arasındaki etkileşim zayıflamaktadır.²⁸ Diğer çalışmalarda da yaşlıların yaşadıkları sorunlarda yalnızlık ön plana çıksa da bu çalışmada Artvin ilinin küçük olmasının ve dağlık olmasının yaşlıların yalnızlığını derinleştirdiği gözlemlenmiştir.

Yaşlıların huzurevine dair olumsuz bakış açılarının olmasında Artvin’de aile bağlarının kuvvetli olması nedeniyle ailesinin yanında yaşlanmak istemeleri etkili olabilir. Yaşlıların kendi evinden ayrılmak istememeleri ile de ilgili olabilir. Ayrıca huzurevi yaşlıların birbiriyle rahat bir şekilde zaman geçirmelerinin önünde engel olarak algılanabilir. Özellikle medyada

yaşlı bakımevine dair olumsuz izlenimlerin yansıtılması da etkili olabilir. Açıkgoz ve arkadaşları²⁹ yaşlıların huzurevine dair bakış açılarını incelediği çalışmada huzurevi çalışanlarının yaşlılara karşı olumsuz tutumunun televizyona ve medyaya yansımalarının yaşlılar üzerinde olumsuz etkilerinin olduğu sonucuna ulaşmıştır. Benzer şekilde Demir ve İnce³⁰ yaşlıların huzurevine yerleşme süreçlerini yakın akrabalarının verdiği değerle örtüştürmelerinin huzurevini mutluluğu engelleyici bir unsur olarak görmelerine neden olduğunu belirtmiştir. Farklı olarak Artan ve Irmak³¹ yaptıkları çalışmada yaşlıların nerede yaşamalarının uygun olacağı sorusuna yaşlıların çoğunluğunun huzurevi cevabı verdiği sonucuna ulaşmıştır.

Katılımcılar yaşlılık dönemiyle birlikte sağlık problemlerinde artış, yaşam felsefesinde değişim güç ve kontrol kaybından bahsetmişlerdir. Bu durum yaşlılıkla birlikte fiziksel işlevlerin aksamasına ve bedensel faaliyetlerin durmasına neden olabilmektedir. Artvin’in dağlık bir coğrafyada olması ve yaşlıların engebeli arazide hareket kısıtlılığıyla karşılaşmaları ile bağdaştırılabilir. yaşlıların aile destek mekanizmalarının oldukça güçlü olduğu görülmektedir. Bu açıdan ilde aile bağlarının sıkı olması yaşlılara olan yaklaşımı olumlu yönde etkileyebilir. Farklı olarak Sütcü ve Kalaycı³² Doğu Karadeniz bölgesindeki yaşlıların deneyimlerini incelediği çalışmada yaşlıların ailevi sorunlar yaşadıklarına değinmiştir.

Çalışmada katılımcılar yakın birini kaybetmelerinin ve şiddet görmelerinin hayatının kırılma noktası olduğunu belirtmişlerdir. Gazioğlu³³ yaptığı çalışmada Doğu Karadeniz Bölgesi’ndeki kadınların düşük eğitim ve istihdam oranına sahip ve aile içi şiddete

26 Gül Aktaş, “Kadın Emeğinin Bir Başka Görünümü: İnformal Yaşlı Bakımı”, *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 53/2022, 119-142.

27 Hayati Doğanay- Fatih Orhan, “Artvin İlinde Nüfusun Başlıca Özellikleri”, *Doğu Coğrafya Dergisi*, 19/31 (2014), 1-22.

28 Şeyda Demir- Sema Sağlık, “Yaşlıların Yaşlanmaya İlişkin Bakış Açılarının Değerlendirilmesi Üzerine Nitel Bir Araştırma”, *Yaşlı Sorunları Araştırma Dergisi*, 15/1 (2022), 1-14.

29 Açıkgoz vd., Huzurevi Çevresinde İkamet, 54-80.

30 Ayşegül Demir- Celal İnce, “Huzurevi Köşesine Atılmak” Ya Da “Ölümün Bir Adım Öncesi”: Yaşlı Bireylerin Huzurevini Tercih Etme Nedenleri ve Huzurevine Yönelik Algıları”, *Social Sciences Studies Journal*, 7/78 (2021), 769-778.

31 Taner Artan- Hatice Selin Irmak, “Huzurevindeki Yaşlıların Huzurevinde Yaşlanmaya İlişkin Bakış Açılarının Değerlendirilmesi: İstanbul Bahçelievler, Zeytinburnu ve Sultangazi Huzurevi Örneği”, *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 29/2 (2018), 51-70.

32 Semih Sütcü- Erdiç Kalaycı, “Türkiye’de 65 Yaş Üstü Kişilerin Yaşlılık Değerlendirmeleri: Doğu Karadeniz Örneği”, *Sosyal Sağlık Dergisi*, 3/2 (2023), 52-68.

33 Elif Gazioğlu, “Doğu Karadeniz Bölgesinin Toplumsal Cinsiyet Rejimi ve Kadınların Toplumsal Konumları”. *Karadeniz Araştırmaları*, 40/40 (2013), 95-108.

karşı savunmasız olduğunu belirtmiştir. Bu açıdan bu bölgede erkek egemen bir yapının ortaya çıkması, kadınların geri planda kalmasına ve ötelenmesine sebebiyet vermektedir. Çalışmada katılımcıların genellikle hastaneye gittiklerinde çeşitli sıkıntılarla karşılaştıkları ve bekledikleri ilgi ve özeni sağlık personelinin göremedikleri sonucuna ulaşılmıştır. Bunun yanı sıra kendilerini ifade etme kaygısı yaşadıklarını ve randevu alamadıklarını belirtmişlerdir. Bu durum sağlık hizmetlerinden yeterince faydalanamamalarına ve sağlık sorunlarını dile getirmekten çekinmelerine yol açabilir. Ayrıca sağlık hizmetlerine olan güvenlerinin sarsılmasına ve tıbbi başvurma durumlarının azalmasına neden olabilir. Yaşlıların randevu alamamaları ya da poliklinikte uzun süre bekletilmeleri psikolojik ve fiziksel açıdan yaşlılar üzerinde yük oluşturmaktadır. Özellikle ilde sağlık iş gücünün az olması yaşlı bireylere yeterince vakit ayıramamaya neden olabilir. Naldan ve arkadaşları³⁴ yaşlı ile aynı evde yaşamayan sağlık personelinin yaşlılara karşı olumsuz tutuma sahip olduğuna değinmiştir.

Sonuç

Bu çalışma Artvin'deki yaşlıların deneyimlerini incelemiştir. Yaşlıların yalnızlıkla baş etme çabaları, özellikle eşin kaybı gibi travmalarla derinleşen bir duruma çağrışım yapmaktadır. Çalışma sonucunda ilin yaşlılara yönelik kısıtlı imkanlarının, yalnızlıkla baş etmede önemli bir engel teşkil ettiği görülmektedir. Yaşlıların daha çok bireysel çabayla yalnızlıklarını aştıkları ildeki imkanların bu süreci zorlaştırdığı tespit edilmiştir. Yaşlılar genel anlamda hayata dair memnun olsalar da sağlığa dair aldıkları hizmetlerin kalitesiz olması memnuniyet düzeyini azaltabilmektedir. Yaşlılık dönemiyle birlikte yaşlıların daha bakıma muhtaç hale gelmesi, sağlık hizmetlerine dair bakış açılarını etkilemiş ve sağlık çalışanlarından anlayış ve empati beklentisine yol açmıştır. Yaşlıların sağlık hizmeti almanın da ötesinde sağlık çalışanlarından empatik ve daha insancıl bir yaklaşım bekledikleri gözlemlenmiştir. Ayrıca yaşlıların sağlık sistemine erişimlerini zorlaştıran teknolojik engeller ve coğrafi zorluklar bu süreçte karşılaştıkları en büyük engellerden biridir.

Artvin'in coğrafi ve kültürel yapısının da yaşlıların deneyiminde belirleyici rolü olduğu görülmektedir. Yaşlılar randevu alamama, hastaneye kolay ulaşamama gibi engellerle karşılaşmaktadır. Yaşlılar özellikle MHRS gibi dijital sistemler üzerinden randevu almakta sorun yaşamakta, bu durum da onların sağlık hizmetlerine erişimlerini zorlaştırmaktadır.

Yaşlıların formel bakıma dair olumsuz tutumları, bakımın ailesi ve akrabası tarafından verilmesine neden olmaktadır. Özellikle ailesinin yanında bakılan yaşlıların kendilerini daha mutlu hissettikleri ve bu süreci ailesinin yanında geçirmek istedikleri tespit edilmiştir. Bulgular neticesinde aşağıdaki öneriler verilebilir:

- Sosyal katılımı teşvik edici etkinliklerin yapılması: Katılımcıların çoğunluğunun yalnızlık ve sosyal izolasyon kavramına vurgu yapmaları ilde yaşlıların sosyal katılımına yönelik uygulamalara ihtiyacı olduğunu göstermektedir. İlde yaşlı nüfus oranının fazla olması neticesinde yaşlıların sosyal hayata katılımını sağlayacak sinema, gezi vb. etkinliklerin yapılması yalnızlıkla baş etmelerini kolaylaştıracaktır.
- Enformel bakım verenlere yönelik destek mekanizmalarının oluşturulması: Asya Hanım'ın "maddi olarak ilaçlarımı ve tedavi masraflarımı karşılayacağım hizmet isterim" ifadesinden hareketle yaşlılara yönelik enformel bakım veren bireylerin karşılaştığı zorlukların ön plana çıkarılması önemlidir. Ayrıca yaşlıların ifadelerinden hareketle yaşlılara sıklıkla aile üyelerinin bakması aile üzerindeki yükü artırmaktadır. Bakım verenlerin deneyimlerini ortaya çıkaracak nitel bir çalışma planlanabilir. Ayrıca bakım verenlere yönelik eğitim ve rehberlik programları oluşturulabilir.
- Randevu sisteminin iyileştirilmesi: Yaşlıların kolaylıkla randevu alacakları daha sade ve kullanıcı dostu randevu sisteminin oluşturulmasının elzem olduğu görülmektedir. Yaşlılar bu sayede kendilerini sağlık sistemine erişim noktasında engel olarak görmeyeceklerdir.

34 Muhammed Emin Naldan vd., "Yoğun Bakım Ünitelerinde Çalışan Sağlık Personelinin Yaşlılığa İlişkin Ayrımcı Tutumlarının Değerlendirilmesi", *Bakırköy Tıp Dergisi*, 14/1 (2018), 8-16.

- Esnek randevu seçenekleri sunulması: Yaşlı bireylere daha esnek randevu seçenekleri sunulabilir. Bu yaşlıların ihtiyaçlarına göre en uygun zamanı seçebilmelerini kolaylaştırmaktadır. Asel Hanım'ın çocuklarının randevuyu zor bulduğunu belirtmesi bu öneriyi desteklemektedir.
- Sağlıklı iletişimin geliştirilmesi: Yaşlı bireylerle etkili bir şekilde iletişim kurmak için sağlık personeline eğitim verilebilir. Ancak bu eğitimlerin sağlık personelinin iş yükünü artırmayacak nitelikte olması ve onlara gerçekten fayda sağlaması önemlidir. Asya Hanım "sağlık çalışanlarının bizi dinlemesini, ihtiyaçlarımızı anlamasını, bize sabır göstermesini isterim" ifadesiyle bu öneriyi desteklemektedir. Gökçe Hanım "sağlık çalışanının bana karşı hassas davranmasını ve empati kurmasını isterdim" derken de aynı ihtiyaçtan bahsetmektedir.
- Sağlık hizmet kalitesinin artırılması: Meryem Hanım "hastanelerin daha kapsamlı ve düzenli olmasını isterim. Yaşlılara kolaylık adına pek bir şey yapılmıyor. Çoğu şey bizim için karmaşık ve zor. Bunun daha sistemli hale getirilmesini isterim" ifadesinde yaşlıların aldıkları sağlık hizmetinin kapsamının artırılması gerektiğini belirtmiştir. Bu bulgudan yola çıkarak sağlık hizmet kalitesinin artırılması için yaşlılık döneminde kolaylık sağlayıcı uygulamaların yapılması önemlidir.
- Bakım kapsamının genişletilmesi: Defne Hanım'ın "evde bakım hizmetlerinde evi temizlemede, yemek hazırlamada kişisel bakımlarda duş vb. şeylerde yardım edilmesini isterdim daha rahat olurum" ifadesindeki bulgudan hareketle yaşlılara yönelik verilen kapsamın yaşlıların gündelik yaşamını destekleyecek düzeyde olması, yaşlıların sağlık hizmetinden memnuniyetinin artmasına neden olacaktır.

Sonuç olarak Artvin'deki yaşlıların gerek gündelik hayatta yaşadıkları gerekse de sağlık sisteminde karşılaştıkları zorluklar yaşam kalitelerini doğrudan etkilemektedir. Bu önerilerin, yaşlıların sağlık hizmetlerine kolay erişmesini ve yaşamlarını daha kaliteli sürdürmelerini sağlamak adına önemli adımlar atılmasına yardımcı olacağı düşünülmektedir.

Kaynakça

1. Kitaplar

- Ceylan, Harun (ed.). Yaşlılık Sosyolojisi. Ankara: Nobel Yayıncılık, 2016.
- Dönümcü, Şadiye. Dokunsan Kırılan, Dokunmasan Kuru-yanların Dönemi: Yaşlılık. Ankara: Dipnot Yayınları, 2007.
- Ersoy, A. Figen. "Fenomenoloji". Eğitimde Nitel Araştırma Desenleri. ed. Ahmet Saban-Ali Ersoy. Ankara: Anı Yayıncılık, 2019.
- Kalınkara, Velittin. "Yaşlılık: Disiplinler arası Yaklaşım, Sorunlar, Çözümler-2". Ankara: Nobel Yayıncılık, 2016.
- Tufan, İsmail. Antik Çağdan Günümüze Yaşlılık ve Yaşlanma. İstanbul: Nobel Yayıncılık, 2016.

2. Makaleler

- Açıkgöz, Nur vd. "Huzurevi Çevresinde İkamet Edenlerin Huzurevlerine Bakış Açılarının Değerlendirilmesi: İstanbul Sultangazi Huzurevi Örneği". Ufuk Ötesi Bilim Dergisi, 19/1 (2019), 54-80.
- Aktaş, Gül. "Kadın Emeğinin Bir Başka Görünümü: İnfomal Yaşlı Bakımı". Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 53/2022, 119-142.
- Albayrak, Leman-Yılmaz, Cevdet. "Aktif Yaşlılıkta Kırsalın Yeri ve Önemi; Artvin Örneği (Ardanuç, Şavşat)". Kesit Akademi Dergisi, 9/35 (2023), 552-575.
- Arun, Özgür. "Ageism: En Zalim Ayrımcılık Türlerinden Biri", Researchgate, 2014.
- Demir, Şeyda- Sağlık, Sema. "Yaşlıların Yaşlanmaya İlişkin Bakış Açılarının Değerlendirilmesi Üzerine Nitel Bir Araştırma". Yaşlı Sorunları Araştırma Dergisi, 15/1 (2022), 1-14.
- Demir, Aysegül- İnce, Celal. "Huzurevi Köşesine Atılmak" Ya Da "Ölümün Bir Adım Öncesi": Yaşlı Bireylerin Huzurevini Tercih Etme Nedenleri ve Huzurevine Yönelik Algıları". Social Sciences Studies Journal, 7/78 (2021), 769-778.
- Doğanay, Hayati- Orhan, Fatih. "Artvin İlinde Nüfusun Başlıca Özellikleri", Doğu Coğrafya Dergisi, 19/31 (2014), 1-22.
- Dominko, Miha- Verbic Miroslav. "Subjective well-being among the elderly: a bibliometric analysis". Quality & Quantity: International Journal of Methodology. 53/3 (2019), 187-207.
- Demir Erbil, Didem-Hazer, Oya. "Kuşaklararası Dayanışma Açısından Yaşlıların Dijital Okuryazarlık Deneyimleri Üzerine Nitel Bir Çalışma". Abant Sosyal Bilimler Dergisi, 21/2 (2021), 271-297.
- Gazioğlu, Elif. "Doğu Karadeniz Bölgesinin Toplumsal Cinsiyet Rejimi ve Kadınların Toplumsal Konumları". Karadeniz Araştırmaları, 40/40 (2013), 95-108.

- Naldan, Muhammed vd. “Yoğun Bakım Ünitelerinde Çalışan Sağlık Personelinin Yaşlılığa İlişkin Ayrımcı Tutumlarının Değerlendirilmesi”. *Bakırköy Tıp Dergisi*, 14/1 (2018), 8-16.
- Simmons, W. Leo. “Aging in Primitive Societies: A Comparative Survey of Family Life and Relationships, 27 Law and Contemporary Problems”. 1962.
- Sütçü, Semih- Kalaycı, Erdinç. “Türkiye’de 65 Yaş Üstü Kişilerin Yaşlılık Değerlendirmeleri: Doğu Karadeniz Örneği”. *Sosyal Sağlık Dergisi*, 3/2 (2023), 52-68.
- Taş, Levent- Şaldırdak, A. Günseli. “Huzurevinde Kalan Yaşlıların Sosyal İzolasyon Deneyimleri”. *İstanbul University Journal of Sociology*, 41/2 (2021), 351-379.
- Temurçin, Kadir- Alaydın, Necibe Nur. “Yaşlıların Seyahatleriyle İlgili Deneyimleri: Nitel Bir Çalışma”. *Yaşlı Sorunları Araştırma Dergisi*, 15/1 (2022), 15-26.
- Yapıcıoğlu, Arzu. *Modernleşme Süreci ve Yaşlılık: İki Yerleşim Yerinde Modernitenin Yaşlılığa Etkileri*. Muğla: Muğla Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019.

3. İnternet Kaynakları

- Dünya Sağlık Örgütü (WHO). “Global Health and Aging, U.S. Department of Health and Human Services”. Erişim Tarihi: 17 Şubat 2025.
- Göka, E. “Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü”, Erişim Tarihi: 11.07.2018. <https://www.yenisafak.com/yazarlar/erolgoka/yasli-hizmetlerigenel-mudurlugu-2045365>
- Göka, E. “Yaşlılar için hayat giderek zorlaşıyor mu?”, Erişim Tarihi: 17.07.2018. <https://www.yenisafak.com/yazarlar/erolgoka/yasli-lar-icin-hayat-giderek-zorlasiyor-mu-2045233>
- Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK). “Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi Sonuçları”. Erişim Tarihi: 17 Şubat 2025. <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Adrese-Dayali-Nufus-Kayit-Sistemi-Sonuc-lari-2024-53783&dil=1>

KİŞİSEL SINIR KAVRAMININ GELİŞİMİNDE PSİKOTERAPİ ALIMININ ROLÜ*

Merve Ilgın GÜNER**, Orhan DOĞAN***

Özet

Bu araştırmanın amacı, psikoterapinin kişisel sınır gelişimi üzerindeki rolünün incelenmesidir. Kişisel sınır kavramı, bir bireyin kendi değerlerini koruma arzusu ile dış dünyaya uyum sağlayabilmek için kurduğu dengeyi ifade eder. Daha sağlıklı ilişkiler yürütebilmek ve psikolojik refahı yüksek tutabilmek için kişisel sınır bilincinin olması ve yaşama entegre edilmesi önemlidir. Kişisel sınır gelişimi için bazen profesyonel destek alımı gerekli olabilmektedir. Literatürde direkt olarak psikoterapinin sınır gelişimine etkisini inceleyen bir çalışmaya rastlanmadığı için bu konuda bir araştırma yapılması gerekli görülmüştür. Araştırmada nitel araştırma yöntemi kullanılmıştır. Araştırma; 18 yaş üstü, psikodinamik ekolde en az 6 ay psikoterapi almış, 7'si kadın 1'i erkek olmak üzere 8 katılımcı ile yürütülmüştür. Verilerin toplanma aşamasında demografik bilgi formu ve yarı yapılandırılmış görüşme sorularından yararlanılmıştır. Yüz yüze nitel görüşmeler yapılarak yürütülen araştırmadan elde edilen veriler MaxQDA Analytics Pro 2024 programı kullanılarak tematik analiz yöntemi ile analiz edilmiştir. Elde edilen sonuçlar, psikoterapi alımının katılımcıların kişisel sınırlarını geliştirmelerine olumlu yönde etki ettiğini göstermektedir. Araştırma bulguları, literatürdeki bilgiler ve araştırmalar doğrultusunda tartışılarak psikoterapinin, bireylerin kişisel sınırlarını daha iyi tanımlama ve koruma becerilerini artırdığını ortaya koymaktadır.

Anahtar Kelimeler: Kişisel sınırlar, Sınır ihlali, Hayır diyebilme, Psikoterapi, Sosyal ilişkiler

THE ROLE OF PSYCHOTHERAPY IN THE DEVELOPMENT OF THE CONCEPT OF PERSONAL BOUNDARY

Abstract

The purpose of this research is to explore the role of psychotherapy in the development of personal boundaries. The concept of personal boundary refers to the balance that an individual establishes in order to adapt to the external world with the desire to protect their own values. In order to maintain healthier relationships and to keep psychological well-being high, it is important to have awareness of personal boundaries and integrate into life. Professional support may sometimes be necessary for personal boundary development. Since there is no study directly examining the effect of psychotherapy on border development in the literature, it was considered necessary to conduct a study on this subject. A qualitative research method was used in the study. The study was conducted with 8 participants over the age of 18, who received psychotherapy for at least 6 months in the psychodynamic ecote, 7 women and 1 male. During the collection phase of the data, the demographic information form and semi-structured interview questions were used. The data obtained from the research conducted through face-to-face qualitative interviews was analyzed with a thematic analysis method using the MaxQDA Analytics Pro 2024 program. The results obtained show that participating in psychotherapy has a positive effect on participants development of personal boundaries. The research findings are discussed in line with the information and research in the literature, revealing that psychotherapy increases the ability of individuals for better identify and to protect their personal boundaries.

Keywords: Personal boundaries, Border violation, Ability to say no, Psychotherapy, Social relationships

* Bu makale birinci yazarın yüksek lisans tezinden üretilmiştir. Çalışma, gerekli etik kurul onayı alınarak yürütülmüştür.

** Yüksek Lisans Öğrencisi, İstanbul Ticaret Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Uygulamalı Psikoloji Tezli Yüksek Lisans Programı, İstanbul, Türkiye, ilginguner@icloud.com, ORCID: 0000-0002-4451-9045

*** Prof. Dr., İstanbul Ticaret Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Psikoloji Bölümü, İstanbul, Türkiye, odogan@ticaret.edu.tr
ORCID: 0000-0002-0161-3584

Giriş

Kişisel sınırlar, kişinin benliğini koruma arzusu ile sosyal uyum ihtiyacı arasındaki etkileşimin kurulması sonucu meydana gelen psikolojik bir oluşumdur.¹ Bir başka deyişle bireylerin çevresindeki diğer insanlarla olan etkileşimleri sırasında kendileri için oluşturdukları iç sınırları ifade eder.² Bu sınırlar bir bireyin diğer insanlardan gelen ne tür davranışları ve iletişim biçimlerini kabul ettiğini, aynı zamanda başkalarıyla etkileşim içerisindeyken ne tür bir alma verme dengesi kurmak istediğini belirler. Kişisel sınırlar bireyin dış dünyaya karşı sahip olduğu öz farkındalık, öz saygı ve öz güven düzeyini yansıtır.³

Kişisel sınır kavramı pek çok psikolog tarafından 20. yüzyılın başlarından itibaren çeşitli yönlerden ele alınmıştır.⁴ Başlangıçta psikanalizden kişilik psikolojisinin araştırma konusu haline gelmiş ve kişiliğin iç yapıları (id, ego, süpereo) arasındaki sınırlar olarak ifade edilmiştir. İletişim ve çatışma çözümü alanında uzmanlaşan Rosenberg, kişisel sınırları bir kişinin zihinsel ve duygusal refahını korumak için oluşturduğu iç sınırlar olarak tanımlar.⁵ Gülüm⁶ sağlıklı sınırların insanları özgürleştirdiğini ifade etmiştir.

İnsanlar doğduklarında herhangi bir sınır bilincine sahip değildir.⁷ Yaşamları boyunca edindikleri tecrübeler ve değerler doğrultusunda sınırlarını oluşturmaya başlarlar.⁸ Kişisel sınırlar, çocuğun topluma entegre olmasını sağlayan bir tür “tampon” işlevi gö-

rür. Literatürde kişisel sınır ihlallerinin genellikle çocukluk döneminde başladığı ve bu sebeple sınır gelişiminin başlangıç noktası haline geldiği belirtilmiştir.⁹ Sınır gelişimi süreci, çocukluk dönemindeki birey-öteki ayrımının netleşmediği evreden yetişkinlikteki bağımsızlığa doğru sıralı bir geçişi kapsar. Doğum ile bireyin annesinden fiziksel olarak ayrılmasıyla ilk fiziksel sınırlar oluşur.¹⁰ Fiziksel sınırlar; insan bedeni ve kişisel alanın sınırları olarak nitelendirilir, bununla birlikte kişisel sınırların bir temeli olarak kabul edilir. Bu sınırlar, bireyin bedenini, kişisel alanını ve sahip olduklarını başkalarına ait olanlardan ayırmasını sağlar. Böylelikle kişi, kendine ait olanla başkasına ait olan arasındaki sınırların farkına varır.¹¹ Fiziksel sınır bilincine sahip olmaya başlayan birey, zamanla soyut sınırlar geliştirir.¹² Kernberg'e (1974) göre sevgi, ancak benlik ile öteki arasında kararlı ve güvenli bir ayrışma sağlandıktan sonra mümkün olabilmektedir.¹³ Sosyal alan farkındalığının, çocuklarda genellikle 3 ila 6 yaş aralığında geliştiği kabul edilmektedir.¹⁴ Çocuklar kendi kişilikleri ile ebeveynlerinin kişiliklerinin ayrımını bu noktada yapmaya başlar.¹⁵ Zihinsel ve soyut sınır kavramı ergenlikte oluşur. Yetişkinlik döneminde ise kişisel sınırlar değişime uğrayabilir. Birey, zamanla değerlerini gözden geçirip yeniden yapılandırabilir ve yeni ilişkiler kurma sürecinde kişisel sınırlarını yeniden tanımlayabilir.¹⁶

Kişisel sınırlar bir kişinin benliğini, inançlarını, değerlerini ve ilgi alanlarını kapsar. Sınırların net

- 1 Oksana Liashch- Valentina Pedorenko, "Ecology of Personal Boundaries Among Youth", *Personality and Environmental Issues*, 3 (2023), 16.
- 2 Taras Chernata, "Personal Boundaries: Definition, Role, and Impact on Mental Health", *Personality and Environmental Issues*, 3/1 (2024), 24-30.
- 3 Chernata, "Personal Boundaries", 24.
- 4 Chernata, "Personal Boundaries", 25.
- 5 Chernata, "Personal Boundaries", 26.
- 6 İ. Volkan Gülüm, *İyileştiren Sınırlar: Sağlıklı Sınırlar Çekmek ve Hayır Demek Üzerine*, (İstanbul: Psikonet Yayınları, 2020), 16.
- 7 Mariia S. Volkova vd., "The Importance of Developing Healthy Personal Boundaries of Students for Building a Sustainable Work-Life Balance", *Vestnik of Samara State Technical University Psychological and Pedagogical Sciences*, 19/3 (2022), 23-27.
- 8 Volkova vd., "Healthy Personal Boundaries", 23.
- 9 Liashch- Pedorenko, "Ecology of Personal Boundaries", 16.
- 10 Volkova vd., "Healthy Personal Boundaries", 23.
- 11 Volkova vd., "Healthy Personal Boundaries", 24.
- 12 Büşra Çelik, *Yüksek ve Düşük Düzeyde Hayır Diyebilme Becerisine Sahip Olan Öğrencilerin Sosyal Anksiyete ve Bilgisayar Oyun Bağımlılığı Açısından İncelenmesi* (İstanbul: İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2021).
- 13 Robert G. Ryder- Suzanne Bartle, "Boundaries as Distance Regulators in Personal Relationships", *Family Process*, 30/4 (1991), 393.
- 14 Chernata, "Personal Boundaries", 26.
- 15 Chernata, "Personal Boundaries", 27.
- 16 Chernata, "Personal Boundaries", 28.

olmaması, başkaları tarafından kişinin öz farkındalığının etkilenmesine, kendi değerleri ile örtüşmeyen farklı görüşlerin dayatılmasına, dolayısıyla kişinin kendi benliğinden uzaklaşmasına yol açar. Bireylerin sınır kavramını ve sınırların hangi yollarla ihlal edildiğini bilmeden kişisel sınırlarını korumaları mümkün değildir. Kişisel sınırların ihlal edilmesinin bir yolu, kişinin kendi duygularını ve beklentilerini diğer insanlar ile açıkça paylaşmamasıyla ilişkilendirilir.¹⁷ Bir başka etken ise bazı kişilerin kişisel sınırlarını dış dünyadan ve diğer insanlardan ayırmakta zorlanmasıdır, bu sebeple kişi başka insanların duygularını kendi duyguları olarak algılayabilmektedir.¹⁸ Yerinde çizilen sınırlar, kişinin kendini farkına varmasını ve başkalarına karşı kendini ifade etmesini kolaylaştırmaktadır.¹⁹ Sınırların gelişimiyle birlikte bireylerin benlik saygıları artar, böylece hayatta öncelikleri belirlerken kendilerini merkeze koymaya başlarlar.²⁰

Bireylerin sınırlarını ne zaman koruyacaklarını ve ne zaman esneklik göstereceklerinin farkında olmaları, diğer insanlarla sağlıklı iletişimin temel bir unsurudur.²¹ Sağlıklı kişisel gelişim ve etkili ilişki kurma süreçleri, kişisel sınırlar hakkında farkındalık oluşturmakla ve bu sınırların korunmasıyla mümkün olmaktadır. Kişisel sınırların korunması, günümüzde pek çok kişi için çeşitli nedenlerle zorlayıcı bir süreç haline gelmiştir. Sınırlarını korumakta güçlük yaşayan kişiler genellikle kendilerine yöneltilen talepleri geri çeviremez; kendi fikirlerini, duygularını ve taleplerini ifade edemezler; bunun sonucunda kendilerini yapmayı istemedikleri bir davranışı yaparken bulurlar.²²

Sağlıklı bir sınır yönetimi için bireyin hem kendi istek ve ihtiyaçlarını karşılayabilecek, aşırı geçirgen olmayan, hem de karşı tarafın ihtiyaçlarına duyarlı, aşırı katı olmayan sınırlar arasında uygun dengeyi kurması gerekmektedir.²³ Yakın ilişkilerde sınırların asıl işlevi fazla yakınlığı engellemek değildir; amaç, ilişki içerisinde oluşabilecek öngörülen birtakım sorunların önüne geçmek için önlem almaktır.²⁴ Aşırı katı sınırlar, ilişkinin gelişimini engelleyebilir veya ilişkilere zarar verebilir.²⁵ Bu nedenle, ilişkideki yakınlığı artırmak amacıyla sınırlar belirli ölçüde esnetilebilir.²⁶

Uygun koşullarda ve dengeli bir biçimde “hayır” diyebilmek kişiye çeşitli yararlar sağlasa da, özellikle yakın çevrede sınır çizildiğinde hayal kırıklığına uğrama, reddedilme ve imajın zarar görme ihtimali gibi kaygılar, sınır koyma becerisini kısıtlayabilmektedir.²⁷ Bondarchuk’un (2015) araştırmalarına bakıldığında, bireylerde kişisel sınırların ihlali; yetersiz farkındalık, reddedilme korkusu, diğer insanlardan gelen talepler sonucu başkalarını memnun etme isteği ve kültürel özellikler gibi faktörlerden kaynaklanabilir. Bu faktörler kişilerin kendi istek ve ihtiyaçlarını ihmal etmelerine yol açar.²⁸

1. Sınırlar ve Psikoterapi Yaklaşımları

Psikoterapi, en genel anlamıyla bireyin psikolojik süreçler aracılığıyla desteklenmesi ve iyileştirilmesi anlamına gelmektedir.²⁹ Bilişsel Davranışçı Terapi, bireylerin yaşamsal sorunlarını ele alırken düşünce, duygu ve davranış arasındaki ilişkileri çözümlemeyi temel alır.³⁰ Bu yaklaşımda, özellikle yakın ilişkiler-

17 Volkova vd., “Healthy Personal Boundaries”, 25.

18 Volkova vd., “Healthy Personal Boundaries”, 26.

19 Çelik, *Hayır Diyebilme Becerisi*, 35.

20 Volkova vd., “Healthy Personal Boundaries”, 27.

21 Chernata, “Personal Boundaries”, 29.

22 Volkova vd., “Healthy Personal Boundaries”, 27.

23 Volkova vd., “Healthy Personal Boundaries”, 27.

24 Chernata, “Personal Boundaries”, 30.

25 Ryder - Bartle, “Boundaries as Distance Regulators”, 393.

26 Chernata, “Personal Boundaries”, 30.

27 Çelik, *Hayır Diyebilme Becerisi*, 35.

28 Chernata, “Personal Boundaries”, 30.

29 Orhan Öztürk, *Psikanaliz ve Psikoterapi*, 5. bs. (Ankara: Türkiye Psikiyatri Derneği Yayınları, 2016), 1.

30 Jana Vyskocilova vd., “Values and Values Work in Cognitive Behavioral Therapy,” *Activitas Nervosa Superior Rediviva*, 57/1-2 (2015), 40-48.

de yaşanan sorunlarda bireyin sahip olduğu değerler ve inanç sistemleri dikkate alınır. Değer netleştirme, davranışsal aktivasyon ve bilişsel yeniden yapılandırma gibi teknikler, bireylerin hem ilişkisel hem de kişisel işlevselliğini geliştirmede kullanılan yöntemler arasında yer alır.³¹ Bilişsel ve Davranışçı Terapilerde kişisel sınırlar, bireyin kendisiyle başkaları arasındaki duygusal ve davranışsal sınırların belirlenmesi süreci olarak ele alınır. Bu süreçte kişisel sınır problemleri temel inançlar, ara inançlar ve otomatik düşünceler düzeyinde incelenir.³² Müdahale sürecinde bilişsel yeniden yapılandırma tekniğiyle bu düşünce kalıpları sorgulanır ve daha işlevsel alternatif düşünceler geliştirilir.³³ Bilişsel ve davranışsal müdahaleler kapsamında, kişisel sınır becerilerinin güçlendirilmesinde davranışsal deneyler ve rol oynama gibi tekniklerden yararlanılmaktadır.³⁴

Dinamik terapi yaklaşımlarının temel hedefi, bireylerin günlük yaşamda karşılaştıkları sorunlarla baş etme becerilerini artırmaktır.³⁵ Çocukluk yaşantılarının ve biyolojik dürtülerin, insanın davranışını ve düşüncelerini etkileyen bilinçdışı bir mekanizmayı oluşturduğu düşünülen bu terapi türünde, bilinçdışı dürtülerin incelenmesiyle, kişinin yaşamını geliştirecek değişimleri yapması amaçlanır.³⁶

Psikodinamik yaklaşımın kavramsal dayanakları arasında ise nesne ilişkileri kuramı, kendilik psikolojisi, bağlanma kuramı ve ego psikolojisine dayanan bilinçdışı çatışmalar yer almaktadır.³⁷ Psikodina-

mik psikoterapi literatüründe kişisel sınırlar, bireyin kendilik algısı ve ötekiyle kurduğu ilişkiler bağlamında ele alınmaktadır. Özellikle nesne ilişkileri kuramı, benliğin gelişiminde sınır oluşumunu temel bir süreç olarak kabul eder. Winnicott'a göre, çocuğun bakım veren figürle kurduğu erken ilişki, kendilik sınırlarının temelini oluşturur. Özellikle "yeterince iyi anne" kavramı çocuğun hem bağlanma hem de ayırma gereksinimlerini dengede tutarak sağlıklı sınır gelişimini desteklemektedir.³⁸ Sınırlar; "ben" ile "ben-olmayan" arasındaki farkındalık anında ortaya çıkan, aynı anda hem ilişki kuran hem de ayıran dinamik bir süreç olarak tanımlanmıştır. Bu yaklaşım, kişisel sınırların sabit bir yapı değil, sürekli olarak yeniden kurulan bir ilişki dinamiği içinde olduğunu göstermektedir.³⁹

Sağlıklı kişisel sınırları desteklemek için öz düzenleme becerilerinin geliştirilmesi önemlidir. İnsanlar psikoterapi sürecinde bu endişelerle başa çıkmanın yollarını keşfederler. Bu süreçte, insanların bunu başarmasının bir yolu, bu endişelere neden olan inanç sistemlerinin üzerinde çalışmalarıdır.⁴⁰

Kişisel sınır gelişiminin, psikolojik iyilik hâli ve sağlıklı ilişki dinamikleriyle doğrudan ilişkili olduğu göz önünde bulundurulduğunda, psikoterapi süreçlerinde hem çocukluk döneminde temellenen sınır algısı hem de yetişkinlikte sürdürülen sınır pratiklerine yönelik farkındalık kazandırmanın etkili bir müdahale yaklaşımı olabileceği düşünülmektedir.⁴¹

31 Vyskocilova vd., "Values and Values Work in CBT," 42.

32 Özlem Esmergül-Özlem Küskü (ed.), *Hayır Diyebilme Sanatı* (İstanbul: Destek Yayınları, 2019), 125.

33 Judith S. Beck, *Bilişsel Davranışçı Terapi*, çev. Muzaffer Şahin-İtir Tarı Cömert (Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık, 2017), 307.

34 Beck, *Bilişsel Davranışçı Terapi*, 307.

35 Oktay Yıldırım-Hatice Kumcağız, "Kısa Süreli Dinamik Psikoterapi Yaklaşımının Film Analizi Yöntemiyle İncelenmesi," *Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 12/1 (2022): 601-618.

36 Lutfiye Erbay-Sefa Ünal, "Terapi Beyinde Ne Yapar," *Türkiye Klinikleri Çocuk Psikiyatrisi- Özel Konular Dergisi*, 3/2 (2017), 163-168.

37 Ayşegül Seki-Hasan Tortop, "Kısa Süreli Dinamik Psikoterapi: Üstün Yetenekli Bireyler ve Ailelerinde Uygulanabilirliği," *Journal of Gifted Education and Creativity*, 5/1 (2018), 45-58.

38 Stephen A. Mitchell-Margaret J. Black, *Freud and Beyond: A History of Modern Psychoanalytic Thought*, (New York: Basic Books, 1995), 126.

39 Nancy Popp, *The Concept and Phenomenon of Psychological Boundaries from a Dialectical Perspective*, (Harvard Graduate School of Education, Yayınlanmamış Doktora Tezi, 1993), 12.

40 Ryder - Bartle, "Boundaries as Distance Regulators", 393.

41 Volkova vd., "Healthy Personal Boundaries", 27.

Bu araştırmada psikoterapi alımının sınır gelişimine olan katkısı incelenmiştir. Kişisel sınırlar, sağlıklı ilişki yürütebilmenin önemli faktörlerinden biri⁴² olduğu için sınırların ne olduğunun anlaşılmasının, yaşama ve ilişkilere entegre edilebilmesinin sağlıklı ilişkiler yürütme ve psikolojik iyi oluş ile ilişkili olduğu düşünülmektedir. Sınırların gelişebilmesi için bir profesyonelden destek almanın, bu sürece katkı sağladığı düşünüldüğünden⁴³ bu araştırma kapsamında aşağıda belirtilen sorulara yanıt aranmıştır:

- Psikoterapi alımı kişisel sınır gelişimine nasıl katkıda bulunur?
- Bireyler sınır kavramını nasıl algılamaktadır?
- Bireylerin sınır çizerken zorlanmasına neden olan mekanizmalar nelerdir?
- Bireylerin sınır gelişimi konusunda yol kat etme süreçleri nasıldır?
- Bireyler sınır ihlalini nasıl yaşar ve bunlarla nasıl başa çıkar?
- Bireylerin yakın ilişkileri çizilen sınırlar karşısında nasıl etkilenir?
- Sınır gelişimi bireylerin hayatına nasıl etki eder?

Araştırmada incelenen temel olgu, psikoterapi süreci ile kişisel sınır gelişimi arasındaki ilişkinin yanı sıra, bu sürecin katılımcıların deneyimleri ve bakış açıları üzerindeki etkisidir. Bu sebeple nitel araştırma yöntemi kullanılmıştır. Çalışmadan elde edilen sonuçların; kişilerde sınır gelişiminin önemine yönelik bir farkındalık oluşturması, alanda çalışan terapistler için bir rehber olması ve bu alanda yapılacak farklı çalışmalar için yol gösterici nitelikte olması beklenmektedir.

2. Yöntem

2.1. Araştırma Modeli

Bu araştırma, nitel araştırma yöntemiyle yürütülmüş olup, verilerin analizinde tematik analiz yöntemi kullanılmıştır. Tematik analiz, nitel verilerin anlamlı kategorilere ayrılarak sistematik bir biçimde yorumlanmasını sağlayan bir yöntem olup, özellikle psikoloji, sosyoloji ve eğitim bilimleri gibi alanlarda yaygın olarak kullanılmaktadır.⁴⁴ Bu yöntem, araştırma sorularına yanıt oluşturabilecek temaların belirlenmesine ve veri setindeki örüntülerin ortaya çıkarılmasına olanak tanımaktadır.⁴⁵

2.2. Evren ve Örneklem

Araştırmanın veri seti, 18 yaş ve üzerinde, daha önce en az 6 ay psikodinamik ekolde psikoterapi hizmeti alan ya da almaya devam eden 8 katılımcı ile yüz yüze gerçekleştirilen yarı yapılandırılmış derinlemesine görüşmelerden elde edilen verilerden oluşmaktadır. Araştırmada veri gizliliği gözetilerek katılımcılar için “K” kısaltması kullanılmıştır. Katılımcıların özellikleri Tablo 1’de verilmiştir.

2.3. Veri Toplama Araçları

İlgili araştırma kapsamında kullanılan verileri elde etmek için Demografik Bilgi Formu ve yarı yapılandırılmış görüşme soruları kullanılmıştır. Demografik Bilgi Formu; araştırmaya katılan katılımcıların bir takım kişisel özellikleri ile ilgili (cinsiyet, yaş, medeni durum, eğitim durumu vb.) bilgi edinebilmek amacıyla katılımcılarca doldurulmuştur. Bu formda sorulan sorular kimlik belirleyici nitelikte değildir, araştırılan konuların belli değişkenlere göre farklılaşıp farklılaşmadığını belirlemek amacı ile kullanılmıştır.

42 Henry Cloud- John Townsend, *Boundaries Updated and Expanded Edition: When to Say Yes, How to Say No to Take Control of Your Life*, Zondervan, 2017, 27.

43 Cloud- Townsend, *Boundaries*, 243-244.

44 Virginia Braun- Victoria Clarke, “Using Thematic Analysis in Psychology”, akt. Mojtaba Vaismoradi vd. “Content Analysis and Thematic Analysis: Implications for Conducting a Qualitative Descriptive Study”, *Nursing & Health Sciences*, 15/3 (2013), 398.

45 Lorelli S. Nowell vd. “Thematic Analysis: Striving to Meet the Trustworthiness Criteria”, *International Journal of Qualitative Methods*, 16/1 (2017), 1-13.

Tablo 1. Katılımcıların Demografik Özelliklerine İlişkin Tablo

Katılımcı	Yaş	Cinsiyet	Medeni Durum	Yaşanılan Yer	Eğitim Düzeyi	Psikoterapi Alma Süresi
K1	26	Kadın	Bekar	Yalova	Lisans	4 Yıl
K2	25	Kadın	Bekar	İstanbul	Yüksek Lisans	6 Ay
K3	29	Kadın	Bekar	İstanbul	Yüksek Lisans	3 Yıl
K4	33	Kadın	Evli	İstanbul	Yüksek Lisans	13 Ay
K5	33	Kadın	Evli	İstanbul	Lisans	2,5 Yıl
K6	26	Kadın	Bekar	İstanbul	Lisans	15 Ay
K7	24	Erkek	Bekar	Muğla	Lisans	10 Ay
K8	32	Kadın	Bekar	İstanbul	Lisans	2 Yıl

Yarı yapılandırılmış görüşme yöntemi, katılımcıların düşüncelerini derinlemesine ve esnekçe ifade etmelerine imkân tanımaktadır.⁴⁶ Bu yöntem, araştırmacının belirlediği çerçevede katılımcıların kendilerini özgürce ifade etmelerini sağlayarak daha zengin ve detaylı veriler elde edilmesine katkıda bulunmaktadır.⁴⁷ Elde edilen ham veri seti detaylı bir şekilde deşifre edilerek, analiz sürecine uygun hale getirilmiştir. Bu aşama veri doğruluğunun sağlanması amacıyla ses kayıtlarının tekrar tekrar dinlenmesini ve deşifre edilen metinlerin gözden geçirilerek iç tutarlılığı sağlanmasını içermektedir.⁴⁸

2.4. Veri Toplama Süreci

Veri toplama süreci 31.01.2025 tarihinde başlamış olup yaklaşık olarak 8 hafta sürdükten sonra tamamlanarak sona ermiştir. Bu süreçte amaçlı örnekleme yöntemlerinden biri olan ölçüt örnekleme yöntemi kullanılarak veri toplanmıştır. Araştırmaya katılım tamamen gönüllülük esasına dayalı olup araştırmaya katılan hiçbir kişiden kimlik belirleyici bilgiler istenmemiştir. Görüşmeler yüz yüze gerçekleştirilmiş olup her görüşme 30-35 dakika arasında sürmüştür. Katılımcılara görüşme öncesinde yazılı bir onam imzalatılarak katılımcıların da izniyle daha sonradan deşifre edilmek üzere ses kaydı alınmıştır. Veri toplama sürecinde katılımcılar elde edilen verile-

rin kullanılması ve verilerinin gizliliği hakkında bilgilendirilmiştir. Araştırma için elde edilen verilerin gizli tutulacağı ve sadece araştırma için kullanılacağı da bilgilendirilmiş onam formunda belirtilmiştir.

2.5. Verilerin Analizi

Transkript edilen veri seti, nitel veri analizi için özel olarak geliştirilen MaxQDA Analytics Pro 2024 yazılımına aktarılmış ve analiz süreci bu yazılımın sunduğu araçlarla yürütülmüştür. Bilgisayar destekli nitel veri analiz yazılımlarının kullanımı, büyük ölçekli veri setlerinde sistematik kodlama yapmayı, kategoriler oluşturmayı ve veriler arasındaki ilişkileri daha ayrıntılı bir şekilde incelemeyi mümkün kılmaktadır.⁴⁹

Tematik analiz sürecinde, araştırmacının amaçları ve mülakat sorularına uygun olarak ana temalar ve kategoriler belirlenmiş ve bu doğrultuda kodlama süreci yürütülmüştür. Analiz sürecinin ilk aşamasında, veri seti ayrıntılı bir şekilde incelenmiş ve katılımcı ifadelerinde yer alan örtük ve açık anlamlar tespit edilerek kodlar tümevarımsal bir yaklaşım çerçevesinde ortaya çıkarılmıştır. Tümevarımsal analiz yöntemi, araştırmacının önceden belirlenmiş bir çerçeveye bağlı kalmaksızın veride kendiliğinden ortaya çıkan kavramları ve örüntüleri belirlemesine olanak tanımaktadır.⁵⁰ Kodlama sürecinin ikinci aşamasında,

46 Michael Quinn Patton, *Qualitative Research and Evaluation Methods*, 3. bs. (California: SAGE Publications, 2002), 486.

47 Steinar Kvale, *Interviews: An Introduction to Qualitative Research Interviewing*, (California: SAGE Publications, 1996), 268.

48 Blake D. Poland, "Transcription Quality as an Aspect of Rigor in Qualitative Research", *Qualitative Inquiry*, 1/3 (1995), 290.

49 Christina Silver-Ann Lewins, *Using Software in Qualitative Research: A Step-by-Step Guide*, 2. bs. (California: SAGE Publications, 2014), 274.

50 David R. Thomas, "A General Inductive Approach for Analyzing Qualitative Evaluation Data", *American Journal of Evaluation*, 27/2 (2006), 237.

elde edilen kodlar içerik açısından benzerliklerine göre gruplandırılmış ve belirlenen ana temalar ile alt temalar altında organize edilmiştir. Tematik analiz sürecinde elde edilen bulgular tablolar ve diyagramlar aracılığıyla görselleştirilmiş ve temalar arasındaki ilişkiler belirgin hale getirilmiştir. Bulguların bu şekilde sunulması, araştırmanın sistematik bir çerçevede özetlenmesine ve elde edilen sonuçların daha anlaşılır bir biçimde yorumlanmasına katkı sağlamıştır.

2.6. Sınırlılıklar

Bu çalışma yalnız psikodinamik ekolde psikoterapi almış kişiler ile yürütüldüğünden bu çalışma farklı psikoterapi süreçleri ya da ekollerinin sınır kavramının gelişimindeki etkisi incelenmemiştir.

3. Bulgular

Araştırma analizi iki tema kapsamında şekillenmiştir. Bu temalar psikoterapi ve kişisel sınır temalarıdır.

“Psikoterapi” teması kapsamında 4 kategori belirlenmiştir. Bu kategoriler; psikoterapi alma sebepleri, psikoterapi sürecinin kişiye katkıları, psikoterapinin kişisel sınır çizmeye katkıları ve psikoterapiye rağmen kişisel sınır çizmede yaşanan zorluklardır.

“Psikoterapi Alma Sebepleri” kategorisinde katılımcıların psikoterapiye başvurma sebepleri incelenmiştir. Katılımcıların asıl başvuru sebeplerinin doğrudan sınır problemleri olmamasına rağmen sınır çizme becerilerinin yetersizliği ile ilişkili çeşitli sebeplerden dolayı psikoterapi hizmetine başvurduklarına yönelik ifadeler saptanmıştır.

K1: “Aslında ilk başlangıç amacım güzellikle alakalıydı. Güzellikle alakalı kendimi kötü hissettiğim ve estetiğe başvurmayı düşündüğüm anlarda estetiğe başvurmadan önce bir destek almak istedim.”

K2: “Anksiyete ve depresyon için beraber, onlar için gitmiştım.”

K4: “Sanırım daha çok bir şeylerden rahatsızım hem kendimle ilgili rahatsızım hem de başa çıkma mekanizmalarım çalışmıyor, bilmiyorum. Kendi duygularımı regüle edemiyorum gibi geliyor da ama bu duyguları regüle edememe kısmı öfke problemi gibi değil aslında. Sadece çok kaygılı bir insanım ve kendimi sakinleştirmeyi beceremiyorum. Bu şekilde başladım.”

K5: “Aslında genel olarak tabii ki de kendimi tam olarak keşfetme, tanınma motivasyonu ile terapiye başladım. (...) Yani kendimi aslında daha yakından tanımak, kendimi daha yakından keşfetmek amacıyla aldım. Ve hayatımdaki ilişki dinamiklerini tam olarak anlayıp, neden yapıyorum dediğim şeyler altındaki motivasyonu gerçekten anlayıp, değiştirebileceğim şeyleri değiştirmek vs. bu motivasyonlarla başladım.”

K7: “Bir ayrılık yaşamıştım. Ondan dolayı beklenmedik olduğu için ve beklenmedik zamanda da olduğu için bir profesyonel desteğe ihtiyacım vardı.”

“Psikoterapi Sürecinin Kişiye Katkıları” kategorisinde katılımcıların psikoterapi sürecinin kişisel yaşamlarına katkılarına yönelik ifadeleri incelenmiştir. Katılımcıların farkındalık, öz saygı, bilişsel esneklik kazanımı, odaklanma ve kendini ifade etme gibi çeşitli beceri ve farkındalık durumlarına yönelik ifadelerinin yanı sıra arkadaşlık ve aile ilişkileri dinamikleri gibi sosyal konularda da çeşitli katkılara yönelik ifadelerine dair bulgular elde edilmiştir.

K1: “Yani ilişkilerde bakış açımı, kendi hayatımda beklentilerimi, ne istediğimi ve hani daha kendime odaklı olmayı öğrendiğimi düşünüyorum bu süreçte.”

K3: “Herkes benim gibi düşünüyor zannediyordum. Herkes benim gibi olması gerekiyormuş gibi, ben en doğru kişiymişim gibi düşünüyordum. Ama aslında farklı insanlar ve farklı hayatlar, farklı görüşler varmış. Sonra terapiye gidince bunların hepimizin farklı özellikleri olduğunu, hepimizin farklı pencereden baktığını görünce daha da rahatladım. Çünkü bu sefer sürekli insanlar neden benim gibi davranmıyor diye sinirleniyordum ve bende bir sorun yok, herkeste bir sorun var gibi görüyordum ama artık öyle görmüyorum.”

“Psikoterapinin Kişisel Sınır Çizmeye Katkıları” kategorisinde psikoterapi sürecinin özellikle sınır çizme süreci ve becerilerine yönelik katkıları ile ilişkin ifadeler derlenmiştir. Katılımcıların tamamı psikoterapinin sınır çizmede etkili olduğunu belirtirken psikoterapi süreci ile sınır çizmeye yönelik farkındalık, sınırlara yönelik ihtiyaç farkındalığı ve kişisel sınır kavramına yönelik algı değişikliği ile ilgili ifadeler yer almaktadır.

K1: “Önceki ben olsam kabul ederdim, kırmak istemezdim ve bunun için bir tartışma yaratmak istemezdim. İlk defa seanslarımdan sonra o zaman şunu

söyleyebilmişim: hayır, o zaman bu şekilde bir tepki vereceksen ben seninle ev arkadaşlığı yapmak istemiyorum. İlk defa sınırimi orada çekmişim. Benim için çok sevdiğim, çok kıymet verdiğim bir insanın sınırlarıma saygı duymadığı için sınırimi çekip hayatımdan uzaklaştırma kararı almak büyük bir şeydi, ilk defa o zaman yapmışım.”

K3: “Hani kendi değerini yok, hep karşı taraf ne düşünür. Öyle de yaşanmıyor. Eskiden böyleydi, şu an gayet sağlıklı bir şekilde ifade edebiliyorum.”

K4: “Sanki böyle ifade etme kısmı insanın kendisine ait değil. Karşı tarafa ait bir şey. Tam olarak böyle düşündüm yani. Ve terapiye başladıktan sonra bunun insanın kendisine ait, kendisinin çizmesi gereken dışarıya karşı bir şey olduğunu anladım. En fazla bunun katkısı oldu terapide.”

K5: “Bir şeyleri değiştirmeye çalışmanın zorlanması vardı. Ama terapi olmasaydı o zaman bir şeye o haliyle katlanmanın zorlanması olacaktı. Ve değiştirmeye çalışmanın zorlanmasını tercih ederdim açıkçası.”

Böyle konularda hala tabii ki de zorlandığım oluyor. Ama terapinin bir taraftan da faydası şu ki, evet zorlanıyorum ama artık en azından farkındayım. Yani zorlanırken bile neden zorlandığımı farkındayım. Bu da tabii ki de o süreci zihnimde baş etmem için kolaylaştırıcı bir etken oluyor.

Diğer taraftan, o sınırlar koyduğumda bir şekilde kabul görmeyeceğim, sevmeyeceğim gibi bir şeyim vardı. Kötü bilineceğim, kötü olacağım gibi bir taraftan kaygılarım vardı. Ama seansa girdikten sonra, başladıktan sonra o sevilmemelerle, dışlanmalarla ilgili kaygılarımla yüzleşmeye başladım ve değişti.”

K7: “Birçok şeye hayır demeyi bilmiyordum. İlk kez canım yanacak ve o kuyruk acısıyla ben o hayırı diyeceğim. (...) Terapiye başladıktan sonra ve sınır çizmeyi öğrendikten sonra bu haksızlığı ben kendime nasıl yaptım diye kendime kızmıyordum da nasıl buna ben hayır diyememişim diyordum. Şu an öyle bir şeye asla katlanmayacağımı ve asla izin vermeyeceğimi o kadar çok iyi biliyorum ki.”

“Psikoterapiye Rağmen Kişisel Sınır Çizmede Yaşanılan Zorluklar” kategorisinde katılımcıların psikoterapi almalarına rağmen sınır çizme sürecinde yaşadıkları zorluklar incelenmiştir. Sınır çizme sürecin-

de yaşadıkları zorluklar; çizilmiş sınırların korunmasına, sınır çizerken vicdani zorluk yaşanmasına, iş hayatında sınır çizmeye yönelik zorluklara ve önceden sınır çizmeyen birisi olarak sınır çizmeye alışamama sebepli zorluklara yönelik ifadeler içermektedir.

K4: “En çok şu konuda zorlanıyorum. Evet, benim sınırlarımı aşacağını düşündüğüm bir şey. Evet, böyle düşünüyorum ama karşı tarafın buna ihtiyacı var ve bu verilebilir bir şey mi, verilemez bir şey mi? En çok bu konuda zorlanıyorum sınırimi. O sınırın tanımlama noktasında, buna sınır koyulur mu koyulmaz mı noktasında zorlanıyorum. Bir de ben daha önce aynı şeyi talep ettiğimde karşı taraf bana rahatlıkla veriyse ama benim canım bu sınırı aşmak istemiyorsa ya da ben talep etmeden aslında ihtiyacım olduğunu bilip veriyse ve beni reddetmediyse özellikle bu konuda zorlanıyorum.”

K7: “Yine oluyor çünkü bazen hep o sınırı dik tutmak, hep o sınırı aynı yerde tutmak bazen daha fazla kapsayıcı hale getirmek yorucu oluyor. Bu gerek sosyal yaşantımda olsun gerek arkadaş ilişkimde olsun. Bazen tolerasyona ya da sessiz kaldığım dönemlere denk gelebiliyorum. Onu stabil tutmak zor olabiliyor. Ama yine de en minimal şekilde zarar göreceğim ayarda tutuyorum diyebilirim.”

“Kişisel Sınır” teması altında 6 kategori bulunmaktadır. Bu kategoriler; genel sosyal yaşantı durumu, kişisel sınırlara yönelik algılar, kişisel sınır çizme pratikleri, kişisel sınır çizmenin hayata etkileri, kişisel sınır çizmeye yönelik zorluklar ve mevcut sınır çizme becerileridir.

“Genel Sosyal Yaşantı Durumu” kategorisine yönelik bulgular incelendiğinde tüm katılımcılar sosyal yaşantı durumlarının iyi olduğunu belirtmişlerdir. Aynı zamanda 4 katılımcı hali hazırda mevcut bir romantik ilişki içerisinde olduklarına yönelik ifadelerde bulunmuşlardır.

“Kişisel Sınırlara Yönelik Algılar” kategorisinde katılımcıların kişisel sınır tanımları ve algıları incelenmiştir. Katılımcıların kişisel sınır tanımlamalarının çeşitli olmasının yanı sıra “Başkalarının Sınırlarına Karşı Bilinçli Olma” ve “Kişinin Kendini Tanıması” kodları ile kodlanmış tanımların 2 katılımcı tarafından da dile getirmesi dikkat çekmektedir.

K5: "Sınırlar herhangi bir şekilde hayatımda kurduğum herhangi bir etkileşim içerisinde sosyal olur, iş olur ya da ne olursa olsun orada o ilişkiyi kendimi feda etmeyecek ya da manipüle edilmeyeceğim ya da mecbur bırakılmış bir pozisyonda olmadan o ilişkiyi o şekilde gerçekleştirmek için kendimi ifade etme becerisine sahip olmak demek bence."

"Kişisel Sınır Çizme Pratikleri" kategorisinde katılımcıların sınır çizme yöntemleri ve uygulamalarına dair ifadeleri irdelenmiştir. 8 katılımcıdan 7'sinin sınırlarını karşı tarafa açık ve net ifadelerde bulunarak belirlediklerine yönelik bulgular elde edilmiştir. Aynı zamanda açık iletişim, bazı zamanlar sınırlarda tavizde bulunma, tekrarlayıcı şekilde sınırların karşı tarafa anlatılması, duygulara yönelik açıklamalarda bulunma gibi sınır çizme uygulamalarına yönelik ifadeler yer almaktadır.

K7: "Rahatsız olduğum bir konu varsa ve insanlar bu konuda bilinçli olmayarak bile o sınırı aşarsa ilk önce onun davranışı beni incitiyor mu ona bakarım. O konuda bir rahatsızlık duyuyorsam demek ki biri benim sınırimi aşmış oluyor ve bu konuda ilk başta uyarırım. İkinci defa devam ediyorsa belki unutmış olabilir diye yine büyük bir tepki göstermem. Yine uyarırım. Bak bunu yapmıştın geçen yine aynısını yapıyorsun ve bu beni rahatsız ediyor. Süreklilik aslında önemli orada. O konuda nasıl süreklilik devam ederse tepkim ona göre değişiyor."

"Kişisel Sınır Çizmenin Hayata Etkileri" kategorisinde katılımcıların sınır çizme becerisi ile günlük hayatta yaşadıkları deneyimlere yönelik ifadeleri incelenmiştir. Katılımcıların benliğin ayrılaşması deneyimi, yakın çevrelerinden olumlu geri dönüşler almaları, yakın ilişkilerinde olumlu etkiler gözlemlemeleri ve sınırların ihlal edilmesi durumunda yakın ilişkiler de dahil olmak üzere mesafe alınmasına yönelik hayat dinamiklerindeki değişimlere dair ifadeler saptanmıştır.

K1: "Beni daha çok aile ve arkadaş anlamında olumlu etkiledi. (...) Şu an dönüp baktığım zaman arkadaşlıklarımın alakalı hiçbir şekilde dışarıya şikâyet edebileceğim bir şey olmuyor. Hatta bazen insanlar arkadaşları için çok konuşur, ben pek konuşmam, o yüzden arkadaşın yok mu diye soruyorlar, diyorum ki hayır var sadece bir problemimiz yok. Yanımda görürsünüz ara sıra ama bir problemimiz olmadığı için

dillendirmeye gerek yok. Tabii ki ufak tefek şeyler olur belki birbirimizi kıracak ama bunu konuşabildiğimiz bir ilişki olduğu için büyümüyor."

K2: "Bu sınırı bir şekilde çizmeyi başardıktan sonra hayatı çok kolaylaştırıyor. Gerçekten bunu kendi gözlerimle gördüm. Bir şeyi istemediğinde istemiyorum diyorsun. İstediyinde de evet diyorsun. Bundan daha güzel, özgür bir şey olamaz. Kendine değer verdiğini gösteriyor bu."

"Kişisel Sınır Çizmeye Yönelik Zorluklar" kategorisinde katılımcıların sınır çizerken yaşadıkları zorluklar incelenmiştir. Katılımcıların ifadelerinde sınır çizme durumunda karşı taraftaki kişiyi kırmaya yönelik endişeleri ve sınırlara saygı duymayan kişilerce zorluk yaşamalarına dair ifadeler öne çıkmaktadır. Aile bireylerine karşı çizilen sınırlarda yaşanan zorlukların yanı sıra gereğinden fazla empati kurma, karşı taraftan gelen tepkiler, çatışma endişesi gibi çeşitli sebepler belirtilerek sınır çizerken yaşanan zorluklara yönelik ifadelerle bulgulara ulaşılmıştır.

K1: "Karşı tarafı kırmayayım. Kırılır, üzülür. Kendi hislerimden önce onun hislerine öncelik vermekti. Ben de gitmek istemiyordum aslında. Benim de yapmak istemediğim bir şey. Ama onun hissi, o an üzülmesi bana daha önemli geliyordu. O üzülmesin, kırılmasın. Belki çok yapmak istediği bir şey."

K3: "Ailem benim hakkımda onların sevemeyeceği bir çocuk olduğumu düşünür mü? Çünkü, benim kendi içinde bulunduğum aile yapısı benim hayat tarzımdan bambaşka. Hem kültürel olarak hem dini olarak farklı bakış açısına sahibiz."

K5: "O hayırı söyledikten sonra karşıdaki insandan sana gelecek tepkiye göğüs germek çok zor. Çünkü sınır koymaya başladığınızda insanlar ilk önce sizi değiştirmekle suçluyorlar. Eskiden böyle değildi, şimdi neden böyle oldu demeye başlıyorlar. Belki birazcık da kötü biri olacaksın o hayır söylediğinde. Bencil olacaksın, öyle olacaksın, böyle olacaksın. İnsanlar seni herhangi bir şekilde suçlayacaklar bununla ilgili. Kendinle ilgili sana gelen bu kötü eleştirilere göğüs germek, onları tutmak ve ona rağmen o hayırı sürdürmeye devam etmek zor olan kısmı."

"Mevcut Sınır Çizebilme Becerileri" kategorisinde elde edilen bulgular incelendiğinde 7 katılımcının

eskiye göre gelişim gösterdiği saptanmıştır. Tüm katılımcıların, psikoterapinin de etkisi ile sınır çizme becerilerinde ilerleme kaydettiğini ancak henüz hedefledikleri noktada olmadıklarını belirten ifadeleri mevcuttur.

K8: *“Şu an bu konuda %100 iyiyim diyemem bunu açıkça söylemek gerekirse ama eskisine nazaran daha iyiyim. Biri benimle alakalı bir talepte bulunduğu zaman benim başka işim vardı şu zaman olabilir diyebiliyorum. Ya da biri beni bir şeye ikna etmeye çalıştığında, yargıladığında tamam o öyle düşünüyor olabilir deyip kendi kararımı daha rahat verebiliyorum.”*

Sonuç

Bu araştırmada psikoterapi alımının kişisel sınır gelişimi üzerindeki rolü incelenmiştir. Bu çalışmada yer alan katılımcıların psikoterapiye başvurma gerekçeleri kişisel sınır problemleri dışında olmasına rağmen, tüm katılımcılar terapi süreci içerisinde sınır problemleri yaşadıklarını fark etmiş ve bu doğrultuda destek almaya yöneldiklerini ifade etmişlerdir. Bu bulgu, psikoterapinin yalnızca mevcut sorunların çözümünde değil, aynı zamanda bireylerin farkında olmadıkları sorun alanlarını keşfetmelerinde de işlevsel olduğunu ortaya koymaktadır. “Bireyler sınır kavramını nasıl algılamaktadır?” sorusuna ilişkin olarak, psikoterapi sürecinin kişisel sınır algısına etkisi dört katılımcının deneyimlerinde öne çıkmıştır. Bu bireyler, terapi öncesinde sınır kavramını daha çok katılık ve keskin çizgilerle ilişkilendirirken, terapi süreciyle birlikte bu algının daha esnek ve sağlıklı bir yapıya dönüştüğünü belirtmişlerdir. Kişisel sınırların, bireyin ihtiyaçlarını, arzularını ve değerlerini koruma işleviyle doğrudan ilişkili olduğu dikkate alındığında, bu farkındalık değişimi psikoterapi sürecinin önemli çıktılarından biri olarak değerlendirilebilir. Üç katılımcı, sınır ihlalleri karşısında terapi öncesinde duygu ve düşüncelerini ifade etmekte zorlandıklarını; genellikle tepkisel veya kaçınmacı tutumlar geliştirdiklerini ifade etmişlerdir. Psikoterapi süreciyle birlikte,

daha dengeli ve sağlıklı iletişim kurabildikleri, sınır ihlalleri karşısında daha kontrollü tepkiler geliştirdikleri katılımcı ifadelerinden anlaşılmaktadır. Literatüre bakıldığında bu durumun yakın ilişkilerin güçlenmesine pozitif yönde etki ettiği belirtilmiştir. Sınırlar ilişkilerin sağlıklı bir biçimde sürdürülmesine katkı sağlar. İlişki içerisinde arzu edilen işleyişi sağlar ve istenmeyen durumların rahatlıkla dile getirilmesinin önünü açar.⁵¹

Katılımcı ifadelerine göre, bireylerin yaşamında gereğinden fazla sorumluluk üstlenmesi, sınır farkındalığındaki eksikliklerle ilişkilendirilmektedir. Bireyin fiziksel, duygusal, zihinsel ve psikolojik açıdan hangi alanların kendi sorumluluğunda olduğunu ayırt edebilmesi için, net kişisel sınırların oluşturulması gerekmektedir.⁵² Psikoterapi süreciyle birlikte katılımcıların aşırı sorumluluk alma eğilimlerinin farkına varmaları, kendilerini feda etme davranışlarını sınırlandırmalarına katkı sağlamıştır. Kişinin kendi kişisel sınırlarının bilincinde olması, kendi etki alanlarını anlamasıyla birlikte diğer bireylerin eylemlerinden ve duygularından sorumlu olmadığına dair bir farkındalığa sahip olmasına katkıda bulunur, dolayısıyla manipülasyona uğramasına engel olur.⁵³

“Bireylerin sınır çizerken zorlanmasına neden olan mekanizmalar nelerdir?” sorusuna ilişkin olarak sekiz katılımcının altısında belirlenen ortak problemin ‘karşı tarafı kırma çekincesi’ olduğu anlaşılmaktadır. Literatürde, sınır çizmekte zorlanan kişilerin bu zorluğu, karşı tarafın verebileceği tepkiden duyulan endişeyle ilişkilendirdikleri belirtilmektedir.⁵⁴ Sevilme ve kabul edilmeme endişesi, sınır çizme sürecinde kişinin karşı tarafın beklentilerine uyma ihtiyacı hissetmesine neden olmakta; bu durum, kişinin kendi değerlerinden ödün vererek sınırlarının ihlal edilmesine zemin hazırlamaktadır.⁵⁵ Karşı tarafı kırma endişesine ek olarak, çevreden gelen tepkilere yönelik zorluklar, çatışmadan kaçınmak için sınır koyamama ve karşı tarafın uzaklaşması gibi faktörler de sınır çizme sürecinde yaşanan başlıca zorluklar arasında yer

51 Ryder- Bartle, “Boundaries as Distance Regulators”, 393.

52 Cloud- Townsend, Boundaries, 18.

53 Chernata, “Personal Boundaries”, 24.

54 Cloud- Townsend, Boundaries, 18.

55 Ryder- Bartle, “Boundaries as Distance Regulators”, 393.

almaktadır. Beş katılımcı, sınır çizerken yaşadıkları bir diğer zorluğun karşı tarafın sınır bilincine sahip olmaması olduğunu belirtmiştir. Literatür, bu durumun karşı tarafın sınır bilincinin yeterince gelişmemiş olmasıyla ilişkili olduğunu öne sürer. Karelin'e (2018) göre bir bireyin sınırları ne kadar geçirgense, çevresindeki kişilerin de sınırlarına o kadar az saygı gösterme eğilimi oluşmaktadır.⁵⁶ Bu bağlamda, bireyin sınırlarını açık ve net bir biçimde ifade etmesi kadar, karşı tarafın da sınır farkındalığına sahip olması sağlıklı bir etkileşim açısından önemlidir.

Dört katılımcı, özellikle aile üyelerine karşı sınır belirleme konusunda zorluk yaşadıklarını ifade etmiştir. Literatürde, bireyin anne-baba figürleriyle olan psikolojik ayrışmasını tamamlayamaması, yetişkinlikte sağlıklı sınır kurmayı zorlaştıran önemli bir etken olarak gösterilmektedir. Bu kişiler, zaman içerisinde kendini başkalarının benliğinin bir parçası olarak algılamaya başlar ve bu durum bireysel özerkliğün önünde bir engeldir.⁵⁷ Erich Fromm'a (1987) göre sınır çizme cesareti gösteren kişiler, anne kucağından ve baba otoritesinden kurtulmuş, özerkleşmiş ve düşünceleri ayrılmış kişilerdir.⁵⁸ Ebeveyn tutumu ile sınır çizme becerileri ilişkisini inceleyen bir araştırmada anne-baba tutumunu demokratik olarak algılayan çocuklar, otoriter ve ilgisiz olarak algılayan çocuklara göre sınırlarını daha net çizmektedir.⁵⁹

Kültürel etkenlerin ve yetiştirilme biçiminin de sınır çizmeye yönelik zorluklarda rol oynadığı bilinmektedir.⁶⁰ Geleneksel ve toplulukçu kültürle göre hayır kelimesinin kullanımı kişilerin bencil, uyumsuz, isyankâr ve asi olarak algılanmasına neden olmaktadır.⁶¹ Sosyal yaşamda bu tür damgalamalara maruz kalan bireyler, yalnız kalmamak, kabul görmek ve se-

vimlemek amacıyla, kendi değer ve tercihlerine ters düşse bile sınırlarından ödün vermektedir.⁶²

"Bireyler sınır ihlalleri ile nasıl başa çıkar?" sorusuna ilişkin olarak, yedi katılımcı terapi süreciyle birlikte açık iletişim kurma ve ihtiyaçlarını ifade etme konusunda önemli gelişmeler kaydettiklerini belirtmiştir. Bu gelişim, kişisel sınırları belirleme sürecini kolaylaştırmış ve bireylerin ilişkilerde daha dengeli bir tutum sergilemelerine katkı sağlamıştır. Gülüm'e⁶³ göre kişinin kendi sınırlarını koruması öncelikle birey olarak kim olduğuna dair bir farkındalığa sahip olmayı gerektirir.

"Bireylerin sınır gelişimi konusunda yol kat etme süreçleri nasıldır?" sorusuna ilişkin olarak, üç katılımcının sınır çizme pratiklerinde gelişim gösterdikleri; ancak bazı durumlarda bilinçli olarak sınırlarını esnetip taviz verdiklerine dair ifadeleri öne çıkmıştır. Bu durum ilişkinin gelişimine katkı sağlayan sağlıklı bir durumdur. Literatür genel itibarıyla sınırların esnetilebilir ve aynı zamanda güvenli olması gerektiğini öne sürmektedir. Bu durumda bireyler belirli koşullara göre kendi kişisel alanını tanımlayarak sınırlarını yapılandırır; gerektiğinde sınırları daha açık tutup gerektiğinde kendilerini koruyacak ölçüde yakınlığı sınırlandırabilirler.⁶⁴ Kişinin kendini feda etmediği müddetçe yakın ilişkilerinde belirli miktarda sınırlarından ödün verip karşı tarafın istek ve ihtiyacını karşılamaya çalışması sağlıklı bir yaklaşım olarak değerlendirilmektedir.⁶⁵

Altı katılımcının deneyimlerinde, sınır çizme becerisinin benliğin ayrımlaşması sürecine katkı sağladığı belirlenmiştir. Benliğin ayrımlaşması Bowen'ın aile sistemleri kuramından ortaya çıkan bir kavram-

56 Liashch- Pedorenko, "Ecology of Personal Boundaries", 16.

57 Volkova vd., "Healthy Personal Boundaries", 23.

58 Çelik, *Hayır Diyebilme Becerisi*, 35.

59 Nuray Voltan vd., "Üniversite Öğrencilerinin Güvenlik Düzeylerinin İncelenmesi," *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 35/35 (2008), 342-350.

60 Fathali M. Moghaddam, "From 'Psychology in Literature' to 'Psychology is Literature': An Exploration of Boundaries and Relationships," *Theory & Psychology*, 14/4 (2004), 515.

61 Gülüm, *İyileştiren Sınırlar*, 25.

62 Cloud- Townsend, *Boundaries*, 18.

63 Gülüm, *İyileştiren Sınırlar*, 25.

64 Ryder- Bartle, "Boundaries as Distance Regulators", 393.

65 Gülüm, *İyileştiren Sınırlar*, 47.

dır. Bu kavram hem kişisel hem de kişilerarası boyutları kapsar.⁶⁶ Kişisel boyut, etkiyi düzenleme becerisini ifade ederken; kişilerarası boyut, bağımsızlık ve birlikteliğin ilişkisel mantığını tartışma kapasitesini ifade eder.⁶⁷ Katılımcılar, terapi süreciyle birlikte kendi kararlarını almaya başladıklarını, bireyselliklerini deneyimlediklerini, başkalarının duygu ve düşüncelerine bağımlı olmadan hareket edebildiklerini ve karşılaştıkları tepkilere rağmen benliklerini koruyabildiklerini ifade etmişlerdir.

“Bireylerin yakın ilişkileri çizilen sınırlar karşısında nasıl etkilenir?” sorusuna ilişkin olarak elde edilen bulgular, katılımcıların sınır çizme becerilerinin yakın ilişkilerinde olumlu yansımaları olduğunu göstermektedir. Beş katılımcı, sınır gelişimiyle birlikte ilişkilerinde çatışmaların azaldığını, karşı tarafla olan iletişimlerinin güçlendiğini ve daha sağlıklı bir ilişki deneyimi yaşadıklarını ifade etmiştir. “Sınır gelişimi bireylerin hayatına nasıl etki eder?” sorusuna ilişkin olarak katılımcılar, psikoterapi sürecinde kazandıkları farkındalıkla birlikte özgürleşme hissi, öz güven, öz şefkat artışı, strese azalma, farklı bakış açıları edinme ve çevreden saygı görme gibi olumlu değişimler yaşadıklarını ifade etmişlerdir. Bu bulgular, sınırların yalnızca bireyin içsel yapısıyla değil, aynı zamanda sosyal ilişkilerle de doğrudan bağlantılı olduğunu göstermektedir. Sağlıklı kişisel sınırlara sahip olmak, psikolojik ve duygusal refahın yanı sıra başarılı bir sosyal etkileşim kurma ve kendini gerçekleştirme için de önemli bir yere sahiptir.⁶⁸

Psikoterapi alımına rağmen katılımcılar belirli durumlar karşısında kişisel sınırlarını korumada zorluk yaşadıklarını ifade etmişlerdir. Özellikle aile bireylerine sınır çizerken yaşadıkları endişe, karşı tarafı kırma kaygısı, vicdani çatışmalar ve iş yaşamında sınır belirlemede zorlandıklarına dair ifadelere rastlanmıştır. Bununla birlikte, tüm katılımcılar bu tür

zorlukların terapi sürecinin doğal bir parçası olduğunu kabul ederek psikoterapi süreci boyunca kişisel sınır gelişiminde ilerleme kaydettiklerini belirtmişlerdir ve geçmişe kıyasla daha işlevsel sınırlara sahip olduklarını ifade etmişlerdir.

Yapılan bir meta-analizde, psikodinamik temelli psikoterapi sürecinde ilk 8 seansta bireylerin yaklaşık %50’sinde gelişim kaydedildiği; 26 seans sonunda ise katılımcıların %75’inde anlamlı kazanımlar elde edildiği belirlenmiştir. Bu bulgu, psikodinamik psikoterapide erken dönemde başlayan iyileşmenin, süreç uzadıkça artarak devam ettiğini ortaya koymaktadır.⁶⁹ Bu çalışmada da benzer şekilde, katılımcıların terapi süresi uzadıkça kişisel sınır farkındalıklarında artış gözlemlenmiştir ancak terapi süresi daha kısa olan katılımcılar da en az 6 ay psikodinamik terapi aldıkları için belirgin olumlu gelişmeler göstermiştir.

Cloud & Townsend⁷⁰ Sınırlar kitabında, sınır gelişimi için psikoterapi desteği alan danışanların gerçek öykülerini ele almıştır. Danışanlar psikoterapi sürecinde edindikleri beceriler doğrultusunda sağlıklı bir biçimde sınır çizebilmekte, kendilerini ifade edebilmekte ve ilişkilerini sağlıklı bir biçimde sürdürmektedirler. Literatür incelendiğinde doğrudan kişisel sınırlarda psikoterapi etkisine dair bir araştırmaya rastlanmasa da konuyu kapsayan bazı çalışmalara rastlanmıştır. Demirbağ ve Sarı (2023) tarafından yapılan bir çalışmada, sınır çizebilmek amacıyla terapi almak isteyen bir katılımcı ile pozitif psikoterapi ekolünde 20 oturumluk psikoterapi seansı gerçekleştirilmesinin ardından katılımcının sağlıklı sınırlar geliştirdiği belirtilmiştir.⁷¹ Eşgi⁷² tarafından okul öncesi ve ilkökul öğrencileri üzerinde yapılan “Kişisel Sınırların Öğretilmesi” çalışmasında öğrencilerde gerekli durumlarda hayır diyebilme bilincinin geliştiği ve kişisel sınırları öğrendikleri sonucuna varılmıştır. Albayrak ve arkadaşlarının⁷³ yapmış olduğu “Ergenlikte

66 Peter J. Jankowski- Lisa M. Hooper, “Differentiation of Self: A Validation Study of the Bowen Theory Construct”, *Couple and Family Psychology: Research and Practice*, 1/3 (2012), 226.

67 Jankowski- Hooper, “Differentiation of Self”, 226.

68 Chernata, “Personal Boundaries”, 24.

69 Michael J. Lambert- Allen E. Bergin, “The Effectiveness of Psychotherapy,” *Bergin and Garfield’s Handbook of Psychotherapy and Behavior Change*, ed. Allen E. Bergin ve Sol L. Garfield (New York: Wiley, 1994), 143-189.

70 Cloud- Townsend, *Boundaries*, 292-293.

71 Tuğba Demirbağ-Tuğba Sarı, “Pozitif Psikoterapi Yaklaşımına Dayalı Bir Olgu Sunumu: Kendi Kendine Yardım,” *Klinik ve Ruh Sağlığı Psikolojik Danışmanlığı Dergisi*, 3/1 (2023), 1-18.

72 Eşgi, *Kişisel Sınırların Öğretilmesi*, 6.

73 Sevil Albayrak vd., “Ergenlerde Benlik Saygısı ile Hayır Diyebilme Arasındaki İlişki”, *Genel Sağlık Bilimleri Dergisi*, 5/2 (2023), 135-144.

Benlik Saygısı ile Hayır Diyebilme Arasındaki İlişki” isimli araştırmanın sonuçlarına göre benlik saygısının artması ile hayır diyebilme becerisi arasında ilişki olduğu saptanmıştır. Benzer araştırmalar belirli müdahaleler sonucunda kişisel sınırların geliştiğini ortaya koymaktadır.

Bu çalışma, kişisel sınır gelişimi alanında psikoterapinin etkilerini nitel verilerle inceleyen bir araştırmadır. Bulgular, psikoterapi sürecinin bireylerde hem sınır farkındalığı açısından hem de ilişkisel denge açısından gelişimine destek sağladığını göstermektedir.

Edinilen bulgular doğrultusunda, çalışmada yöneltilen araştırma sorularına yönelik olarak aşağıdaki genel sonuçlara ulaşılmıştır:

- Psikoterapi süreci, tüm katılımcılarda kişisel sınır gelişimini olumlu yönde desteklemiştir.
- Katılımcılar terapi süreciyle birlikte sınır algılarını yeniden değerlendirmiş; sınırları daha esnek, kişisel ihtiyaçlara uygun ve iletişime açık bir şekilde tanımlamaya başlamışlardır.
- Sınır koymada yaşanan zorluklar arasında karşı tarafı kırma kaygısı, reddedilme korkusu, kültürel baskılar ve aile içi bağımlı ilişki dinamikleri belirleyici olmuştur.
- Psikoterapi sürecinin ilerlemesiyle birlikte bireylerin sınırlarını ifade etme, gerektiğinde esnetme ve karşı tarafla açık iletişim kurabilme becerilerinde artış olduğu saptanmıştır.
- Sınır gelişimi, bireylerin özgüvenini, özerkliğini ve psikolojik iyilik hâlini desteklemiş; ilişkilerde ise daha sağlıklı ve dengeli bir yapı oluşmasına katkı sağlamıştır.

Bu doğrultuda, psikoterapi sürecinin kişisel sınır gelişimini desteklediği anlaşılmış; katılımcılar sınır algılarında ve uygulamalarında belirgin ilerlemeler kaydetmiştir. Benzer araştırmalar, kişisel sınırların belirli müdahaleler sonucunda geliştiğini ortaya koymaktadır. Bu çalışmanın bulguları da psikoterapi müdahalesiyle kişisel sınır gelişiminin desteklendiğini göstererek mevcut literatürle örtüşmektedir.

Gelecekte farklı demografik gruplarla; özellikle farklı yaş grupları, cinsiyetler, terapi ekolleri arasında karşılaştırmalı çalışmaların sınır gelişimi sürecine daha kapsamlı katkılar sağlayacağı düşünülmektedir. Ayrıca psikoterapistlerin, kişisel sınırları güçlendirmeye yönelik daha bütüncül müdahale modelleri geliştirmeleri önerilmektedir.

Kaynakça

1. Kitaplar

- Beck, Judith S. Bilişsel Davranışçı Terapi. çev. Muzaffer Şahin- İtir Tarı Cömert. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık, 2017.
- Cloud, Henry- Townsend, John. Boundaries Updated and Expanded Edition: When to Say Yes, How to Say No to Take Control of Your Life, Zondervan, 2017.
- Çelik, Büşra – Eryılmaz, Ali. “Yüksek ve Düşük Düzeyde Hayır Diyebilme Özelliklerine Sahip Olan Öğrencilerin Anksiyete ve Oyun Bağımlılığı Açısından Karşılaştırılması”. VI. Turkcess “Toplum 5.0” “Akıllı Toplum” Tam Metin Kitabı, 2020.
- Esmegül, Özlem- Küskü, Özlem (ed.). Hayır Diyebilme Sanatı. İstanbul: Destek Yayınları, 2019.
- Gülüm, İ. Volkan. İyileştiren Sınırlar: Sağlıklı Sınırlar Çekmek ve Hayır Demek Üzerine. İstanbul: Psikonet Yayınları, 2020.
- Kvale, Steinar. Interviews: An Introduction to Qualitative Research Interviewing. California: SAGE Publications, 1996.
- Mitchell, Stephen A.- Margaret, J. Black. Freud and Beyond: A History of Modern Psychoanalytic Thought. New York: Basic Books, 1995.
- Öztürk, M. Orhan. Psikanaliz ve Psikoterapi. 5. baskı. Ankara: Türkiye Psikiyatri Derneği Yayınları, 2016.
- Patton, Michael Quinn. Qualitative Research and Evaluation Methods. 3. bs. California: SAGE Publications, 2002.
- Silver, Christina – Lewins, Ann. Using Software in Qualitative Research: A Step-by-Step Guide. 2. bs. California: SAGE Publications, 2014.

2. Makaleler

- Albayrak, Sevil vd.. “Ergenlerde Benlik Saygısı ile Hayır Diyebilme Arasındaki İlişki.” Genel Sağlık Bilimleri Dergisi, 5/2 (2023), 135-144.
- Braun, Virginia – Clarke, Victoria. “Using Thematic Analysis in Psychology.” Akt. Vaismoradi, Mojtaba – Turunen, Hannele – Bondas, Terese, “Content Analysis and Thematic Analysis: Implications for Conducting a Qualitative Descriptive Study.” Nursing & Health Sciences, 15/3 (2013), 398-405.

- Büyükerker Eşgi, Şule, Kişisel Sınırların Öğretilmesi. 2019.
- Chernata, Taras. "Personal Boundaries: Definition, Role, and Impact on Mental Health." *Personality and Environmental Issues*, 3/1 (2024), 24-30.
- Demirbağ, Tuğba ve Tuğba, Sarı. "Pozitif Psikoterapi Yaklaşımına Dayalı Bir Olgu Sunumu: Kendi Kendine Yardım." *Klinik ve Ruh Sağlığı Psikolojik Danışmanlığı Dergisi*, 3/1 (2023), 1-18.
- Erbay, Lütfiye ve Sefa, Ünal. "Terapi Beyinde Ne Yapar." *Türkiye Klinikleri Çocuk Psikiyatrisi- Özel Konular Dergisi*, 3/2 (2017), 163-168.
- Jankowski, Peter J.- Hooper, Lisa M.. "Differentiation of Self: A Validation Study of the Bowen Theory Construct". *Couple and Family Psychology: Research and Practice*, 1/3 (2012), 226-243.
- Lambert, Michael J.-Allen E. Bergin. "The Effectiveness of Psychotherapy". *Bergin and Garfield's Handbook of Psychotherapy and Behavior Change*. Ed. Allen E. Bergin-Sol L. Garfield. New York: Wiley, (1994), 143-189.
- Liashch, Oksana – Pedorenko, Valentina. "Ecology of Personal Boundaries Among Youth". *Personality and Environmental Issues*, 3 (2023), 16-23.
- Moghaddam, Fathali M. "From 'Psychology in Literature' to 'Psychology is Literature': An Exploration of Boundaries and Relationships". *Theory & Psychology*, 14/4 (2004), 505-525.
- Nowell, Lorelli S. vd.. "Thematic Analysis: Striving to Meet the Trustworthiness Criteria". *International Journal of Qualitative Methods*, 16/1 (2017), 1-13.
- Poland, Blake D.. "Transcription Quality as an Aspect of Rigor in Qualitative Research". *Qualitative Inquiry*, 1/3 (1995), 290-310.
- Ryder, Robert G.- Bartle, Suzanne. "Boundaries as Distance Regulators in Personal Relationships". *Family Process*, 30/4 (1991), 393-406.
- Seki, Ayşegül-Hasan, Tortop. "Kısa Süreli Dinamik Psikoterapi: Üstün Yetenekli Bireyler ve Ailelerinde Uygulanabilirliği". *Journal of Gifted Education and Creativity*, 5/1 (2018), 45-58.
- Thomas, David R.. "A General Inductive Approach for Analyzing Qualitative Evaluation Data". *American Journal of Evaluation*, 27/2 (2006), 237-246.
- Volkova, Mariia S. – Silivonenko, Anastasiya A. – Fialkina, Liubov V., "The Importance of Developing Healthy Personal Boundaries of Students for Building a Sustainable Work-Life Balance". *Vestnik of Samara State Technical University Psychological and Pedagogical Sciences*, 19/3 (2022), 23-34.
- Voltan Acar, Nilüfer vd.. "Üniversite Öğrencilerinin Güvenlik Düzeylerinin İncelenmesi". *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 35/35 (2008), 342-350.
- Vyskocilova, Jana vd.. "Values and Values Work in Cognitive Behavioral Therapy". *Activitas Nervosa Superior Revdiva*, 57/1-2 (2015), 40-48.
- Yıldırım, Oktay- Kumcağız, Hatice. "Kısa Süreli Dinamik Psikoterapi Yaklaşımının Film Analizi Yöntemiyle İncelenmesi". *Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 12/1 (2022), 601-618.

3. Tezler

- Çelik, Büşra, Yüksek ve Düşük Düzeyde Hayır Diyebilme Becerisine Sahip Olan Öğrencilerin Sosyal Anksiyete ve Bilgisayar Oyun Bağımlılığı Açısından İncelenmesi. İstanbul: İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2021.
- Popp, Nancy. *The Concept and Phenomenon of Psychological Boundaries from a Dialectical Perspective.*, Harvard Graduate School of Education, Yayınlanmamış Doktora Tezi, 1993.

THE ICONOGRAPHICAL EVALUATIONS OF FRUIT DEPICTIONS AT MOSAICS FROM HADRIANOPOLIS AND THEIR CONNECTIONS AT AGRICULTURAL ACTIVITIES IN THE REGION*

Ersin ÇELİKBAŞ** , Mehmet AKDAŞ***

Abstract

Hadrianopolis is located 3 km west of Eskipazar district center in Karabük province, in and around the area called "Viranşehir." Between 2003 and 2023, excavations were carried out in eight buildings dating to the Late Roman - Early Byzantine Period in Hadrianopolis. During these excavations, pavement mosaics reflecting the ornamental character of the period were found. The pavement mosaics were decorated with geometric, floral, and figurative patterns. The pavements, which were consolidated by restorers and conservators, were taken under protection in accordance with appropriate techniques. The aim of the research is to make an iconographic evaluation of the pavement mosaics in Hadrianopolis. From an iconographic point of view, fruit depictions were accepted as the symbol of the Garden of Eden in antiquity. However, approaching fruit depictions just iconographically is not enough to make a correct evaluation. It will be discussed whether the fruit depictions are related to the agricultural activities in the region at the time the mosaics were made. Modern agricultural methods, economic conditions and climatic changes have allowed some fruits to grow today, while others have disappeared. In this context, the depictions of fruits in Hadrianopolis will help us establish agricultural and cultural connections between the past and the present.

Keywords: Mosaic, Fruit, Iconography, Agriculture, Paphlagonia, Hadrianopolis

HADRIANOPOLİS MOZAIKLERİNDEKİ MEYVE TASVİRLERİNİN İKONOĞRAFİK AÇIDAN DEĞERLENDİRİLMESİ VE BÖLGEDEKİ TARIM FAALİYETLERİNDEKİ YERİ

Özet

Hadrianopolis, Karabük ili, Eskipazar ilçe merkezinin 3 km batısında "Viranşehir" olarak adlandırılan mevkii ve çevresinde konumlanmaktadır. Hadrianopolis'te 2003-2024 yılları arasında, Geç Roma – Erken Bizans Dönemi'ne tarihlenen sekiz yapıda kazı çalışması yapılmıştır. Bu çalışmalarda dönemin süsleme karakterini yansıtan zemin mozaiklerine rastlanılmıştır. Zemin mozaiklerinde geometrik, bitkisel ve figüratif desenler işlenmiştir. Restoratör ve konservatörler tarafından sağlamlaştırma çalışması yapılan mozaikler, uygun teknikler doğrultusunda koruma altına alınmıştır. Araştırmanın amacı Hadrianopolis'te ortaya çıkarılan yapıların zeminlerinde yapılmış mozaiklerin ikonografik değerlendirmesini yapmaktır. İkonografik açıdan meyve tasvirleri antik dönemde cennet bahçesinin sembolü olarak kabul görmüştür. Fakat meyve tasvirlerine sadece ikonografik yaklaşmak doğru bir değerlendirme yapmak için yeterli değildir. Meyve tasvirlerinin mozaiklerin yapıldığı tarihte bölgedeki tarımsal faaliyetler ile ilişkisinin olup olmadığı konusuna değinilecektir. Modern tarım yöntemleri, ekonomik koşullar ve iklim değişiklikleri, bazı meyvelerin bugün de yetişmesine izin verirken, bazılarının da kaybolmasına neden olmuştur. Bu bağlamda, Hadrianopolis'teki meyve tasvirleri, geçmişle günümüz arasında tarımsal ve kültürel bağlantılar kurmamıza yardımcı olacaktır.

Anahtar Kelimeler: Mozaik, Meyve, İkonografi, Tarım, Paphlagonia, Hadrianopolis

* This study is an extended version of the paper presented orally at the Black Sea Symposium on Humanities and Social Sciences held at Zonguldak Bülent Ecevit University on May 16-18, 2024.

** Assoc. Prof. Karabük University, Faculty of Letters, Archaeology Department, Karabük, Türkiye, e-Mail: ersincelikbas@gmail.com
ORCID ID: 0000-0001-7630-4615.

*** Karabük University, Faculty of Letters, Archaeology Department, Karabük, Türkiye, e-Mail: mhmtakdas61@gmail.com
ORCID ID: 0009-0009-0327-7375.

Introduction

The Paphlagonian Hadrianopolis is located in a deep valley between Budaklar village and Hacıahmetler neighbourhood, in a location called “Viranşehir” 3 km west of Eskipazar district center in Karabük province. “Remains are concentrated in Budaklar, Büyükyayalar, Çaylı and Beytarla villages and Hacıahmetler neighbourhood (Figure 1).”¹ The surveys and excavations carried out at Hadrianopolis since 2003 have shown that, as in other Paphlagonian settlements, Hadrianopolis had a central region and a spreading area around this region.

“Recent studies in Hadrianopolis have revealed that the first settlement activities date back to the early Chalcolithic period as a result of archaeological data.”² However, when it is considered in terms of the

city, Hadrianopolis was a city in the Late Hellenistic Period and the name of the city was transformed into Hadrianopolis during the reign of Emperor Hadrian, and it is known that the most important period of Hadrianopolis was experienced during the Roman Empire and Early Byzantine periods.

In Hadrianopolis, excavations were carried out in seven buildings dated to the Late Antiquity between 2003 and 2024, and in six of these works, floor mosaics containing many mosaic scenes reflecting the art, ornamentation and religious understanding of the period were found. The fruit depictions in the mosaics, which constitute the subject of the study, are found in the floor mosaics of the Four Rivers Church, the Northwest Necropolis Church and the Baptistry, located at the center of the city. “When the publications of the Four Rivers Church are analyzed to date, it has been

Figure 1. Map of Karabük (Hadrianopolis Archive)

- 1 Ersin Çelikbaş- Ercan Verim, “Hadrianopolis Kuzeybatı Nekropol Kilisesi’nin (Kilise C) Bema ve Apsis Mozaikleri”, *Journal of Mosaic Research*, 14 (2021), 80.
- 2 Emrullah Kalkan- Ersin Çelikbaş, “New Findings from Prehistoric Period in Western Black Sea Region: Hadrianopolis (Karabük- Eskipazar) Prehistoric Pottery”, *Karadeniz Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 8/16 (2022), 423.

suggested that the church was built in the 5th and 6th centuries AD, especially based on the floor mosaics.”³ “In the Northwest Necropolis Church, when the finds were analyzed layer by layer, it was determined that the first construction phase of the church was built in the 4th and 5th centuries AD.”⁴ When the mosaic decoration on the floor of the baptistery is evaluated in the light of similar examples, the building is dated to the 5th and 6th centuries AD.

The motifs of vine leaves and grape clusters, which were first seen in the mosaics of Hadrianopolis, are depicted in the south nave of the Four Rivers Church and in the bema section of the Northwest Necropolis Church. In the south nave of the Church of

the Four Rivers, which has a basilical plan, a rectangular-square-shaped panel with sides of 82 cm shows a basket of grapes with vine branches hanging from its sides (Figure 2).

Another depiction of grapes can be seen in the Northwest Necropolis Church. The panel in the center of the bema panel with a peacock figure and a refrigerium scene measures 220 x 130 cm. In the center is a double-handled crater from which a grape vine sprouts. On either side of this are peacocks placed antithetically and depicted as static. “In Byzantine and Christian iconography, the crater-shaped vessel in the center of the panel symbolizes the fountains from which holy water comes out or is found, and

Figure 2. The Grape Depiction from Four Rivers Church (Hadrianopolis Archive)

3 Bülent Nuri Kılavuz- Ersin Çelikbaş, “Paphlagonia Hadrianoupolis’i/ Paplagonian Hadrianoupolis”, *Journal of History Culture and Art Research*, 2/3 (2013), 168.

4 Ersin Çelikbaş, “Hadrianoupolis Kilise C Mozaikleri Konusunda Bir Ön Değerlendirme”, *Uluslararası Geçmişten Günümüze Karabük ve Çevresinde Dini, İlmi ve Kültürel Hayat Sempozyumu*, (2019), 292.

the grapes that come out of it symbolize the blood of Christ and the wine in communion (eucharist)."⁵ (Figure 3).

In general, vine leaves and grapes have been used both as a plant and as a symbol, and various meanings have been attributed to them. When evaluated iconographically, this plant and its fruit have been attributed various meanings and brought to an important place in both human life and religious life. "In Egyptian, Mesopotamian, Anatolian and Aegean cultures, it is known that the grape, known as a divine fruit, was offered to the gods together with wine, the form in which it was made into a drink."⁶

"In Greek and Roman mythology, Dionysos is known as the god identified with grapes and vine

leaves. The fact that the vine sheds its leaves in winter and reopens its leaves in summer has taken its place in Greek and Roman mythologies as a symbol of death and rebirth."⁷ "Apart from these, it is known that in ancient sources, various medical practitioners such as Dioscurides used products such as grapes for therapeutic purposes."⁸

"When monotheistic religions were introduced, vine leaves and grapes were first seen in Judaism, and in the Torah they are known as the prophet tree, the plant under which the prophets will sit when life on earth ends."⁹ "In addition, the importance of the grape is emphasized in many places in the Torah, and it is stated that those who follow God's rules will be rewarded with a fruit as abundant as the grape."¹⁰

Figure 3. The Grape and Vine Leaves Depictions from Northwest Necropolis Church (Hadrianopolis Archive)

5 George Ferguson, *Signs & Symbols in Christian Art*, (Oxford and New York, London.1961), 31-32.

6 Ersin Doğer, *Antik Çağda Bağ ve Şarap*, (İstanbul: İletişim Yayınları, 2004), 33.

7 Annette Giesecke, "The Mythology of Plants Botanical Lore from Ancient Greece and Rome", *Los Angeles: J. Paul Getty Museum Press*, (2014), 68.

8 Ozan Hetto, *Sinop Balatlar Kilisesi Kazısı Erken Bizans Dönemi Mozaiklerinin İkonografisi*, (Kayseri, Erciyes University Master Thesis, 2021), 33.

9 Mika 4:4. Zekeriya 3:10.

10 Bahar Mammadli, *Yahudilikte Beslenme Kuralları (Kaşrut)* (Bursa, Uludağ University Master Thesis, 2013), 40.

"If you live according to my rules and carefully follow my commandments, i will cause the rains to fall on time. The soil will yield crops and the trees will bear fruit. You will thresh until the vintage, and gather grapes from your vineyards until planting time. You will eat abundantly and live in safety in your land".¹¹

"In Christianity, it is known that this plant and fruit is identified with Jesus in religious iconography. In the Gospel of John 15:1 'I am the true vine, my father is the vinedresser' and in John 15:5 'I am the vine, you are the branches. He who abides in me, and i in him, bears much fruit.' Jesus likened himself to a vine."¹² "In some sources, in addition to Jesus, Mary is described as the untouched vine."¹³ "It is known that meanings such as death and rebirth seen in Greek and Roman societies continue in Christianity. In Christian iconography, the vine and the grape are symbols of sacrifice, and wine, which in antiquity represented the blood of Dionysos, is known to symbolize the blood of Jesus in Christianity, symbolizing both sacrifice and eternal life."¹⁴

"The depictions of grapes seen in Hadrianopolis mosaics have an important place in the ancient agricultural activities in the region. It is known that viticulture activities were widespread in the Paphlagonia region in Antiquity and the Byzantine Period, and due to the suitability of climatic and geographical conditions, it is known that Heraclea, Tios in the western parts, Prusias in the lower basins and the transition region to the Central Asia Minor highlands were engaged in viticulture activities."¹⁵

"Studies have made it clear that Hadrianopolis accompanied these cities with its chora, which has slopes suitable for wine grapes."¹⁶ There are also important finds suggesting wine production in Hadrianopolis. The wine workshops found in the Northwest Necropolis Church and the Delikli Kaya Necropolis (Figure 4), and the numerous grape presses and weights recovered during the excavations are important findings for viticulture activities and wine production in the region (Figure 5).

Figure 4. Hadrianopolis Wine Workshops (Hadrianopolis Archive)

11 Levililer, 26/3-5.

12 Hetto, *Sinop Balatlar Kilisesi Kazısı Erken Bizans Dönemi Mozaiklerinin İkonografisi*, 226.

13 Henry Maguire, "Nectar and Illusion Nature in B antine Art and Literature", *Oxford: University Press*, (2012), 34.

14 Richard Seaford, *Dionysos*, (Routledge, 2006), 127.

15 Klaus Belke, "Paphlagonien und Honorias, Tabula Imperii Byzantini", *Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften*, (1996), 142.

16 Namal, Rakiye, *Roma ve Geç Antik Çağ'da Paphlagonia Hadrianopolis'i*. Karabük: Karabük Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Doktora Tezi, 2022.

Figure 5. Grape Press Stones from Hadrianopolis and Its Around (Hadrianopolis Archive)

Figure 6. The Pears Depictions from Baptistery (Hadrianopolis Archive)

The other fruit depicted in Hadrianopolis mosaics is the pear. Pear depictions are depicted on the floor mosaics of the Baptistery. In the first panel, pear motifs are depicted on a basket with bunches of grapes. This detail shows that pears were a part of daily life and nutrition and also carried symbolic meanings. The use of white tesserae in the center and red, yellow and orange tesserae on the sides reflect the vitality and colorful nature of pears (Figure 6).

Another pear is depicted as emerging from between two branches. The pear motifs were created using yellow, red, orange, and white tesserae in the centers. The depiction of a pear emerging from its branch may refer to the cycle of nature and the continuity of life (Figure 7).

While the pear motifs depicted give a three-dimensional impression, it is observed that the lower

Figure 7. The Pears Depictions from Baptistry (Hadrianopolis Archive)

part is oval, narrowing upwards and tapering at the top and connecting to the stem section. While pears are depicted individually in some places, in another place, they are depicted together with grape clusters in a basket.

“Although there are very few iconographic descriptions of the pear, it is attributed to the symbolism of love and maternity due to the swollen flesh of the pear’s trunk, and it is known that pear trees were counted in the ancient Greek goddess Athena.”¹⁷ “In the Christian era, it has come to mean a symbol of Jesus’ love for humanity.”¹⁸

The analysis of the pear motif in Hadrianopolis mosaics shows that the city’s unique pear motif is depicted in these works. Especially the similarity of the “Göksulu” pear grown in Eskipazar to the pear motif in the mosaics suggests that this motif is a local symbol and reflects the natural and cultural heritage of the city. Furthermore, the fact that villages in Eskipazar, such as Kabaarmut Village, are named after the city’s

pear variety indicates that the pear is an important part of the region and has become a symbol of local identity. The use of the pear motif in the mosaics, not only as a natural object but also as a symbol reflecting the character and social fabric of the city, helps us understand the cultural and geographical context of Hadrianopolis. In this context, the pear motifs in the mosaics not only reflect their artistic value, but also the city’s commitment to its local identity and natural environment.

The other fruit depicted in Hadrianopolis mosaics is the apple. The apple is depicted in the mosaics of the baptistry. It is depicted as emerging from between two branches and was created using red, green, white, yellow and orange tesserae. The use of these colored tesserae increases the vibrancy and aesthetic appeal of the motif and emphasizes the symbolic meaning of the apple. This motif not only attracts attention as an artistic detail but also shows that the apple is an important symbol in religious and cultural contexts (Figure 8).

¹⁷ Kathryn Wilkinson, *Semboller ve İşaretler*, çev. Seda Toksoy (İstanbul: Alfa Basım Yayın, 2010), 98.

¹⁸ Ferguson Ferguson, *Signs & Symbols*, 39.

Figure 8. The Apple Depiction from Baptistery (Hadrianopolis Archive)

“Throughout history, the apple is known as one of the fruits that often appears in stories and mythologies, and in these mythologies and stories, the apple has meanings such as love, beauty, attraction, completion and wholeness.”¹⁹ “In Greek mythology, the apple, given by Gaia to Zeus and Hera as a wedding gift, has acquired the meanings of fertility and sexuality.”²⁰

“In another mythology, Eris, who also played a role in the contest of the three beauties, throws the golden apple on the wedding table of the gods because he was not called to make a scene at the wedding of Peleus and Thetis, and the decision of who will be given the golden apple on which he wrote ‘the most beautiful’ is left to the initiative of Paris, and this fight goes down in history as the source of a great conflict such as the Trojan War.”²¹

As a result, the apple, which is used as a wedding gift in Greek mythology and society, is known to be used to declare love to the other party.²²

When we look at monotheistic religions, it is seen that the apple has two meanings. It is seen that the apple gains opposite meanings such as good and evil in the events mentioned.

“In the Torah, the Tree of Knowledge in the Garden of Eden, whose fruit Adam and Eve were forbidden to eat, was an apple tree, and in the pictures showing Eve’s seduction by the serpent in the Garden of Eden, Eve is usually shown with an apple in her hand, offering it to Adam, and for this reason, the apple is known as a symbol of sin when it falls into Adam’s hands.”²³

19 Emet Egemen Aslan- Zehra Arda, “Mitolojide Elma- Seramik ve Resim Sanatındaki İzduşümleri”, *Tarım Bilimleri Araştırma Dergisi* 2 (2009), 99.

20 Azra Erhat, *Mitoloji Sözlüğü*, (İstanbul: Remzi Kitabevi 1972), 175-176, Giesecke, “The Mythology”, 109.

21 Erhat, *Mitoloji*, 116.

22 Giesecke, “The Mythology”, 109.

23 Ferguson, *Signs & Symbols*, 28.

Figure 9. The Pomegranate Depiction from Baptistry (Hadrianopolis Archive)

"In the transition to Christianity, the apple took on different meanings in their iconography. Jesus, who is identified with the apple in Christianity, is considered a symbol of salvation when Jesus, who is defined as the new Adam according to another belief, receives an apple."²⁴ "Apples, which are seen in the depictions of Adam and Eve in the Torah texts, are known as a symbol of salvation when depicted with Jesus and Mary, known as the New Adam and Eve in Christian iconography."²⁵ "In Islamic art, apples are known to be used to have children and women who do not have children are known to eat apples for healing."²⁶ "Known as the fruit of paradise, apples are placed next to the deceased during funeral ceremonies and it is believed that they will also go to paradise."²⁷

The other fruit depicted in Hadrianopolis mosaics is the pomegranate. It is depicted as emerging between two branches on the floor mosaic of the baptistry. Red, yellow, orange, green, and white tesserae were used in the center. The fact that the pomegranate is depicted in various colors shows the artist's mastery and attention to detail in mosaic art. The careful selection of colors and patterns further emphasizes the aesthetic and symbolic meaning of the pomegranate (Figure 9).

"In the period from the 9th century BC to the 4th century BC, pomegranate-shaped pendulums were seen in jewelry specific to settlements such as Greece and Western Anatolia, and the pomegranate, which symbolizes the use of opposite meanings such as birth and death, is used in various fields in later periods and appears in various mythologies."²⁸

24 Ferguson, *Signs & Symbols*, 28.

25 Ferguson, *Signs & Symbols*, 28.

26 Esmâ Şimşek, "Ölümsüzlük İlâcı Elma", *Electronic Turkish Studies*, 3/5 (2008), 194.

27 Şimşek, "Ölümsüzlük", 195.

28 Altan Türe, *Takılar ve Süs Taşlarında Sembollerin Dili*, (İstanbul: Goldaş Kültür Yayınları, 3, 2004), 66.

"Pomegranate is known as the symbol of Aphrodite and the sacred fruit of Athena in Greek mythology."²⁹

"In the abduction of Persephone, one of the most well-known myths of Greek mythology, the pomegranate, known as the forbidden fruit in the abduction of Persephone, became the symbol of eternal life and the spell of Hades, and in this story, Demeter's daughter Persephone, who was born to the god Zeus, was abducted by Hades while she was picking flowers, whereupon Demeter was very angry when she could not find her daughter and missed the fertility of the land and as a result, a great famine began."³⁰

"When Zeus learned about the situation, he intervened and sent Hermes to Eros and asked him to bring the girl and Hades, who complied with Zeus' request, fed his wife pomegranate and decided that Persephone would spend the winter underground with her husband and come to the surface in the spring."³¹

"According to another belief, it was believed that those who dreamed of pomegranates would die, and in one of the myths related to this belief, the pomegranate was born from the blood flowing from Dionysus, who was wounded in the battle with the Titans, and in another, it sprouted from the body of Menoikeus, who sacrificed himself to the gods."³²

"In another mythology that explains the movement of the seasons, the pomegranate is known directly as a symbol of death."³³ "Another meaning of the pomegranate is that it is a symbol of fertility and, in connection with this, fertility, and in the mythology related to this, it is known that the Goddess Cybele became pregnant from a pomegranate seed and gave birth to Attis, the God of fertility."³⁴ "In Christian sym-

bolism, the pomegranate points to the church as the union of countless seeds in one and the same fruit."³⁵

"From pagan symbolism, the pomegranate symbolism in Christian art has been used as a symbol of the hope of immortality, resurrection, etc. It also symbolizes fertility due to the large number of seeds in the pomegranate."³⁶ As it is known, pomegranate is a temperate vegetation fruit. It grows in wetlands. Pomegranate is famous in Eskipazar and still continues to be produced.

Conclusion

When we look at the depictions of fruits in the mosaics of Hadrianopolis, it is possible to associate them with various iconographic interpretations and also with the agriculture of the city. These mosaics stand out not only as aesthetic but also as important iconographic elements reflecting the daily life, beliefs and symbols of the period. In the first evaluations, it is thought that the fruit depictions seen in Hadrianopolis mosaics were produced in the city. The production of these fruits still continues today. It is not possible to say anything in terms of density, but the fact that approximately 25 grape presses were found as a result of the surveys and excavations carried out in the city clearly reveals that intensive viticulture and viticulture activities were carried out in the ancient period. In addition, the fact that Eskipazar still produces fruits such as apples, pears and pomegranates today indicates that these productions have been carried out uninterruptedly since antiquity. Walkens suggests that the floral motifs frequently encountered in ancient cities are related to the flora of the cities.³⁷ Future studies will contribute to the elucidation of these issues. When the fruit depictions of Hadrianopolis were analyzed, it was determined that these depictions were made differently from the fruit depictions

29 Sevgi Kayalıoğlu, "İkonolojik Bir Biçim Olarak Nar ve Sanatsal Temsillerde Kadın-Nar Alegorisi", *Sanat ve Tasarım Dergisi*, (2023), 169.

30 Kayalıoğlu, "İkonolojik Bir Biçim", 169-170.

31 Kayalıoğlu, "İkonolojik Bir Biçim", 170.

32 Seaford, Richard. *Dionysos*. London, (New York: Routledge, 2006), 66.

33 Türe, *Takılar ve Süs Taşlarında*, 66.

34 Türe, *Takılar ve Süs Taşlarında*, 66.

35 Ferguson, *Signs & Symbols*, 37.

36 Ferguson, *Signs & Symbols*, 37.

37 Marc Waelkens, *Die Kleinasiatischen Türsteine: Typologische und Epigraphische Untersuchungen der Kleinasiatischen Grabreliefs mit Scheitrür*, (Mainz, 1986), 11.

in other ancient cities and that these depictions were depicted in the same shape and form as the fruits grown in the region. As a result, it is clear that they depict the products grown. When these fruit depictions are generally evaluated iconographically, it is known that they were also used to depict symbols such as life, rebirth, immortality, fertility, and Jesus Christ.

References

1. Books

- Doğer, Ersin. Antik Çağda Bağ ve Şarap. İstanbul: İletişim Yayınları, 2004.
- Erhat, Azra. Mitoloji Sözlüğü. Ankara: Remzi Kitabevi, 1972.
- Ferguson, George. Hristiyan sanatında işaretler ve semboller (Cilt 164). New York: Oxford University Press, 1959.
- Giesecke, Annette. "The Mythology of Plants: Botanical Lore from Ancient Greece and Rome." Getty Publications, 2014.
- Türe, Altan. Takılar ve süs taşlarında sembollerin dili. İstanbul: Goldaş Kültür Yayınları, 3.Seaford, Richard. Dionsos. London, New York: Routledge, 2004.
- Waelkens, Marc. Die kleinasiatischen Türsteine: Typologische und epigraphische Untersuchungen der kleinasiatischen Grabreliefs mit Scheintür. von Zäber, 1986.
- Wilkinson, Kathryn. Semboller ve İşaretler, çev. Seda Toksoy, İstanbul: Alfa Basım Yayın, 2021.

2. Articles

- Aslan, Emet Egemen - Arda, Zuhale. "Mitolojide Elma-Seramik ve Resim Sanatındaki İzdüşümleri". Tarım Bilimleri Araştırma Dergisi, 1 (2009), 99-106.

- Çelikbaş, Ersin - Verim, Ercan. "Hadrianoupolis Kuzeybatı Nekropol Kilisesi'nin (Kilise C) Bema ve Apsis Mozaikleri" Journal of Mosaic Research, 14 (2021), 79-99.

- Çelikbaş, Ersin. "Hadrianoupolis Kilise C Mozaikleri Konusunda Bir Ön Değerlendirme". Uluslararası Geçmişten Günümüze Karabük ve Çevresinde Dini, İlmi ve Kültürel Hayat Sempozyumu, Karabük, (2019), 290-295.

- Kalkan, Emrullah - Çelikbaş, Ersin. "New Findings From Pre-historic Period in Western Black Sea Region: Hadrianoupolis (Karabük-Eskipazar) Prehistoric Pottery" Karadeniz Araştırmaları Enstitüsü Dergisi, 8/16 (2022), 417-431.

- Kayalıoğlu, Sevgi. "İkonolojik Bir Biçim Olarak Nar ve Sanatsal Temsillerde Kadın-Nar Alegorisi", Sanat ve Tasarım Dergisi, 31 (2023), 167-191.

- Kılavuz, Bülent Nuri - Çelikbaş, Ersin. "Paphlagonia Hadrianoupolis'i". Journal of History Culture and Art Research, 2/3 (2013), 159-214.

- Maguire, Henry. "Nectar and Illusion: Nature in Byzantine Art and Literature". Oxford University Press, USA. (2012), 317-320.

- Şimşek, Esma. "Ölümsüzlük İlacı Elma"- Turkish Studies, 3/5 (2008), 193-204.

3. Theses

- Mammadli, Bahar, Yahudilikte Beslenme Kuralları (Kaşerut), Bursa: Uludağ University, Institute of Social Sciences, Master's Thesis, 2013.
- Hetto, Ozan, Sinop Balatlar Kilisesi Kazısı Erken Bizans Dönemi Mozaiklerinin İkonografisi. Kayseri: Erciyes University, Institute of Social Sciences, Master's Thesis, 2021.
- Namal, Rakiye, Roma ve Geç Antik Çağ'da Paphlagonia Hadrianoupolis'i. Karabük: Karabük University, Institute of Social Sciences, Master's Thesis, 2022.

EĞİLİMLERİN AÇIKLANMASINDA BASİT KOŞUL ANALİZİ İLE YAPISAL DENKLİK MODELİ ÜZERİNE BİR İNCELEME

Samet BÜYÜKADA*

Özet

Eğilimler ve güçler, nesnelerin belirli koşullar altında gösterdiği veya göstermeye meyilli olduğu davranışları ifade eden, metafizik ve bilim felsefesinin temel kavramlarından biridir. Nesnelerin dünyadaki etkileşimlerini ve doğa yasalarını açıklamak için başvurulan bu kavramlar, tarih boyunca filozofların ilgisini çekmiş ve farklı yorumlarla şekillenmiştir. Eğilimler, genellikle nesnelerin belirli uyaranlar karşısında sergileyebileceği davranışları belirtirken, güçler bu eğilimleri ortaya çıkaran içsel, ontolojik nitelikler olarak anlaşılır. Son yıllarda eğilimlerin analizi üzerine geliştirilen yaklaşımlar arasında Basit Koşul Analizi (BKA) ve Yapısal Denklikler Modeli (YDM) öne çıkmaktadır. Bu iki model, eğilimlerin doğasını anlama konusunda birbirinden farklı ontolojik taahhütler ve analitik araçlar sunar. BKA, eğilimlerin tezahürlerini tekil koşul cümleleriyle açıklamayı hedefler ve mantıksal basitliği sayesinde sıkça tercih edilir. Buna karşın YDM, eğilimleri daha karmaşık ve bağlama duyarlı yapılar içinde ele alır; bu sayede eğilimlerin dinamik ve çok etkenli doğasını daha kapsayıcı bir biçimde yansıtır. Bu makalede öncelikle BKA'nın kavramsal ve biçimsel yapısını inceleyerek, bu analizin avantajlarını ve karşılaştığı zorlukları ayrıntılı biçimde değerlendireceğiz. Ardından YDM'nin getirdiği yenilikleri, detaylı biçimde ele alarak, bu modelin eğilimleri analiz etmedeki başarısını sorgulayacağız. İki modelin karşılaştırmalı analizi sayesinde eğilimlerin ve güçlerin gerçekliğini daha iyi açıklamak adına en uygun yaklaşımın belirlenmesine katkıda bulunmayı hedefliyoruz.

Anahtar Kelimeler: Felsefe, Bilim felsefesi, Eğilim, Basit koşul analizi, Yapısal denklikler modeli

A STUDY ON SIMPLE CONDITIONAL ANALYSIS AND STRUCTURAL EQUATIONS MODELING IN EXPLAINING DISPOSITIONS

Abstract

Dispositions are key concepts in metaphysics and the philosophy of science, used to explain how objects behave under specific conditions and to account for laws of nature. Dispositions generally denote the tendencies of objects to respond to certain stimuli, whereas powers are viewed as the intrinsic properties that produce these tendencies. Two prominent models have emerged for analyzing these phenomena: Simple Conditional Analysis (SCA) and the Structural Equivalence Model (SEM). SCA characterizes dispositions through counterfactual conditionals, offering a logically parsimonious but often rigid framework. SEM, by contrast, adopts a more nuanced and causally structured approach, modeling dispositions through functional relationships between variables. While SCA provides clarity and ease of application, it struggles with complex cases involving multi-track or context-sensitive dispositions. SEM addresses these shortcomings by incorporating causal depth and structural flexibility, though at the cost of greater formal complexity. This paper provides a comparative analysis of SCA and SEM, aiming to clarify their respective theoretical merits and limitations. Ultimately, the study seeks to determine which framework more effectively captures the metaphysical grounding of dispositions.

Keywords: Philosophy, Philosophy of science, Disposition, Simple conditional analysis, Structural equations modeling

* Dr. Öğr. Üyesi, Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Felsefe ve Din Bilimleri Bölümü, Felsefe Tarihi Anabilim Dalı, Rize, Türkiye, busamet@gmail.com, ORCID: 0000-0003-0725-3396.

Giriş

Eğilimsel özellikler (dispositions) felsefi anlamda yüzyıllar boyunca çeşitli kuramsal tartışmaların odağında yer alan kavramlardandır. Aristoteles'in Metafizik ve Fizik adlı eserlerinde dunamis kavramı altında ifade edilen potansiyel güç anlayışı, nesnelerin belirli durumlar altında belli şekilde davranmaya "meyilli" oldukları fikrini temellendirir.¹ Bu kavram, Orta çağ ve Yeniçağ felsefelerinde yer yer şekil değiştirerek varlığın dinamik yapısını anlamlandırmak için kullanılmıştır. Modern metafizikte ise eğilimsel özellikler, bir nesnenin belirli uyarıcılar altında belirli bir sonucu ortaya çıkarmaya yönelik içsel yapısal meyli olarak düşünülmekte ve hem ontolojik hem de epistemolojik sorunlara kapı aralamaktadır.² Eğilimsel özellikler metafiziksel bir problematik olarak, sadece nesnelere isnat edilen nitelikler olarak ele alınmaz. Doğa yasalarının zorunluluğu, nedensellik anlayışı ve bilimsel açıklamanın mantıksal yapısı gibi birçok temel sorunun doğrudan merkezinde yer alır. Bu nedenle eğilimlerin tanımı, yapısı, epistemik statüsü ve mantıksal temsil tarzı, güncel metafizik literatüründe önemli bir tartışma alanı haline gelmiştir.³

Bu bağlamda ortaya çıkan iki temel analiz stratejisi vardır: Basit Koşul Analizi (BKA) ve Yapısal Denklikler Modeli (YDM). BKA, klasik anlamda eğilimleri karşı-olgusal (counterfactual) şart cümleleri aracılığıyla tanımlar. Mesela "bir nesne kırılandır" ifadesi, "eğer bu nesneye darbe uygulanmış olsaydı, kırılırdı" biçiminde bir önerme ile eşleştirilmeye çalışılır.⁴ Bu analiz, yalın yapısı ve sezgisel çekiciliği sayesinde uzun süre literatürde baskın ve yaygın kabul

gören bir yaklaşım olarak benimsenmiştir.⁵ Ancak zamanla bu yaklaşım, bir dizi eleştiriye maruz kalmış ve böylelikle farklı modeller geliştirilmiştir. Maskeleyici durumlar (masking), mimik vakalar (mimickers) ve çok izli (multi-track) eğilimler gibi örnekler, BKA'nın kapsam sınırlarını ortaya koymuştur.⁶ Bu eleştirilere cevap olarak Toby Friend tarafından geliştirilen YDM, eğilimlerin yapısal nedensel modeller aracılığıyla temsili üzerine temellendirilmiştir. Bu model, eğilimleri yalnızca tek bir koşul-değer şematığıyla değil, uyarıcı değişkenler ve ortaya çıkış değişkenleri arasındaki fonksiyonel ilişkiler üzerinden çözümlemeyi hedefler.⁷ YDM'nin bu anlamda sunduğu katkı sadece teknik bir araç sunmakla sınırlı kalmaz. Aynı zamanda eğilimsel özelliklerin doğasına dair daha kapsamlı bir metafiziksel çerçeve oluşturmayı mümkün kılar. Özellikle tekil karşı-olgusal cümlelerin yetersizliğinin açığa çıktığı durumlarda, yapısal modeller birden fazla nedensel ilişkiyi eşzamanlı temsil ederek eğilimlerin çok izli ve bağlama duyarlı (context-sensitive) doğasını daha iyi yansıtır.⁸ Eğilimlerin matematiksel fonksiyonlarla tanımlanabilmesi, onların yalnızca sezgisel ya da dilsel açıklamalarla birlikte nedensel-analitik sistemler içerisinde değerlendirilebileceğini de göstermektedir.

Eğilim kavramının merkezinde yer aldığı felsefi tartışmalardan biri de doğa yasalarının zorunluluğu meselesidir. Eğilimsel özcülük (dispositional essentialism) savunucuları, yasaların doğrudan nesnelerin doğalarından, yani onların eğilimlerinden türediğini savunur.⁹ Çağdaş metafizikçilerden Alexander Bird, yasaların yalnızca düzenlilik ifadeleri olmanın ötesinde nesnelerin eğilimsel yapılarının zorunlu bir sonucu

- 1 Aristoteles, *Metafizik*, çev. Ahmet Arslan (Sosyal Yayınları, 2012), 1046a-1048b; Aristoteles, *Fizik*, çev. Saffet Babür (Yapı Kredi Yayınları, 2019), 201a10-11 ve 201b4-5.
- 2 Alexander Bird, *Nature's Metaphysics: Laws and Properties* (Oxford : New York: Clarendon Press ; Oxford University Press, 2007), 18; Stephen Mumford, *Laws in Nature* (New York: Routledge, 2004), 14.
- 3 Brian Ellis, *Scientific Essentialism* (Cambridge University Press, 2001), 106-127; Barbara Vetter, *Potentiality: From Dispositions to Modality* (New York, NY: Oxford University Press, 2015), 11.
- 4 David Lewis, "Causal Decision Theory", *Australasian Journal of Philosophy*, 75/1 (1997), 5-30; Sungho Choi, "Dispositional Properties and Counterfactual Conditionals", *Mind*, 117/468 (2008), 795-841.
- 5 Alexander Bird, *Philosophy of Science* (McGill-Queen's University Press, 1998), 41-63.
- 6 Charles B. Martin, "Dispositions and Conditionals", *The Philosophical Quarterly* 44 (1994), 1-8; Mark Johnston, "How to Speak of the Colors", *Philosophical Studies*, 68 (1992), 232-233.
- 7 Toby Friend - Stephen Kimpton-Nye, *Dispositions and Powers* (Cambridge: Cambridge University Press, 2023).
- 8 Friend - Kimpton-Nye, *Dispositions and Powers*, 7-9, 38-41.
- 9 Samet Büyükdada, "Doğa Yasaları ve Bilimsel Özcülük Üzerine", *Felsefi Düşün - Akademik Felsefe Dergisi*, 2/17 (2021), 45-67.

olduğunu iddia eder.¹⁰ Benzer şekilde doğa yasalarının yalnızca düzenlilik ifadeleri olmadığını, bunların eğilimlerin özsel yapısına dayanan zorunlu bağlantılar olarak değerlendirilmesi gerektiğini savunan Bird'e göre doğa yasalarının ontolojik temeli olarak eğilimler, kategorik özelliklerle açıklanamayan metafiziksel zorunluluğu mümkün kılar.¹¹ Doğa yasalarının yalnızca betimleyici düzenlilikler mi yoksa metafiziksel olarak zorunlu yapılar mı olduğu yönündeki ayrım, eğilimlerin statüsünü belirlemede temel bir rol oynar. Bu tartışma, yalnızca eğilimlerin ne olduğuna değil, aynı zamanda doğa düzeninin nasıl işlerlik kazandığına ilişkin temel varsayımları da içerir. Nitekim düzenlilik yasa anlayışı doğa yasalarını kazara genellemelerden ayırmakta yetersiz kaldığını ve zorunluluk içermeyen yasa teorilerinin metafiziksel açıklama gücünü zayıflatmaktadır.¹²

Bu çalışma, yukarıda genel hatlarıyla sunulan tartışma konularını dikkate alarak eğilimlerin analizinde kullanılan iki yaklaşımı, yani BKA ve YDM modellerini hem kavramsal hem de biçimsel düzeyde karşılaştırmayı amaçlamaktadır. Öncelikle BKA'nın tarihsel kökenleri, tanımı, avantajları ve karşılaştığı klasik sorunlar değerlendirilecektir. Ardından YDM yaklaşımı, özellikle Friend'in model önerileri doğrultusunda incelenecek ve bu modelin eğilimlerin doğasını temsil etmedeki başarısı sorgulanacaktır. Her iki modelin karşılaştırmalı analizi, eğilimlerin açıklanmasında hangi metafiziksel ve mantıksal çerçevenin daha kapsayıcı ve tutarlı olduğunu ortaya koymayı hedefliyoruz.

1. Eğilimlerin Metafiziksel Temelleri

Eğilimsel özelliklerin metafizik bağlamda ele alınışı, çoğunlukla iki ontolojik yaklaşımın, eğilimsel ve kategorikçi, karşılaştırılmasıyla başlar. Bu iki yaklaşım, varlıkların doğasını ve doğa yasalarının kaynağını

açıklarken farklı metafizik ilkeleri esas alır. Eğilimsel yaklaşım, bazı özelliklerin özsel olarak eğilimsel olduğunu ve bu eğilimlerin nedensel yapının temel bir bileşeni olarak değerlendirilebileceğini öne sürer.¹³ Buna karşılık kategorikçi yaklaşım, tüm niteliklerin özünde kategorik olduğunu savunur ve eğilimleri, bu kategorik özelliklerin türevsel ya da tümevarımsal yansımaları olarak değerlendirir.¹⁴

Bu ayrımın ilk felsefi karşılığı Locke'un "birincil" ve "ikincil nitelik" arasında yaptığı ayrımda görülebilir.¹⁵ Locke'un çizdiği bu ayrım, daha sonra David Lewis gibi metafizikçiler tarafından yeniden yapılandırılmış ve özellikle karşı-olgusal temelli analizlerin dayanağı haline getirilmiştir. Kategorik yaklaşımlara baktığımızda ise Hume'un nedensellik anlayışı çerçevesinde şekillenmiş anlayışın baskın olduğu görülmektedir. David Hume, nedeni, kendisinden sonra gelen ve ona bitişik olan bir diğer olaya benzer tüm olayların, yine benzer sonuçlarla birlikte belirli bir düzenlilik ilişkisi içinde bulunması şeklinde tanımlar.¹⁶ Bu tanıma göre, neden her zaman sonuçtan önce gelir, onunla mekânsal ya da zamansal bir bitişiklik içindedir ve aynı türden nedenler, aynı türden sonuçlarla düzenli biçimde ilişkilidir. Hume, nedenselliği tümüyle reddetmektense, onun geleneksel anlamını sorgulayarak yeniden değerlendirmiştir. Hume'a göre nedensel süreçlerde neden ve sonuç gözlemlenebilir olsa da, bu iki olay arasında zorunlu bir bağ bulunduğunu deneyim yoluyla kavrayamayız. Gözlemlendiğimiz şey, yalnızca bir olayın sürekli biçimde bir diğerinin ardından gelmesidir; zorunluluk ise bu ardışıklık içinde doğrudan deneyimlenemez.¹⁷

Eğilimselci yaklaşıma göre ise bir nesnenin kırılabilirliği, onun moleküler yapısına içkin olan ve belirli durumlarda kırılmasına neden olan bir özelliktir. Bu tür özellikler, yalnızca belirli davranış örüntüleri

10 Bird, *Nature's Metaphysics*, 43-65.

11 Ebubekir Muhammed Deniz, "Doğa Yasalarının Zorunluluğu Bağlamında İstidadi Özcülük", *Kutadgubilig Felsefe-Bilim Araştırmaları*, 44, 43-63.

12 Sercan Palavan, "Doğa Kavrayışında Yasaların Rolü: Düzenlilik mi Zorunluluk mu?", *FLSF (Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi)*, 39 (2024), 235-251.

13 Bird, *Nature's Metaphysics*, 2.

14 Bird, *Nature's Metaphysics*, 66.

15 John Locke, *An Essay Concerning Human Understanding* (Oxford University Press, 2009), 117.

16 David Hume, *A Treatise of Human Nature*, (Mineola, N.Y: Dover Publications, 2003), 274-279.

17 David Hume, *An Enquiry Concerning Human Understanding*, ed. Peter Millican (Oxford: Oxford University Press, 2008), 23-24.

ne yatkınlık göstermekle kalmaz; aynı zamanda nesnenin metafiziksel doğasına içkin birer güç olarak iş görür.¹⁸ Buna karşın eğilimselci yaklaşım içerisinde de ayrımlar mevcuttur. Özellikle eğilimsel özcülük (dispositional essentialism) ve eğilimsel gerçekçilik (dispositional realism) arasında önemli farklar bulunur. Eğilimsel özcülük, Alexander Bird tarafından sistematik hale getirilmiştir. Bu görüşe göre bazı temel özellikler yalnızca belirli tezahürlere neden olma kapasiteleri sayesinde tanımlanabilir. Dolayısıyla bu özellikler, nedensel güçlerini kaybettiklerinde özdeşliklerini de kaybederler.¹⁹ Eğilimsel gerçekçilik ise bu tür eğilimlerin metafiziksel gerçekliğini savunur fakat tüm temel özelliklerin özsel olarak eğilimsel olması gerektiğini kabul etmez. Ellis'in bilimsel özcülüğü (scientific essentialism) bu bağlamda değerlendirilebilir çünkü Ellis, yalnızca bazı temel niteliklerin özsel olarak eğilimsel olduğunu, diğerlerinin ise kategorik olarak kalabileceğini ileri sürer.²⁰ Bu farklılık, eğilimlerin ontolojik statüsü üzerine yapılan tartışmaların çeşitliliğini göstermektedir.

Bu bağlamda Kit Fine'in öz üzerine yaptığı çalışmalara ayrıca değinmek gerekir. Fine, modal gerçekliğin özsel yapılar üzerinden temellendirilebileceğini ileri sürer. Ona göre modal zorunluluk, nesnelerin doğasına içkin olan yapısal gerekliliklerden doğar.²¹ Eğilimsel özcülüğü bu çerçevede yorumlayanlar, doğa yasalarının da bu özsel yapılar yoluyla zorunlu hale geldiğini ileri sürer. Bu yaklaşım, klasik karşı-olgusal analizlerin aksine, eğilimlerin semantik ya da sezgisel değil, yapısal ve nedensel zorunluluklar olduğunu savunur. Çağdaş literatürde "yeni-Aristotelesçilik" başlıkları altında değerlendirilen bu eğilim, eğilimsel özelliklerin varlıkların yapısal doğalarına içkin zorunluluklara dayandığını iddia eder ve aynı zamanda özün modal zorunluluktan daha temel bir kavram olduğunu ve metafiziksel zorunlulukların, nesnelerin özlerinden türediğini öne sürer.²² Bu görüş, özellikle Harold W. Noonan gibi yeni-Aristotelesçi özcüler tara-

findan benimsenmiş ve geliştirilmiştir. Bu çerçevede, eğilimsel özelliklerin zorunluluğu, nesnelerin özsel yapılarından kaynaklanan metafiziksel zorunluluklar olarak anlaşılabilir.²³ Bu anlayış, doğa yasalarının ve eğilimlerin, nesnelerin doğasına içkin olan yapısal gerekliliklerden türediğini ve bu nedenle semantik ya da sezgisel değil, yapısal ve nedensel zorunluluklar olduğunu savunur.

Eğilimsel özelliklerin metafiziksel statüsünü belirleme çabasında farklı ilkeleri esas almış; kimi-leri bu nitelikleri varlıkların özsel bileşenleri olarak temellendirmiş, kimileri ise gözlemlenebilir düzenliliklerin türevsel açıklamaları olarak değerlendirmiştir. Eğilimlerin nedensel açıklamalardaki yeri, doğa yasalarının zorunluluk derecesi ve öz ile kiplik arasındaki ilişki gibi temel sorulara verilen yanıtlar, her bir yaklaşımın metafiziksel bağlılıklarını açığa çıkarmıştır. Bu çerçevede, eğilimlerin tanımlanması ve çözümlemesine yönelik farklı analiz stratejileri geliştirilmiştir. Bu stratejilerin ilki, özellikle 20. yüzyıl boyunca egemenliğini sürdüren ve eğilimleri karşı-olgusal (counterfactual) ifadeler aracılığıyla anlamaya çalışan Basit Koşul Analizi'dir. Bir sonraki bölümde, bu analiz biçiminin kavramsal çerçevesi ile karşılaştığı mantıksal ve metafiziksel sorunlar ayrıntılı biçimde ele alınacaktır.

2. Basit Koşul Analizinin İmkânı ve Sınırı

Basit Koşul Analizi (BKA), eğilimlerin doğasını biçimsel ve sistematik bir şekilde açıklamaya yönelik ilk ciddi girişimlerden biridir. Bu yaklaşım, eğilimsel özelliklerin karşı-olgusal (counterfactual) koşul önermeleri aracılığıyla temsil edilebileceği varsayımına dayanır. Temel fikir şudur: Bir nesne belirli bir eğilime sahipse, bu eğilim uygun koşullar altında belirli bir sonucun meydana gelmesine yol açar. Mesela "Bu bardak kırılacaktır" önermesi, "Eğer bu bardak yere düşseydi, kırılırdı" karşı-olgusalı ile eşdeğer kabul

18 Ellis, *Scientific Essentialism*, 118.

19 Bird, *Nature's Metaphysics*, 72.

20 Ellis, *Scientific Essentialism*, 203-228.

21 Kit Fine, "Essence and Modality: The Second Philosophical Perspectives Lecture", *Philosophical Perspectives* 8, (1994), 1-16.

22 Ömer Fatih Tekin, "Neo-Aristotelesçi Metafizik ve Bird'ün Eğilimsel Özcülük Anlayışı Üzerine", *Kilikya Felsefe Dergisi*, 2 (2024), 87; Tuomas E. Tahko (ed.), *Contemporary Aristotelian Metaphysics* (Cambridge: Cambridge University Press, 2012), 1-6.

23 Harold W. Noonan, "The New Aristotelian Essentialists", *Metaphysica*, 19/1 (26 Mart 2018), 87-93.

edilir. Bu yaklaşım özellikle Lewis'in mümkün dünyalar semantiğine dayalı karşı-olgusal mantık kuramı ile desteklenmiş ve daha sonra eğilim analizlerinde geniş çapta benimsenmiştir.²⁴

BKA'nın sunduğu başlıca avantaj, eğilimsel özelliklerin doğrudan gözlemlenebilir olmamasına rağmen, bu özelliklerin dolaylı biçimde mantıksal olarak analiz edilebilmesini sağlamasıdır. Eğilimler, çoğu zaman nesnelerin mevcut durumda göstermedikleri, fakat uygun koşullar altında ortaya çıkabilecek davranışlara gönderme yapar. Bu nedenle, BKA gibi bir model, gözlemlenmemiş olasılıkları düşünce deneyleri aracılığıyla işleme alabilen teorik bir çerçeve sunar. Ancak bu analiz yalnızca epistemik bir kolaylık sağlamakla kalmaz; aynı zamanda eğilimlerin nasıl bir metafiziksel statüye sahip olduğuna dair örtük varsayımlar da içerir. Özellikle Bird, BKA'nın eğilimleri yalnızca nedensel sonuçların dolaylı çıkarımı olarak gördüğünü ve bu nedenle onların özsel ya da nedensel doğasına dair herhangi bir iddiada bulunmadığını ileri sürer.²⁵ BKA'nın temel formülü şu şekilde ifade edilir:

$$D(x) \leftrightarrow (S(x) \square \rightarrow M(x))$$

Basit Koşul Analizi (BKA), eğilimsel özellikleri "eğer ... olsaydı, ... olurdu" biçimindeki karşı-olgusal yapılar aracılığıyla tanımlar. Bu analizde $D(x)$, bir nesnenin belirli bir eğilime sahip olduğunu, $S(x)$, bu eğilimi tetikleyecek koşulun gerçekleşmesini, $M(x)$ ise ilgili koşul altında beklenen sonucu ifade eder. Lewis'in (1973) mümkün dünyalar semantiğine dayanan $\square \rightarrow$ simgesi, gerçekleşmemiş fakat gerçekleşmesi mümkün olan senaryoları formel olarak ifade etme imkânı sağlar. Bu yapı, özellikle doğrudan gözlemlenemeyen eğilimleri modeller aracılığıyla temsil etmeyi mümkün kılar. Choi gibi düşünürler, BKA'nın eğilimlerin test edilebilirliğini değilse de mantıksal temsilini sağlayan işlevsel bir model sunduğunu ileri sürmüştür.²⁶ Bu yönüyle BKA, deneysel doğrulamanın mümkün

olmadığı durumlarda bile eğilimlere dair çıkarımlarda bulunma olanağı tanır. Ancak BKA'nın sunduğu bu temsil yetisi, metafiziksel açıklama gücü ile karıştırılmamalıdır. Eğilimlerin yalnızca belirli koşullar altında doğurabileceği sonuçlara odaklanan bu yaklaşım, onların neden var oldukları ya da ne tür bir içsel yapıya sahip oldukları gibi ontolojik sorulara yanıt vermez. Eğilimleri semantik bir çerçevede çözümleyen BKA, onların metafiziksel statüsünü belirlemekten ziyade, belirli şart-sonuç ilişkilerini biçimsel olarak modellemeye yöneliktir. Bu nedenle kimi düşünürler, BKA'nın açıklayıcı kapsamını sınırlı bulmuş ve onu nedensel ilişkileri yalnızca yüzeysel düzeyde betimleyen bir model olarak değerlendirmiştir.²⁷ Özellikle eğilimlerin doğa yasalarıyla ilişkisi ve metafiziksel kökeni söz konusu olduğunda, BKA'nın sunduğu çerçevenin yetersiz kaldığı açıktır.

BKA'nın karşılaştığı en temel zorluklardan biri, bir eğilimin mevcut olmasına rağmen ortaya çıkmaması durumudur. Bu tür durumlar "maskelenmiş eğilimler" (masking dispositions) olarak adlandırılır. Mesela demir paslanmaya meyilli olabilir ancak yüzeysel kimyasal bir maddeyle kaplandığında, suya maruz kalsa bile paslanmaz. BKA'ya göre paslanma eğiliminin varlığı, onun ortaya çıkmasıyla test edilir. Ancak burada eğilim mevcut olduğu halde tezahür etmez. Bu durumda BKA, eğilimin varlığını saptamakta başarısız olur.²⁸ Bununla bağlantılı başka bir problem de Martin tarafından öne sürülen "bozucu (*finkish*) eğilimler"dir.²⁹ tarafından ortaya atılmıştır. Bozuculuk belirli bir eğilimin tezahür etmesine ramak kala, o eğilimi ortadan kaldıran bir başka faktördür. Elektrik akımı geçiren ama bir sigorta sistemi tarafından devre dışı bırakılan bir tel düşünelim. Telin çarpma eğilimi vardır, ama sigorta sistemi bu eğilimin tezahürünü engeller. BKA, yalnızca "sonuç oluşursa eğilim vardır" varsayımıyla hareket ettiğinden, bu durumlarda eğilimi teşhis edemez.

24 Lewis, "Causal Decision Theory", 6.

25 Bird, *Nature's Metaphysics*, 24-40.

26 Choi, "Dispositional Properties and Counterfactual", 833-836.

27 Stephen Mumford - Rani Lill Anjum, *Getting Causes from Powers* (Oxford: Oxford University Press, 2011), 191.

28 Johnston, "How to Speak of", 231-233.

29 "Fink" kelimesi, İngilizcede günlük dilde "arkadaşını gammazlayan", "hainlik yapan" anlamına gelebilir. Ancak *finkish disposition* terimi teknik bir terimdir ve bu mecaz anlamlar üzerine değil, eğilimin ani ortadan kalkması veya geçici bastırılması gibi metafiziksel bir olguyu ifade etmek üzere kullanılır. Bu tür eğilimlere -her ne kadar doğrudan çeviri karşılığı olmasa da- anlamı iyi yansıttığını düşündüm için "bozucu" demeyi uygun gördüm. Ayrıca bkz: Martin, "Dispositions and Conditionals", 2.

BKA'nın sınırlarını zorlayan diğer problem tipi ise "taklit etme" (*mimicking*) durumudur. Buna göre taklit etme, bir nesnenin aslında sahip olmadığı bir eğilimi, dışsal bir etkenin etkisiyle sergiliyormuş gibi görünmesini ifade eder.³⁰ Mesela normal şartlarda kırılğan olmayan bir nesne, özel bir mekanizma sayesinde çarpıldığında kırılıyormuş gibi davranabilir. BKA'ya göre bu nesne "kırılğan" olarak tanımlanacaktır, ancak bu nesnenin gerçekten kırılğan bir yapıya sahip olduğunu söylemek yanıltıcıdır. Bu tür durumlar BKA'nın bir nesnenin gerçek eğilimini, dışsal bir etkenin benzer bir sonucu taklit ettiği durumlarda ayırt etmekte zorlandığını göstermektedir. Beklenen tezahür gerçekleşir, ancak bu nesnenin kendi eğiliminden kaynaklanmaz.

Basit Koşul Analizi'nin karşılaştığı bu sorunlar, filozofları eğilimleri anlamak için alternatif yaklaşımlar geliştirmeye yöneltmiştir. Bu alternatif analizlerden bazıları, BKA'nın temel mantığını koruyarak karşı olgusal örnekleri bertaraf etmeyi amaçlarken, bazıları ise tamamen farklı bir çerçeve sunar. David Lewis'in "Düzenlenmiş Koşul Analizi (*reformed conditional analysis* - RCA)" BKA'nın eksikliklerini gidermeye yönelik önemli bir girişimdir. RCA'ya göre, bir nesnenin bir eğilime sahip olması, bu eğilimin temelinde yatan içsel bir özellik ve bu özelliğin tetikleyici koşullar altında yeterli süreyle korunması şartına bağlıdır. Yani, "x nesnesi, C koşulu altında M'ye eğilimlidir" ancak ve ancak x'in öyle bir içsel B özelliği varsa ve eğer C gerçekleşirse ve x bu B özelliğini yeterli bir süre korsa, o zaman C ve B birlikte x'in M'yi yapmasına neden olur. Bu analiz, "bozucu eğilimler" sorununu, eğilimin temelindeki içsel özelliğe odaklanarak çözmeye çalışır. Mesela elektro-fıncı örneğindeki ölü tel, dokunulmadan önce elektrik akımı geçirme eğilimine yol açacak içsel bir özelliğe sahip olmadığı için, RCA'ya göre bu eğilime sahip değildir. Bir diğer çözüm olarak Vetter'in "Potansiyellik Temelli Eğilim Anlayışı", eğilimlerin yalnızca karşı-olgusal şartlara indirgenemeyeceğini, bunun yerine nesnelerin belirli bir durumu gerçekleştirme potansiyeline sahip olup olmamasıyla belirlendiğini savunur.³¹ Bu yaklaşıma göre bir nesne-

nin M'ye yönelik eğilimi, M'yi gerçekleştirme potansiyeline sahip olması anlamına gelir; dolayısıyla uyarıcı koşul kavramı açıklamada merkezi bir rol oynamaz.

BKA'nın açıklayıcı imkânı büyük ölçüde karşı-olgusal önermelerin dayandığı metafizik anlayışa bağlıdır. Ancak eğilimsel özelliklerin özsel yapılarla ilişkili olduğu kabul edildiğinde, yalnızca semantik yapılara dayanan analizler eksik kalır. Bu bağlamda eğilimlerin yapısal ya da işlevsel modellere dayanarak yeniden açıklanmasına yönelik bir gereklilik ortaya çıkar. BKA'nın, yalnızca karşı-olgusal ilişkiler temelinde çalışması, eğilimlerin doğa yasalarıyla olan zorunluluk ilişkisini göz ardı etmesine yol açar. Dolayısıyla, yalın ve sezgisel bir çerçeve sunmasına rağmen, BKA'nın eğilimlerin çok katmanlı ve içsel doğasını kavramakta sınırlı kaldığı açıktır. Bu sınırlılıklar metafiziksel temsil açısından bir eksikliktir. Bu doğrultuda, yalnızca karşı-olgusal temsil biçimlerine dayalı analizlerin ötesine geçen, daha kapsamlı bir metafiziksel çerçeve ihtiyacı belirginleşmektedir. Eğilimlerin nedensel doğası, bağlamsal değişkenlerle olan ilişkisi ve çok-etkenli sistemlerdeki işlevi göz önünde bulundurulduğunda, semantik modellerin yetersiz kaldığı bir açıklama alanı ortaya çıkar. Bu ihtiyaçtan hareketle geliştirilen Yapısal Denklikler Modeli (YDM), eğilimin gözlemlenebilir çıktısının yanı sıra bunu belirleyen içsel mekanizmaları da hesaba katan çok katmanlı bir yapı sunar. Böylece YDM, modern eğilim metafiziğinde kavramsal bir dönüşümün zeminini oluşturur.

3. Yapısal Denklikler Modelini Anlamak

Yapısal Denklik Modeli (YDM), eğilimsel özelliklerin analizi için son yıllarda öne sürülen en kapsamlı ve kuramsal olarak yenilikçi yaklaşımlardan biri olarak değerlendirilebilir. Toby Friend tarafından geliştirilen bu model, eğilimlerin yalnızca karşı-olgusal ifadeler aracılığıyla değil, değişkenler arasındaki yapısal-nedensel ilişkiler üzerinden temsil edilmesi gerektiği fikrine dayanır.³² Bu yönüyle YDM, eğilimlerin mantıksal çözümlemesini daha geniş bir nedensellik kuramı zeminine oturtmakta ve onların çok etkenli (multi-causal), çok izli (multi-track) ve bağlama

30 Johnston, "How to Speak of the Colors", 232-233; Friend - Kimpton-Nye, *Dispositions and Powers*, 10-30.

31 Vetter, *Potentiality*, 19-22, 94-100.

32 Friend - Kimpton-Nye, *Dispositions and Powers*, 8, 38-40.

duyarlı doğasını dikkate alan bir açıklama çerçevesi sunmaktadır. Modelin kuramsal temelinde, Judea Pearl'ün geliştirdiği yapısal eşitlik yer almaktadır.³³ YDM yaklaşımı, belirli bir sonuç değişkeninin (misal $M(x)$) bir dizi giriş değişkeni ($(S(x_1), S(x_2), \dots, S(x_n))$ gibi) aracılığıyla nasıl belirlendiğini gösteren fonksiyonel yapılarla tanımlanır. Bu modellerde her bir değişkenin değeri, diğer değişkenlerle birlikte sistemin dışsal (exogenous) faktörlerine bağlı olarak belirlenir. Misal olarak şu şekilde ifade edilebilir:

$$M(x) \Leftarrow f(S(x_1), S(x_2), \dots, S(x_n))$$

Bu formülasyon, eğilimsel özelliklerin yalnızca sonuçların gözlemlenmesi yoluyla değil, bu sonuçların meydana gelmesine zemin hazırlayan nedensel ilişkiler ve yapılar bağlamında anlaşılması gerektiğini vurgular. Ayrıca, YDM bağlamsal duyarlılık, gizil değişkenlerin etkisi ve karşı-olgusal senaryolar gibi karmaşık nedensel örüntüleri temsil etmesine olanak tanır. Bu nedenlerle YDM, eğilimlerin açıklanmasında kurucu ve tahmin edici bir rol üstlenebilecek biçimde yapılandırılmıştır. Böylelikle, eğilimlerin doğası üzerine yürütülen metafizik ve bilimsel çözümlemelerde daha rafine ve ampirik olarak da sınanabilir modellerin geliştirilmesine katkı sağlar. Bir eğilimin açıklamasını YDM ile aşağıdaki gibi gösterebiliriz:

$$D(x) = d, \text{ o halde } M(x) \Leftarrow f(S(x_1), \dots, S(x_n))$$

Bu formülde $D(x)=d$, nesne x 'in belirli bir eğilime sahip olduğunu ve bu eğilimin belirli bir derece veya yoğunlukla ifade edildiğini belirtir. $M(x)$ tezahürü ise, $S(x)$ uyarısının bir fonksiyonu olan $f(S(x))$ tarafından belirlenir. Bu durum, belirli bir koşulun $S(x)$ [lerin] nasıl bir şekilde tezahüre $M(x)$ yol açtığını daha detaylı bir şekilde ifade eder.³⁴ Burada sola doğru ok $\Leftarrow$ sembolü bir durumu belirli bir etkene bağlı olarak ifade eder ve bu bağıllığın kesin olmadığını, fakat belirleyici olduğunu vurgular. Bu sembol, "belirleyici gerektirme (*determinative implication*)" belirleyici gerektirme olarak adlandırılır ve genellikle bir olgunun diğer bir olgu tarafından koşullandığını ve bu ko-

şullandırmanın bir tür bağıllık yarattığını ifade eder. Bu sembolün gerektirme (*material implication* $\rightarrow$) ile farkı, gereklilik derecesidir. Gerektirme sembolü, bir şeyin olmasının, başka bir şeyin zorunlu olarak olmasına yol açtığını ifade ederken; sola doğru ok, bir durumu başka bir durumun belirleyici bir etkisi olarak tanımlar. Fakat bu ilişki her zaman kesin ve zorunlu bir şekilde ortaya çıkmaz. Bu durum, YDM'nin dinamik yapısına uygun bir şekilde eğilimsel özelliklerin nasıl koşullandığını gösterir.

YDM'yi daha iyi anlamak için bir örnek üzerinden inceleyelim. Diyelim ki elimizde metal bir yay var ve bu yayın belirli bir esneklik eğilimi bulunmaktadır. Bu durumda, $D(x) = d$ ifadesi, yayın belirli bir esneklik derecesine sahip olduğunu belirtir. $S(x)$ yayı belirli bir kuvvetle çekmek gibi bir uyarıyı ifade ederken; $M(x)$ bu kuvvet sonucunda yayın uzaması veya esnemesi anlamına gelir. Yayı belirli bir kuvvetle çektiğimizde, esneme miktarı, kuvvetin büyüklüğüne ve yayın yapısal özelliklerine (esneklik katsayısına) bağlıdır. Bu bağlantı, $f(S(x))$ fonksiyonu tarafından ifade edilir; yani uyarının (kuvvetin) yayı nasıl etkilediğini belirler. YDM'deki sola doğru ok ($\Leftarrow$) sembolü ise bu durumun belirleyici ama zorunlu olmadığını ifade eder. Yani, yayı çekme kuvveti belirli bir esneme yaratabilir, fakat bu her durumda zorunlu değildir. Söz konusu yayın esnekliği BKA ile ifade edilmeye çalışıldığında, mesela ortam sıcaklığının arttığı bir durumda, yukarıda karşılaşılan sorunlar neticesinde esneklik eğilimi hakkında konuşmanın imkânı çıkmaza girebilirdi. YDM'nin dikkat çekici yönlerinden biri bağlam duyarlılığına izin veren esnek yapısı, BKA'nın karşılaştığı tekil karşı-olgusal bağımlılığın bağlamı ihmal eden doğasından kaynaklanan sorunu aşmasına yardımcı olur. Misal bir cam nesnenin kırılabilirliği, darbe şiddeti yanı sıra darbenin yönü, nesnenin sıcaklığı, üretim materyali gibi birçok değişkenle birlikte ele alınabilir ve formüleleştirilebilir:

$$K(x) \Leftarrow f(\text{Darbe-Şiddeti}(x), \text{Sıcaklık}(x), \text{Materyal-Yoğunluğu}(x))$$

33 Judea Pearl, *Causality: Models, Reasoning and Inference*, (Cambridge: Cambridge University Press, 2009); Judea Pearl, "The Causal Foundations of Structural Equation Modeling", *Handbook of Structural Equation Modeling, Second Edition*, ed. Rick H. Hoyle (Guilford Press: New York, 2023), 49-75.

34 Friend - Kimpton-Nye, *Dispositions and Powers*, 16.

YDM'deki fonksiyonel yapı sisteme daha fazla esneklik kazandırır. Dolayısıyla eğilimlerin belirli bir yoğunluk derecesiyle ifade edilmesi ve uyaran-tezahür ilişkisinin dinamik bir fonksiyon olarak ele alınması, eğilimsel davranışların çok etkenli ve bağlama duyarlı olduğunu vurgular. Bu çoklu belirleyici yapı, eğilimin belirli bir bağlamda aktif olmasını sağlayan nedenlerin birlikte modellenmesini mümkün kılar. Böylelikle eğilimsel özellikler bağlama bağlı ve dinamik özellikler olarak değerlendirilir.³⁵ Bu özelliği ile YDM ayrıca, çok izli eğilimleri de doğrudan temsil edebilecek yapısal kapasiteye sahiptir. BKA'nın aksine, YDM eğilimleri farklı şartlarda farklı biçimlerde ortaya çıkan çoklu modlarla birlikte modelleyebilir. Dolayısıyla YDM derece farklarını da barındıran sürekli yapıları temsil etme gücüne bize göstermiş olur.

YDM'nin teknik olarak sağladığı en önemli kazanımlardan biri, eğilimlerin farklı temsilini mümkün kılan parametrik formüllerle çalışmasıdır. Karşı-olgusal analizde eğilimsel özellik ya vardır ya yoktur şeklinde ikili bir yapı öne çıkarken, YDM'nin sunduğu yapı bu özelliğin farklı şiddetlerde temsil edilmesine olanak tanır. Misal mıknatısın çekme gücü yalnızca "çekicidir" yerine "5 birimlik manyetik kuvvet uygular" biçiminde de ifade edilebilir. Bu, eğilimin nicel olarak modellenmesine imkân tanır. Böylelikle eğilimsel özelliklerin bilimsel açıklamayla entegre edilebilir hale gelmesi, YDM'yi çağdaş metafiziğin bilim felsefesiyle kesiştiği önemli modellerden biri haline getirir.

4. Karşılaştırmalı Bir Tahlil

Eğilimlerin analizi üzerine geliştirilen Basit Koşul Analizi (BKA) ve Yapısal Denklikler Modeli (YDM), metafiziksel sorulara verdikleri yanıtlar ve varsayımları ontolojik çerçeveler bakımından belirgin biçimde farklılaşır. Şimdi her iki yaklaşımı, üç temel düzlemde sistematik olarak karşılaştıracakız: kavramsal çerçeve, biçimsel/mantıksal yapı ve ontolojik taahhütler. Bu karşılaştırma ile modellerin felsefi açıklama kapasitelerini göz önünde bulundurarak, eğilimlerin doğasına dair en uygun analitik zemini belirlemeyi hedefliyoruz.

a) Kavramsal Ayrımlar ve Bağlam

BKA'nın kavramsal gücü, sadeliğinde yatar. Eğilimi, "belirli bir koşul altında belirli bir sonucu vermeye yönelik bir özellik" olarak tanımlar. Bu yaklaşımın amacı, eğilimsel özellikleri doğrudan gözlenebilir bir olgu olarak değil, karşı-olgusal önermeler aracılığıyla dolaylı biçimde analiz etmektir. Burada eğilimsel özellik, koşul ve sonuç arasında kurulmuş mantıksal bir bağın taşıyıcısıdır YDM ise eğilimleri, nedensel sistemlerin içindeki yapısal sabitler ve fonksiyonel ilişkiler olarak kavramsallaştırır. Eğilim, yalnızca potansiyel bir davranışın koşul bağımlı bir ifadesi değildir. Burada eğilim, bir nedensel ağda diğer değişkenlerle kurulan fonksiyonel ilişkinin parametresidir. Bu, eğilimsel özelliklerin sistemsel ve işlevsel düzeyde de analiz edilmesini mümkün kılar.

Kavramsal olarak BKA, eğilimi çoğunlukla tekil olaylara indirgerken, YDM onu sistemik bir örüntünün parçası olarak görür. Bu durum, YDM'nin bağlam duyarlılığına daha açık olmasını sağlar. Bir nesnenin kırılabilirliği, BKA açısından yalnızca "düşerse kırılır" biçiminde ifade edilirken, YDM'de kırılabilirlik farklı darbe türleri, malzeme yoğunluğu, çevresel sıcaklık gibi değişkenlerin birleşimiyle tanımlanabilir. Bu farklılık, kavramsal temsilde YDM'nin daha ince ayar yapılabilir ve esnek bir yapı sunduğunu gösterir.

b) Biçimsel Yapının Temsil Kapasitesi ve Yeterliliği

Biçimsel açıdan BKA, kararlı bir mantıksal yapı sunar. Temsili şudur:

$$D(x) \Leftrightarrow (S(x) \square \rightarrow M(x))$$

Bu ifade, sezgisel olarak anlaşılır ve mantıksal olarak işlerlidir. Ancak karşı-olgusal önerme mantığının sınırları, eğilimlerin tüm örneklemine temsil etmeye yetmez. Maskelenmiş, finkleşmiş veya çok izli eğilimlerin temsilde BKA'nın formalizmi yetersiz kalır. YDM ise matematiksel olarak daha karmaşıktır, ancak temsil gücü çok daha yüksektir. Temel biçimi şu şekilde özetlenebilir:

$$D(x) = d, \text{ o halde } M(x) \Leftarrow f(S(x_1), \dots, (Sx_n))$$

35 Friend - Kimpton-Nye, *Dispositions and Powers*, 38.

Buradaki f fonksiyonu, çoklu nedensel ilişkileri modelleyebilir. Yani yalnızca $S_i(x)$ değil, diğer tüm $S(x)$ türleriyle de etkileşim kurarak $M(x)$ tezahürünü belirler. Bu çok-değişkenli yapı, eğilimsel özelliklerin ikili koşul-sonuç ilişkileriyle birlikte karmaşık nedensel ağlar içerisinde ortaya çıktığını savunan yaklaşımlar için daha uygundur.³⁶ Biçimsel yeterlilik açısından YDM her türlü eğilimleri temsil edebilme kapasitesine sahiptir. Ayrıca bu model, deneysel olarak test edilebilir yapılarla örtüştüğü için bilimsel açıklamalarla uyumludur. Bu, onu sadece metafiziksel bir önerme düzeni olmaktan çıkarır; aynı zamanda ampirik metafiziğin de parçası haline getirir.

c) Ontolojik Taahhütler ve Metafiziksel Varsayımlar

BKA'nın ontolojik pozisyonu çoğu zaman nötrdür. Eğilimlerin gerçekliğini açıklamak yerine, onların betimlenme biçimini merkeze alır. Eğilimsel özelliklerin bir ontolojik statüye sahip olup olmadığını açık biçimde tartışmaz. Bunun yerine, koşul-sonuç ikilileri üzerinden işleyen semantik ilişkilerle yetinir. Bu, BKA'nın davranışsal indirgemecilikle suçlanmasına neden olmuştur.³⁷ YDM ise çok daha belirgin bir ontolojik çerçeveye sahiptir. Eğilimler, temsil edilen nedensel sistemlerin yapıtaşları olarak kabul edilir. Modelin savunucuları, eğilimleri gerçek yapısal ilişkilerin parçaları olarak yorumlar.³⁸ Bu noktada eğilimsel özcülük ile YDM arasında teorik bir yakınlık vardır. Bird'ün savunduğu gibi, eğilimler özsel özelliklerin zorunlu bileşenleriye, bu durumda onların yapısal temsiline mümkün olması beklenir. YDM, bu temsiline teknik olarak nasıl mümkün olabileceğini gösterir.

Sonuç: Eğilimlerin Doğasına Dair Teorik ve Yöntemsel Bir Değerlendirme

Eğilimler üzerine yürütülen metafizik tartışmalar, bilimsel açıklamaların niteliği, doğa yasalarının yapısı ve nedensellik teorileri için önemli açılımlar

sağlamaktadır. Eğilimlerin ontolojik statüsü, tezahür koşulları ve analiz araçları çağdaş metafizik tartışmalarının merkezinde yer alır. Bu çalışma, Basit Koşul Analizi (BKA) ve Yapısal Denklikler Modeli (YDM) olmak üzere iki temel yaklaşım çerçevesinde eğilimlerin doğasını sistematik olarak ele almıştır. BKA, eğilimleri karşı-olgusal önermelerle dilsel bir biçimde temsil ederek sezgisel olarak anlaşılır kılmaktadır. Ancak maskelenmiş, bozucu ve çok izli eğilimler gibi karmaşık yapılar karşısında yetersiz kaldığı açıktır. Buna karşın YDM, değişkenler arasındaki fonksiyonel nedensel ilişkileri kullanarak daha derinlikli ve yapısal bir temsil sunar. Kavramsal temsilden yapısal modellemeye doğru gerçekleşen bu dönüşüm, metafiziğin yöntemsel zenginliğini yansıtır. BKA, eğilimlerin gözlemlenemeyen doğasını pragmatik olarak ele almakla birlikte onların metafiziksel mahiyetini açıklamakta yetersiz kalmaktadır. Buna karşın doğa yasalarına ilişkin açıklayıcı bir yapısı mevcuttur.

YDM eğilimleri nedensel düzenliliklerin metafiziksel zemini olarak konumlandırır. YDM'nin sunduğu açıklama tarzı, her ne kadar mevcut nedensel işleyişi temsil etmede başarılı olsa da bu temsillerin zorunlu olup olmadığını açıkça ortaya koymaz. Bu durum, modelin yapısal analiz gücüne rağmen açıklamaların özsel (zâtî) değil çoğu zaman yalnızca tezahür (vasfî) düzeyde kalmasına yol açmaktadır. Eğilimleri yalnızca geçerli işleyişleri temsil eden bağıntılar olarak kavramsallaştırmak, onların doğaya içkin zorunlu yönelimler taşıyıp taşımadığı sorusunu yanıtsız bırakır. Bu nedenle YDM'nin açıklayıcı gücü, doğa yasalarının ontolojik temellendirilmesine doğrudan katkı sunmadığı ölçüde sınırlı kalabilir. Meseleye İbn Sînâcî zâtî-vasfî ayırım çerçevesinden bakıldığında, yapısal denkliklerin doğa yasalarına içkin bir zorunluluğu temsil edip etmediği sorgulanabilir ve modelin sunduğu nedensel bağılıklar, özsel yönelimler düzeyinde yeniden değerlendirilebilir.

35 Friend - Kimpton-Nye, *Dispositions and Powers*, 38.

36 Pearl, *Causality: Models, Reasoning and Inference*, 127, 164.

37 Mumford - Anjum, *Getting Causes from Powers*, 229.

38 Friend - Kimpton-Nye, *Dispositions and Powers*, 38-42.

Eğilim metafiziğinin geleceğine ilişkin olarak, zamansal dinamiklerin modellenmesi, mikro-makro düzeylerdeki temsil biçimleri ve eğilimlerin diğer metafizik kavramlarla (öz, neden, doğa yasalarının zorunluluğu gibi) ilişkileri üzerine ayrıntılı araştırmalar gereklidir. Özellikle eğilimlerin zamansal değişkenliği ve nedensel yönelimleri klasik deterministik modellerden farklı biçimde ele alınmalıdır. Sonuç olarak, eğilimlerin doğası dilsel temsillerin ötesinde yapısal ve matematiksel araçlarla birlikte ele alınması gerektiği açıktır. Gelecekteki çalışmalar, BKA'nın sunduğu sezgisel erişilebilirlik ile YDM'nin kavramsal ve teknik kesinliğini birleştiren çok katmanlı bir yöntem benimsemelidir. Bu sayede eğilim metafiziği, klasik ontolojik sorunları çözmenin yanı sıra bilimsel açıklamalara da güçlü ve çok yönlü katkılar sağlayacaktır.

Kaynakça

1. Kitaplar

- Aristoteles. Fizik. çev. Saffet Babür. Yapı Kredi Yayınları, 2019.
- Aristoteles. Metafizik. çev. Ahmet Arslan. Sosyal Yayınları, 3. Basım, 2012.
- Bird, Alexander. Nature's Metaphysics: Laws and Properties. Oxford: New York: Clarendon Press ; Oxford University Press, 2007.
- Bird, Alexander. Philosophy of Science. McGill-Queen's University Press, 1998.
- Ellis, Brian. Scientific Essentialism. Cambridge University Press, 2001.
- Friend, Toby- Kimpton-Nye, Stephen. Dispositions And Powers. Cambridge: Cambridge University Press. 2023.
- Hume, David. A Treatise Of Human Nature. Mineola. N.Y: Dover Publications. New edition edition, 2003.
- Hume, David. An Enquiry Concerning Human Understanding. ed. Peter Millican. Oxford: Oxford University Press. 1st edition., 2008.
- Locke, John- Phemister, Pauline. An Essay Concerning Human Understanding. Oxford University Press, 2009.
- Mumford, Stephen- Anjum, Rani Lill. Getting Causes from Powers. Oxford: Oxford University Press, 2011.
- Mumford, Stephen. Laws In Nature. New York: Routledge, 2004.
- Pearl, Judea. Causality: Models, Reasoning And Inference. Cambridge: Cambridge University Press, 2009.
- Pearl, Judea. "The Causal Foundations Of Structural Equation Modeling". Handbook Of Structural Equation Modeling, Second Edition. ed. Rick H. Hoyle. 49-75. Guilford Press: New York, 2023.
- Tahko, Tuomas E. (ed.). Contemporary Aristotelian Metaphysics. Cambridge: Cambridge University Press, 2012.
- Vetter, Barbara. Potentiality: From Dispositions To Modality. New York, NY: Oxford University Press, First edition., 2015.

2. Makaleler

- Büyükkada, Samet. "Doğa Yasaları Ve Bilimsel Özcülük Üzerine". Felsefi Düşün- Akademik Felsefe Dergisi, 2/17 (2021), 45-67.
- Choi, Sungho. "Dispositional Properties And Counterfactual Conditionals". Mind, 117/468 (2008), 795-841. <https://doi.org/10.1093/mind/fzn054>
- Deniz, Ebubekir Muhammed. "Doğa Yasalarının Zorunluluğu Bağlamında İstidadi Özcülük". Kutadgubilig Felsefe-Bilim Araştırmaları, 44 (ts.), 43-63.
- Fine, Kit. "Essence and Modality: The Second Philosophical Perspectives Lecture". Philosophical Perspectives, 8 (1994), 1-16. <https://doi.org/10.2307/2214160>
- Johnston, Mark. "How to Speak Of The Colors". Philosophical Studies, 68 (1992), 221-263.
- Lewis, David. "Causal Decision Theory". Australasian Journal of Philosophy, 75/1 (1997), 5-30.
- Martin, Charles B. "Dispositions And Conditionals". The Philosophical Quarterly, 44 (1994), 1-8.
- Noonan, Harold W. "The New Aristotelian Essentialists". Metaphysica, 19/1 (26 Mart 2018), 87-93.
- Palavan, Sercan. "Doğa Kavrayışında Yasaların Rolü: Düzenlilik mi Zorunluluk mu?" FLSF (Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi), 39 (2024), 235-251.
- Tekin, Ömer Fatih. "Neo-Aristotelesçi Metafizik Ve Bird'ün Eğilimsel Özcülük Anlayışı Üzerine". Kilikya Felsefe Dergisi, 2 (2024), 86-102.

ŞÜKRANIN YORDAYICISI OLARAK ÖZGECİLİK VE PSİKOLOJİK SAĞLAMLIK ÖZELLİKLERİ İNCELENMESİ

Havva ORÇİN* , Ramazan DEMİR** , Rüya ÖZCAN***

Özet

Bu çalışmada yetişkin bireylerin şükran düzeylerini yordamada özgecilik ve psikolojik sağlamlığın rolünü incelemek amaçlanmıştır. Araştırma, ilişkisel tarama modeli çerçevesinde yürütülmüştür. Araştırmanın çalışma grubunu 76 erkek, 115 kadın olmak üzere 191 yetişkin birey oluşturmaktadır. Katılımcılara veri toplama aracı olarak “Şükran Ölçeği”, “Özgecilik Ölçeği” ve “Kısa Psikolojik Sağlamlık Ölçeği” uygulanmıştır. Veri toplama araçları ile elde edilen veriler SPSS 25 programı aracılığıyla analiz edilmiştir. Katılımcılara ait demografik değişkenler için betimsel istatistiklerden frekans ve yüzde analizi kullanılmıştır. Değişkenler arasındaki ilişkileri incelemek amacıyla Pearson korelasyon analizi kullanılmıştır. Değişkenler arasındaki yordama ilişkisi çoklu doğrusal regresyon analizi aracılığıyla test edilmiştir. Pearson korelasyon analizinden elde edilen bulgulara göre, şükran ile özgecilik arasında pozitif yönde orta düzeyde anlamlı ilişki bulunmuştur. Şükran ile psikolojik sağlamlık arasında pozitif yönde orta düzeyde anlamlı ilişki saptanmıştır. Özgecilik ile psikolojik sağlamlık arasında pozitif yönde düşük düzeyde anlamlı ilişki olduğu görülmüştür. Regresyon analizi sonucunda, özgecilik ve psikolojik sağlamlığın şükranın anlamlı yordayıcıları olduğu sonucu elde edilmiştir. Söz konusu bu değişkenlerin şükran puanına ilişkin toplam varyansın %16’sını açıkladıkları tespit edilmiştir. Standart katsayılar göre önem sırası psikolojik sağlamlık ve özgecilik şeklindedir.

Anahtar Kelimeler: Pozitif psikoloji, Şükran, Özgecilik, Psikolojik sağlamlık

EXAMINING ALTRUISM AND PSYCHOLOGICAL RESILIENCE AS PREDICTORS OF GRATITUDE

Abstract

In this study, the role of altruism and psychological resilience variables in predicting gratitude levels of individuals in adulthood was investigated. The research was conducted within the framework of the relational scanning model. The study group of the research consists of 191 adult individuals, 76 males and 115 females. “Gratitude Scale,” “Altruism Scale,” and “Brief Resilience Scale” were applied to the participants as data collection tools. The data obtained with the data collection tools were analyzed through the SPSS 25 program. Frequency and percentage analysis from descriptive statistics were used for demographic variables expressing information about the participants. Pearson correlation analysis was used to examine the relationships between variables. The predictive relationship between variables was tested through multiple linear regression analysis. According to the findings obtained from Pearson correlation analysis, a positive, moderately significant, relationship was found between gratitude and altruism. A positive, moderately significant relationship was found between gratitude and resilience. It was observed that there was a low-level positive relationship between altruism and resilience. As a result of the regression analysis, it was concluded that altruism and psychological resilience are significant predictors of gratitude. It was determined that these variables explained 16% of the total variance in gratitude score. According to standard coefficients, the order of importance is psychological resilience and altruism.

Keywords: Positive psychology, Gratitude, Altruism, Resilience

* Bağımsız Araştırmacı, Milli Eğitim Bakanlığı, Türkiye, havvasafi1993@gmail.com, ORCID: 0000-0002-2658-0862.

** Bağımsız Araştırmacı, Milli Eğitim Bakanlığı, Türkiye, rdemir3303@gmail.com, ORCID: 0000-0002-3864-558X.

*** Bağımsız Araştırmacı, Milli Eğitim Bakanlığı, Türkiye, hruyoazcan@gmail.com, ORCID: 0009-0007-2592-3003.

Giriş

İnsan davranışları üzerinde araştırmalar yapan psikoloji bilimi başlangıcından itibaren uzunca süre insanın sorunlarına odaklanmıştır. Ancak psikoloji biliminin bu bakış açısı eleştirilmiştir. İnsanın eksik yanları kadar güçlü yönleri de olduğunu savunan pozitif psikoloji, psikolojideki bu eksik kısmı tamamlayıcı bir yaklaşım olarak ortaya çıkmıştır. Pozitif psikoloji insanın güçlü yönlerine odaklanır, insanı daha iyi eden şeylerin neler olduğu ile ilgilenir ve bireyin yaşam içindeki olumlu çabalarına destek sağlayarak daha mutlu hayat sürebilmesini amaçlar.¹

Pozitif psikoloji yaklaşımının yaygınlaşmasıyla birlikte bireylerin sahip olduğu olumlu hissiyatlarla ve bu olumlu hissiyatların bireyin hayatındaki yapıp ettiklerine etkisini irdeleyen araştırmalar artmıştır. Bu bağlamda araştırmacıların ilgisini çeken konulardan birisi de ‘şükran’dır.² TDK’da iyilik bilme; gönül borcu, minnettarlık” olarak karşımıza çıkan bu kavram alan yazında yabancı kaynaklarda ‘gratitude’ kelimesi ile ifade edilmektedir.³ Gratitude kelimesinin dilimizdeki karşılığı olarak “şükran”, ‘minnettarlık’ ve ‘şükür’ kelimesi görülmekte olup bu araştırmada da şükran anlamının kullanılması karar kılınmıştır.

Şükran, bireyin olumlu yanları ile ilgilenen pozitif psikolojinin ilgi alanına giren önemli temalardan biridir. Pozitif psikolojiye olan ilgi arttıkça bireyin sahip olması gereken olumlu bir özellik olarak karşımıza çıkan şükran kavramı da ruh sağlığı uzmanlarının ilgisini çekmiştir.⁴ Roberts (2004), şükranı iyilikte bulunulana karşı hissedilen borçluluk duygusu olarak

ifade etmiştir.⁵ Şükranın varlığından bahsedebilmek için yapılan yardımın farkına varılıp kabulünün gerçekleşmesi ve bu yardımın gerçekleşme nedeninin kendisinden kaynaklanan nedenlerden dolayı değil de başka kişilere veya ilahi nedenlere atfedilmesi gerekmektedir. Bundan dolayı şükranın hem ilişkisel boyutundan hem de manevi boyutundan bahsedilebilir. Yani şükran hem insanlara yönelik hem de Yaradan’a yönelik bir his olarak ifade edilmektedir.⁶ Roberts’a (2004) göre kişi karşılaştığı iyiliği ya da yardımı diğerlerine atfetmiyorsa, bu güzel durumlar için herhangi bir yere şükran duygusu içinde değilse içinde bulunduğu hissiyatı memnuniyet olarak ifade edilebilir ve bu duyguyu şükran olarak isimlendirmenin yanlıştır. Buna göre şükran, çerçevesi belli olan durumlarda beliren duygu ya da benlik yönelimi olarak adlandırılmaktadır. Bireyi dini, kültürel ve bilimsel açıdan besleyip psikolojik olarak büyümesini sağlayan şükran, birçok dinin önem verdiği bir değerdir.⁷ Şükran duyma ile birey, ahlaklı olma yolunda ilerler ve güzel davranışlarda bulunur.⁸

Emmons (2009), şükranın kişinin yaşam içerisinde sık olarak tercih ettiği bir baş etme yöntemi olduğunu ifade etmiştir. Şükran duygusu, bireyin hayatındaki olumlu yönleri fark etmesine yardımcı olur ve bu sayede kişi, karşılaştığı zorluklarla daha kolay baş edebilir. Şükran, aynı zamanda bireyin ruh sağlığını etkileyen önemli bir duygu olarak öne çıkmakta ve haset, kaygı, kıskançlık ve öfke gibi olumsuz duyguların etkisini azaltıcı bir işlev görmektedir. Şükran, insanların pozitif olaylar ve durumlar düşünmelerine ve hissetmelerine aracılık ederken bununla birlikte hayattaki kötü olayların yanında güzelliklerin varlığı

- 1 Ramazan Demir- Fulya Türk, “Pozitif Psikoloji: Tarihçe, Temel Kavramlar, Terapötik Süreç, Eleştiriler ve Katkılar”, *Humanistic Perspective*, 2/2 (2020), 108-125; “Pozitif Psikoloji: Tarihçe, Temel Kavramlar, Terapötik Süreç, Eleştiriler ve Katkılar”. *Humanistic Perspective*, 2/2 (2020), 108-125; Martin E. P. Seligman, *Gerçek mutluluk*. çev. S. Kunt Akbaş (Ankara: HYB Basım Yayın, 2007).
- 2 Levent Toksöz, “Japon Toplumunda Şükran Olgusu: Dil ve Kültür Bağlamında Bir İnceleme”, *Söylem Filoloji Dergisi*, 4/2 (2019), 470-481.
- 3 Michael E McCullough vd., “Is gratitude a moral affect?”, *Psychol Bull*, 127 (2001), 249-266.
- 4 Zeynep Karataş-Kıvanç Uzun, “Şükran mı duyuyoruz yoksa minnettar mıyız?”, *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 56 (2020), 411-440; Michael E McCullough vd., “The grateful disposition: a conceptual and empirical topography”. *J Pers Soc Psychol*, 82 (2002), 112-127.
- 5 Michael E McCullough (ed.), *The blessings of gratitude: A conceptual analysis* (New York: University Press, 2004), 58-78.
- 6 Michael E McCullough (ed.), *The psychology of gratitude: An introduction* (New York, NY: Oxford University Press, 2004), 3-16; Michael E McCullough (ed.), *The psychology of gratitude: An introduction* (New York, NY: Oxford University Press, 2004), 3-16.
- 7 McCullough vd., “Is gratitude a moral?”, 249-266.
- 8 Sevinç Gökşen, *Şükran ve Kaygı Arasındaki İlişkinin İncelenmesi ve Kuşaklararası Aktarımı*, (Lefkoşa: Yakın Doğu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2020), 27-28.

ğının bireyde hissedilmesini sağlayarak güçlüklerden sağlam şekilde çıkmasına yardımcı olmaktadır.⁹

Şükran kavramını bir duygu olarak incelendiği zaman karşımıza; yaşamın her anını nimet olarak varsayıp bu bağlamda yaşamaya devam etmeye meyletme davranışı olarak çıkmaktadır. Bu duygu kişinin ruh sağlığı için oldukça olumlu bir duygu olup negatif duygularla baş etmesinde koruyucu bir işlev görür ve haset, kaygı, kıskançlık, öfke gibi bireye oldukça zarar veren duyguların zararlarını azaltır.¹⁰ Şükran konusunda yapılan araştırmalar gözden geçirildiğinde şükran duymanın ruhsal sağlığı olumlu etkilediği, bireyin olumsuzluklardan sonra hayatına devam edebilme olanaklarını arttırdığı, hayattan daha çok doyum alıp mutlu bir birey olarak yaşama devam edebilme olanağı tanıdığı sonucuna ulaşılmıştır.¹¹

Pozitif psikolojinin ilgilendiği kavramlardan biri olan özgecılık, şükran duyma ile benzer özellikte olup kişinin yaşama uyum sağlamasında ve güçlüklerle baş etmesinde kolaylaştırıcı role sahip bir niteliktir. Özgecılık, psikoloji biliminin bireylerde var olmasını değerli gördüğü olumlu özelliklerden biridir ve bireylerin kendi başlarına olumsuzluk gelecek olsa bile diğerlerinin çıkarını gözetererek davranması anlamına gelmektedir.¹² Osmanlıcada diğerkâmlık kelimesi ile ifade edilen özgecılık, diğer insanları düşünen anlamında kullanılmaktadır.¹³

Bir ahlak görüşü olarak temelleri çok eskiye dayanan özgeciliğe, bencilliğin toplum düzeninde ortaya çıkardığı olumsuzlukları gidermek amacıyla ihtiyaç duyulmuştur. Başkalarının ihtiyaçlarını görmezden gelen kendini daha çok düşünen bencil insanlar,

olumsuz özelliklere sahip olarak değerlendirilirken, başkalarının istek ve ihtiyaçlarına önem veren, kendinden önce başkalarını düşünen kişiler olumlu özelliklerle anılmıştır.¹⁴ Özgecılık kavramında ortak konu başlıkları; sorumluluk alma, başkalarını düşünme onlara önem verme olarak karşımıza çıkmakta ve genel olarak olumlu edimleri içermektir. Fakat yapılması karşılığında çıkar, karşılık, kazanç beklenen olumlu edimleri özgecılık olarak adlandırmamaktadır.¹⁵

Özgeciliğin ortaya çıkma şekli farklı araştırmacılar tarafından incelenmiş ve çıkış noktasıyla alakalı farklı görüşler ortaya atılmıştır. Bu fikirlerden en kabul görenleri sosyal öğrenme kuramı ve genetik faktörlerin etkili olduğunu savunan düşüncelerdir. Özgeci davranışların genlerle aktarıldığını ve dolaşısıyla insanda kendi kendine var olduğunu belirten Wilson (1975) bu davranışların yerleşmesi için yaşam tecrübelerinin gerekmediğini söylemiştir. Gözlemlerinde hayvan davranışlarına eğilen Wilson, zor durumdaki hayvanların edimlerini takip etmiş bazı hayvanların geriye çekildiğini bazılarının ise tehlikeli bir an olduğundan kendi yaşamları pahasına diğerlerini korumak için siper olduklarını gözlemlemiştir. Bu doğrultuda da özgecılık davranışının genlerden gelen aktarım olduğu sonucuna ulaşmıştır.¹⁶ Yine Wilson gibi Kerr, Godfrey-Smith ve Feldman (2004) da kendini koruma, yeme içme gibi insanlar için doğal ve genlerde olan bir eğilim olduğunu ifade etmiştir. Bu görüşlerin aksine sosyal öğrenme kuramı, kalıtımın özgecilikte etkili faktör olmadığını ifade etmiş, bireyin yaşadığı çevreden özgeci davranışlarını edindiğini belirtmiştir.¹⁷ Farklı araştırmalarda kalıtım yoluyla geçtiği varsayılan özgecılık kabul edilse bile kişi çev-

9 J. Lopez Shane (ed.), *The Encyclopedia of Positive Psychology* (Willey-Blackwell, 2009), 924-928.

10 Ferhat Kardaş- İlhan Yalçın, "Şükran ölçeğinin geliştirilmesi: Geçerlik ve güvenirlik çalışması", *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 18/69 (2019), 13-31.

11 Hatice Akkaya, "Şükran, Belirsizliğe Tahammülsüzlük ve Psikolojik Sağlamlığın Öğretmenlerin Yaşam Doyumu ile İlişkisinin İncelenmesi", (Van: 100. Yıl Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2021).

12 Elliot Aronson vd., *Sosyal psikoloji*, çev. Okhan Gündüz (İstanbul: Kaknüs Yayınları, 2012), 9.

13 Engin Karadağ- Mutaflıoğlu Işıl, "Prososyal Davranış Ekseninde Özgecılık Üzerine Teorik Bir Çözümleme", *FLSF Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi*, 8, 41-69.

14 Stephen V Flynn- L. Linda Black, "An Emergent Theory Of Altruism And Self – Interest", *Journal of Counseling and Development*, 89/4 (2011), 459-469; Orhan Hançerlioğlu, *Toplumbilim Sözlüğü*, (İstanbul: Remzi Kitabevi, 1986).

15 Sırrı Akbaba, *Grupla Psikolojik Danışmanın Sosyal Psikolojik Bir Kavram Olan Özgecılık Üzerindeki Etkisi*, (Erzurum: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimleri Enstitüsü, Doktora Tezi, 1994), 16-17.

16 Jonathan L. Freedman vd., *Sosyal psikoloji*. çev. Ali Dönmez (Ankara: İmge, 1993), 313.

17 Kerr Benjamin vd., "What is altruism?", *Research Article*, 19/3 (2004), 135-140.

reyi gözlemleyerek özgeci davranışları öğreneceği ve bilinçli şekilde yapma aşamasına geçeceği sonucuna ulaşılmıştır. Araştırmalar, küçük yaş grubundaki bireylerin özgeci hareketlerinin gözlem yoluyla öğrenme ile yapılırken yaşla birlikte bilinçli özgeci davranışlara geçildiği savunmaktadır.¹⁸

Baltaş (2020) araştırmasında, başkalarına faydalı olmanın vücutta dopamin salgılanmasını sağladığı, bu yolla da bireyde olumlu duyguları ortaya çıkardığı sonucuna ulaşmıştır. Yani birey iyi hissetmek için de özgeciliğe yönelebilir.¹⁹Yine Platon'un Devlet kitabında başkalarının bizimle ilgili olumsuz düşünebileceği korkusundan dolayı özgeci davranışlarda bulunulduğundan bahsedilmiştir.²⁰ Genel anlamıyla tanımlayacak olursak yardım edilen bireyin yaralarını sarması sonucu ortaya çıkan ve çıkar ya da karşılık beklenmeyen her davranış özgeci bir davranıştır.²¹ Özgecilik sonucu oluşan davranışlar diğer insanlara verilen hediye gibidir ve bu tarz hediyeler bireyin iyilik halini artırır. Özgeci davranışlar, iç huzuru sağlamanın ve çevre ile pozitif ilişkiler kurmanın yöntemlerinden biridir.²² Ayrıca, insanlarla iletişimde pozitif olan bireylerin bencilliklerinin azaldığı, özgeci davranışlarda bulundukları ve özgeci davranışların da bireyin psikolojik olarak sağlam olma düzeyine pozitif katkı sağladığı görülmektedir.²³

Bireyin yaşadığı birçok zorlayıcı olayı atlatabilmesi için ihtiyacı olduğu önemli olumlu özelliklerden birisi de psikolojik sağlamlıktır. Kökeni latince olan

psikolojik sağlamlık "resiliere kelimesidir. Greene (2002), bu kelimeyi bir nesnenin hareket kabiliyetinin yüksek olup zorlayıcı durumlardan daha sonra yeniden önceki haline rahatlıkla geri gelebilmesi olarak nitelemiştir.²⁴Psikolojik sağlamlık, Amerikan Psikoloji Derneği tarafından bireylerin hayatlarını negatif yönde etkileyen, doğal afet, ailevi sıkıntılar, travmatik olaylar, sağlık problemleri, ekonomik problemlerden dolayı oluşan stres karşısında bireyin uyum sağlama yeteneği olarak tanımlanmıştır.²⁵

Psikolojik sağlamlık, negatif şartlara karşın yaşamı ve ilerlemeyi devam ettirme yetisi²⁶, kişinin negatif durumlardan ve olaylardan etkilenmesini önleyen bir yapıdır.²⁷Psikolojik sağlamlığın kişiye özgü özellikler ve çevresel faktörlerin birbiri ile etkileşimi sonucu ortaya çıktığı düşünülmektedir. Psikolojik sağlamlığı pozitif anlamda etkileyen destekleyici faktörler ve negatif anlamda etkileyen risk faktörleri bulunmaktadır. Destekleyici faktörler, öz-yeterlilik ve öz-saygı gibi bireysel faktörler ve anne-baba desteği, gençlik programları gibi bireye belli işlevsel becerileri öğrenme ve uygulama fırsatı tanıyan faktörlerdir.²⁸ Risk faktörleri insanların ve insan gruplarının olumsuz davranışlarda bulunma olasılığını artıran ve onları olumsuz davranışlara meyilli hale getiren özelliklerdir. Erken doğum, olumsuz yaşantılar, kronik rahatsızlıklar, ailenin risk faktörleri, ebeveynlerin psikolojik ve fizyolojik hastalıkları, küçük yaşta annelik, maddi sıkıntılar risk faktörleri arasındadır.²⁹ Benard (1991), psikolojik sağlamlığı yüksek olan bireylerin

18 Sırrı Akbaba, *Grupla Psikolojik Danışmanın Sosyal Psikolojik Bir Kavram Olan Özgecilik Üzerindeki Etkisi*, (Erzurum: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimleri Enstitüsü, Doktora Tezi, 1994), 18-19.

19 Acar Baltas, "Yardım Severliğin Hayat Kalitesi Üzerine Etkisi" (Erişim Tarihi: 14.03.2024.).

20 Nurgül Yavuzer, "Bir prososyal davranış kaynağı olarak özgeci motivasyonun ilgili alan yazını ışığında değerlendirilmesi", *Hasan Ali Yücel Eğitim Fakültesi Dergisi*, 14/1 (2017), 105-126.

21 Kenneth S Borden- Irwin A. Horowitz, *Social Psychology*, (New York: Psychology Press, 2001), 528; Gözde Şakar, *Psikolojik Danışman Adaylarının Özgeciliklerinin, Duygusal Zekâ, Kültürel Duyarlılık ve Sosyal Beğenirlik Açısından Yordanması*, (İstanbul: Yıldız Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2018), 9-11.

22 Martin E. P. Seligman, *Gerçek mutluluk*, çev. S. Kunt Akbaş (Ankara: HYB Basım Yayın, 2007), 16.

23 İzzet Parmaksız, "İyimserlik, Özgecilik ve Medeni Durumun Psikolojik Dayanıklılık Üzerindeki Etkileri", *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 48 (2020), 285-302.

24 Roberta Rubin Greene, *Human Behavior Theory: A Resilience Orientation. Resiliency: an integrated approach to practice, policy, and research*, (Washington: Dc: Nasw Press, 2002), 3-18.

25 Amerikan Psikologlar Derneği, "The Road To Resilience", (Erişim Tarihi: 13.03.2024).

26 Gambrill H Hollister vd., "Adolescent aggression: models of resiliency", *journal of applied social psychology*, 31/3(2001), 445-466.

27 Reuban Ng. vd., "Ho, "Coping with anxiety, depression, anger and aggression", *Child Youth Care Forum*, 41/6(2012), 529-546.

28 Bahtiyar Eraslan Çapan- Özden Turgut, "Ergen Psikolojik Sağlamlık Düzeyinin Yordayıcıları: Algılanan Sosyal Destek Ve Okul Bağlılığı", *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 44 (2017), 162 – 183.

29 Cem Ali Gizir, "Psikolojik Sağlamlık, Risk Faktörleri Ve Korumucu Faktörler Üzerine Bir Derleme Çalışması", *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi*, 3/28 (2007), 113-128.

bebeklik döneminden sonra üst düzey sosyal becerilere sahip olduğunu, problem çözme yeteneklerinin gelişmiş olduğunu, yardım istemekten çekinmediğini, otokontrollerinin ve geleceğe dair beklentilerinin yüksek olduğunu ifade etmiştir.³⁰ Çapan ve Arıcıoğlu (2014), bu bireylerin kaygılarını yönetmekte iyi olduklarını, duygularını ifade edebildiklerini ve yeni ortamlara kolayca adapte olabildiklerini söylemişlerdir.

31

Psikolojik sağlamlık dendiğinde, yaşanan durumlar karşısında hiç olumsuz duygular hissetmeme ya da olumsuz olaylar yaşamama akla gelmemelidir. Yaşanılan zorluklarla güçlü şekilde baş edip yeni duruma başarılı şekilde ayak uydurabilmesi anlamına gelen psikolojik sağlamlık özelliğini yüksek miktarda taşıyan kişiler, yaşantılardaki olumsuzluklardan sonra diğerlerine göre hayatın akışına daha kolay dahil olabilmektedirler.³² Bireyin yaşadığı olumsuzluklar sürecinde koruyucu etkenler kişilere destek olurken risk faktörleri toparlanmayı zorlaştırmaktadır. Bireyin sahip olduğu faktörler bireyi daha güçlü hale getirmede oldukça önemlidir. Toplumda ruhsal açıdan sağlıklı bireyler için psikolojik sağlamlığı destekleyen faktörlerin artırılıp azaltan faktörlerin ortadan kaldırılması gerekmektedir.³³ Şükran duyma ve özgeciliğin artırılmasının psikolojik sağlamlığı da arttırabileceği düşünülmektedir.

Yapılan araştırmalar incelendiğinde şükran teması birçok bilim dalının araştırma konusu olmuştur. Çünkü şükran hem bireysel hem de toplumsal olarak olumlu davranışlara sevk etmektedir. Örneğin şükran duyan bireyler, içinde yaşadıkları gruba daha özgeci davranmakta ve kendilerini daha çok ait hissetmek-

tedir. Nitekim Yüksel ve Oğuz Duran (2012) çalışmalarında, şükran duygusuna yüksek düzeyde sahip kişilerin yaşadığı gruba daha bağlı olduğu sonucuna ulaşmışlardır.³⁴ Bu araştırmada şükran konusunun araştırılma sebebi bireye ve topluma olan olumlu etkisinden ötürüdür. Aynı şükran kavramı gibi özgecılık kavramı da birçok bilim dalı tarafından inceleme konusu olmuştur. Özgecılık kavramı içinde barındırdığı yardım eylemleri nedeniyle olumlu sosyal davranışlar kategorisinde yer almaktadır. Fakat her olumlu davranış özgeci bir davranıştır denilememektedir. Akbaba (1994) olumlu davranış ile özgeci davranış ayrımını yaparken özgeciliğin davranıştan sonra karşılık bekleme içermemesi olduğunu ifade etmiştir. Yapılan bazı yardımlar karşılıklılık ilkesi gözetilerek yapılmaktadır. Fakat özgeci davranışta bulunan kişi davranışı kendi huzuru ve isteği ile yapmaktadır. Bireyin isteklilikle yaptığı bu davranış onun iyilik haline katkı sunmaktadır. Yani özgecılık de şükran gibi bireye olumlu etkileri olan bir niteliktir.³⁵

Hayatı, olayları kendisine verilen hediye olarak görme eğilimi olarak nitelendirilen şükran duygusu kişilerin günlük yaşamda sık sık karşılaştığı ve yaygın olarak yaşadığı bir duygudur. Ayrıca kişinin karşılaştığı bir yardım ve iyiliğe karşın yardımı yapana gösterdiği minnet duygusudur.³⁶ Çalışmalar, şükran kavramının bireyin mutluluğu, psikolojik sağlamlığı ile doğrudan ya da dolaylı olarak bağlantılı olduğunu ortaya çıkarmıştır. İnsanın hayatta devamlı mutlu olarak idamesi üzerine çalışmalarda bulunan araştırmacı Lyubomirsky (2008) şükranı mutluluğun en önemli öncüllerinden biri olarak açıklamıştır.³⁷ Bu doğrultuda, literatür incelendiğinde, bu kadar önem atfedilen

30 Gökçen Bindal, Ergenlerin Psikolojik Sağlamlığın (Resilience), Çocukluk Çağındaki Travma ve Bağlanma Stilleri İle İlişkisinin İncelenmesi, (Gaziantep: Hasan Kalyoncu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2018).

31 Bahtiyar Eraslan Çapan ve Arıcıoğlu, Ahu, "Psikolojik Sağlamlığın Yordayıcısı Olarak Affedicilik." *E-İnternational Journal Of Educational Research*, 4 (2014), 70-82.

32 Norman Garmezy, "Stress, Competence, And Development: Continuities in the study f schizophrenic adults, children vulnerable to psychopathology and the search for stress-resistant children." *American Journal Of Orthopsychiatry*, 57/2 (1987), 159-174.

33 Atanur Akar, Psikolojik Sağlamlık Programının Ergenlerin Psikolojik Sağlamlık Düzeyine Etkisi, (İstanbul: Maltepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2018.), 17-18.

34 Asuman Yüksel- Nagihan Oğuz Duran, "Minnettarlık Ölçeği'nin Yetişkinlere Uyarlanması: Geçerlik ve Güvenirlik Çalışmaları", *Çağdaş Eğitim Dergisi Akademik*, 1/1 (2012), 31-40.

35 Sırrı Akbaba, *Grupla Psikolojik Danışmanın Sosyal Psikolojik Bir Kavram Olan Özgecılık Üzerindeki Etkisi*, (Erzurum: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimleri Enstitüsü, Doktora Tezi, 1994), 20-21.

36 Michael E. McCullough (ed.), *The blessings of gratitude, the psychology of gratitude*, (New York: NY, Oxford University Press, 2004), 15-22.

37 Sonja Lyubomirsky, *The how of happiness: a scientific approach to getting life you want*, (New York: The Penguin Press, 2008), 391-402.

bir kavrama ilişkin özellikle yurt içi çalışmaların azlığı dikkat çekmektedir. Diğer taraftan; şükran, özgecilik ve psikolojik sağlamlık değişkenlerinin beraber incelendiği herhangi bir çalışma ile karşılaşılmamıştır. Bu doğrultuda araştırmanın amacı, yetişkinlik dönemindeki bireylerin şükran düzeylerini yordamada özgecilik ve psikolojik sağlamlığın rolünü incelemektir. Bu amaç kapsamında aşağıdaki sorulara yanıt aranmaktadır:

1. Yetişkinlerin şükran, özgecilik ve psikolojik sağlamlık düzeyleri arasında anlamlı bir ilişki var mıdır?
2. Yetişkinlerin özgecilik ve psikolojik sağlamlık düzeyleri; şükran düzeylerini anlamlı olarak yordamakta mıdır?

1. Yöntem

1.1. Araştırma Modeli

Bu çalışmada şükran özgecilik ve psikolojik sağlamlık arasındaki ilişkilerin incelenmesi hedeflenmektedir. Bu kapsamda, çalışma ilişkisel tarama modeli çerçevesinde yürütülmüştür. İlişkisel tarama modelinde, var olan duruma müdahale etmeden olduğu gibi görmek amaçlanmaktadır.³⁸

1.2. Araştırma Grubu

Araştırmanın araştırma grubunu 191 yetişkin birey oluşturmaktadır. Cinsiyet durumuna göre 76'sı erkek (%40), 115'i kadın (%60) bireylerden oluşmaktadır. Katılımcıların yaş ortalaması 41'dir. Medeni duruma göre, 44 evli (%23), 147 bekar (%77) birey bulunmaktadır. Katılımcılardan gelir durumunu 4'ü çok iyi (%2), 48'i iyi (%25), 109'u orta (%57), 30'u düşük(%16) olarak algılamaktadır. Eğitim durumuna göre 7'si ilkököl (%4), 6'sı ortaokul (%3) , 10'u lise (%5), 128'i lisans (%67), 40'ı lisansüstü (%21) mezundur. Katılımcılara ait demografik değişkenlere ilişkin veriler Tablo 1'de verilmiştir.

1.3. Veri Toplama Araçları

1.3.1. Şükran Ölçeği

Kardaş ve Yalçın (2019) tarafından geliştirilen Şükran Ölçeği, altı alt boyuttan (Pozitif Sosyal Karşılaştırma, Olumlu Olana Odaklanma, Aile ve Çevrenin Katkılarını Fark Etme, Mahrumiyet Yerine Bolluk Hissi, Küçük Şeylere Şükran Duyma ve Şükranı İfade Etme) ve 25 maddeden oluşmaktadır. Ölçeğin Cronbach's Alpha değeri .84 olarak bulunmuştur. Ölçekten alınabilecek en düşük puan 25, en yüksek puan 150'dir. Tüm maddelerden elde edilen puanların toplanması ile toplam puan oluşmaktadır. Ölçek iç tutarlılık katsayısı .88 ve test-tekrar test güvenirliği ise .73 olarak hesaplanmıştır. Ölçeğin benzer ölçek geçerliği analizleri yaşam doyumu ve algılanan sosyal destek değişkenleriyle yapılmış ve değişkenler arasında an-

Tablo 1. Katılımcılara ait demografik değişkenler

Değişkenler	Frekans	Yüzde
Cinsiyet		
Kadın	115	60
Erkek	76	40
Medeni Durum		
Evli	44	23
Bekar	147	77
Gelir Durumu		
Düşük	30	16
Orta	109	57
İyi	48	25
Çok İyi	4	2
Eğitim Durumu		
İlkokul	7	4
Ortaokul	6	3
Lise	10	5
Lisans	128	67
Lisansüstü	40	21

38 Niyazi Karasar, *Bilimsel Araştırma Yöntemi*, (Ankara: Nobel Yayın Dağıtım, 2010), 139-143.

lamli pozitif ilişkilerin olduğu ortaya konulmuştur.³⁹ Bu araştırma kapsamında ölçeğin Cronbach's Alpha değeri .90'dır.

1.3.2. Özgecılık Ölçeği

Rushton ve arkadaşları (1981) tarafından geliştirilen Özgecılık Ölçeği, Tekeş ve Hasta (2015) tarafından Türkçeye uyarlanmıştır. Ölçekte, 5'li likert tipi derecelendirme kullanılmıştır (1=hiçbir zaman, 5=her zaman). Orijinal formu tek faktörlü bir yapıdan oluşan ölçek, uyarlama çalışmasında yardım etme ve bağışçılık olmak üzere iki boyuttan oluşmaktadır. Beş farklı uygulamayı içeren ölçek geliştirme çalışmalarında iç güvenirlik katsayıları 0,78-0,87 aralığında değişkenlik göstermektedir. Ölçekten elde edilen yüksek puan yüksek düzeyde özgeciliği ifade etmektedir. İç güvenirlik katsayısı test tekrar test güvenirliği için 0,83 ve iki yarım test güvenirliği için 0,74 olarak bulunmuştur. Ölçeğin Cronbach's Alpha değeri .81 ve .70 bulunmuştur. Ölçüt bağıntılı geçerliğini test etmek amacıyla Empatik Eğilim Ölçeği ile alınan puanlar arasındaki korelasyon katsayısı .36 olarak hesaplanmıştır.⁴⁰ Bu araştırma kapsamında ölçeğin Cronbach's Alpha değeri 0.85'dir.

1.3.3. Kısa Psikolojik Sağlamlık Ölçeği

Kısa Psikolojik Sağlamlık Ölçeği, Smith ve diğerleri (2008) tarafından geliştirilmiştir.⁴¹ Uyarlama çalışması, Doğan (2015) tarafından yapılmıştır. Ölçek, 6 maddeden oluşmakta 2, 4 ve 6. Maddeleri ters puanlanmaktadır. Ölçeğin iç tutarlılığı .80, test-tekrar test güvenirliği .62 ile .69 arasında değişmektedir. Cron-

bach's Alpha katsayısı .93 bulunmuştur. Ölçekten alınan yüksek puanlar bireyin psikolojik sağlamlığının yüksekliğini ifade etmektedir. Ölçeğin test tekrar test güvenirlik katsayısı .62 ve .69 arasında hesaplanmış ve Cronbach alfa değeri .83 olarak belirlenmiştir. Bu araştırma kapsamında ölçeğin Cronbach's Alpha değeri .86'dır. Ölçeğin geçerliğini test etmek amacıyla ile Oxford Mutluluk Ölçeği, Ego Sağlamlığı Ölçeği ve Connor Davidson Psikolojik Sağlamlık Ölçeği arasındaki ilişkiler incelenmiş ve anlamlı pozitif yönde ilişkiler bulunmuştur.⁴²

1.3.4. Verilerin Analizi

Veri toplama araçları ile elde edilen veriler, SPSS 25 programı kullanılarak analiz edilmiştir. Katılımcılara ait bilgileri sunmak amacıyla, demografik değişkenler için betimsel istatistiklerden frekans ve yüzde analizi kullanılmıştır. Değişkenler arasındaki ilişkileri belirlemek amacıyla Pearson korelasyon analizi değişkenler arasındaki yordama ilişkisini incelemek için çoklu doğrusal regresyon analizi uygulanmıştır.

2. Bulgular

Bu bölümde araştırmadan elde edilen veriler analiz edilerek sunulmuştur. Veriler SPSS 25 programı kullanılarak işlenmiş, ters maddeler kodlanmış ve z puanı hesaplanarak uç değerler veri setinden çıkarılmıştır. Ardından betimsel istatistikler ve normallik dağılımı analizleri yapılmıştır. Ortaya çıkan sonuçlar Tablo 2'de sunulmuştur.

Tablo 2. Değişkelere ait betimsel istatistikler

	N	Ortalama	Medyan	Mod	Standart Sapma	Çarpıklık Katsayısı	Basıklık Katsayısı
Şükran	191	97,33	98,00	100,00	13,70	-0,83	1,40
Özgecılık	191	68,56	68,00	61,00	12,42	-0,09	-0,36
Psikolojik Sağlamlık	191	19,89	20,00	22,00	4,59	-0,32	0,31

39 Ferhat Kardeş-İlhan Yalçın, "Şükran Ölçeğinin Geliştirilmesi: Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması", *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 18/69 (2019), 13-31.

40 J. Philippe Rushton Roland D. Chrisjohn G. Cynthia Fekken, "The altruistic personality and self report altruism scale", *Personality and Individual Differences*, 2 (1981), 293-302; Burcu Tekeş-Derya Hasta, "Özgecılık Ölçeği: Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması", *Nesne Psikoloji Dergisi*, 3/6 (2015), 55-75.

41 Smith W Bruce vd., "The brief resilience scale: assessing the ability to bounce back", *International Journal of Behavioral Medicine*, 15 (2008), 194-200.

42 Tayfun Doğan, "Kısa Psikolojik Sağlamlık Ölçeğinin Türkçe Uyarlaması: Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması", *The Journal of Happiness & Well-Being*, 3/1 (2015), 93-102.

Normallik analizine göre, ortalama, medyan ve mod değerlerinin birbirine yakın olması, verilerin normal dağılım gösterdiğini işaret etmektedir. Ayrıca çarpıklık ve basıklık katsayılarının +1,96 ile -1,96 arasında yer alması, normallik varsayımının sağlandığını göstermektedir.⁴³ Veriler incelendiğinde; ortalama, medyan ve mod değerlerinin birbirine yakın olduğu görülmektedir. Ayrıca çarpıklık ve basıklık değerlerinin normallik için istenilen aralıkta olduğu belirlenmiştir.

2.1. Özgecılık, Şükran ve Psikolojik Sağlamlık Arasındaki İlişkilere Dair Bulgular

Özgecılık, şükran ve psikolojik sağlamlık arasındaki ilişkileri belirlemek amacıyla Pearson korelasyon analizi yapılmıştır. Korelasyon analizi neticesinde ortaya çıkan sonuçlar Tablo 3’de sunulmuştur.

Özgecılık ile şükran ($r=0.30$, $p<0.01$) ve psikolojik sağlamlık ($r=0.18$, $p<0.05$) arasında pozitif yönde ilişkiler mevcuttur. Şükran ile özgecılık ($r=0.30$, $p<0.01$) ve psikolojik sağlamlık ($r=0.32$, $p<0.01$) arasında pozitif yönde ilişkiler bulunmuştur. Psikolojik sağlamlık ile özgecılık ($r=0.18$, $p<0.05$) ve şükran

($r=0.32$, $p<0.01$) arasında pozitif yönde ilişkiler saptanmıştır.

2.2. Şükranın Yordanmasına İlişkin Bulgular

Şükranın yordayıcıları olarak özgecılık ve psikolojik sağlamlık, çoklu doğrusal regresyon analizi ile test edilmiştir. Regresyon analizine ilişkin sonuçlar Tablo 4’te sunulmuştur. İlgili değişkenler normallik varsayımını sağlamaktadır (Bkz. Tablo 2). Değişkenler arasındaki ilişkilere bakıldığında yüksek derecede bir ilişkinin olmadığı görülmektedir (Bkz. Tablo 3). Varyans büyütme faktörleri (VIF) ve tolerans değerleri istenilen düzeyde çıkmıştır. VIF değerinin 10’dan küçük (1.03) ve tolerans değerinin 0.2’den büyük (0.96) olduğu görülmektedir.

Yapılan analizlerde, özgecılık ve psikolojik sağlamlık, şükran ile anlamlı ilişki $R=0.40$, $R^2=0.16$ sergilemiştir ($F_{(2-188)}=18,18$, $p=0,00$). Özgecılık ve psikolojik sağlamlık şükrandaki değişimin % 16’sını açıklamaktadır. Standart katsayılar göre önem sırası psikolojik sağlamlık ($\beta=0,27$) ve özgecılık ($\beta=0,24$) şeklindedir. Regresyon denklemi şu şekilde oluşmuştur:

$$\text{Şükran} = (62,29) + (0,82 * \text{Psikolojik Sağlamlık}) + (0,27 * \text{Özgecılık})$$

Tartışma, Sonuç ve Öneriler

Bu çalışmada, şükranın yordayıcısı olarak özgecılık ve psikolojik sağlamlık özelliklerinin incelenmesi amaçlanmıştır. Ayrıca, şükran, özgecılık ve psikolojik sağlamlık arasındaki ilişkiler ele alınmıştır. Bu araştırma verilerinin analizi ile elde edilen bulgulardan ulaşılan sonuçlara göre özgecılık ile şükran ve psikolojik sağlamlık arasında pozitif yönde ilişkiler mevcuttur.

Tablo 3. Özgecılık, Şükran ve Psikolojik Sağlamlık Arasındaki İlişkilere Dair Pearson Korelasyon Analizi Sonuçları

	Özgecılık	Şükran	Psikolojik Sağlamlık
Özgecılık	1	0,30**	0,18*
Şükran	0,30**	1	0,32**
Psikolojik Sağlamlık	0,18*	0,32**	1

* $p<0.05$, ** $p<0.01$

Tablo 4. Şükranın, Özgecılık ve Psikolojik Sağlamlık Değişkenleri Tarafından Yordanmasına İlişkin Regresyon Analizi Sonuçları

Değişken	B	Standart Hata	β	t	p	İkili r	Kısmi r
Sabit	62,29	5,99		10,41	0,00		
Özgecılık	0,27	0,07	0,24	3,66	0,00	0,30	0,25
Psikolojik Sağlamlık	0,82	0,20	0,27	4,04	0,00	0,32	0,28
$R=0,40$	$R^2=0,16$	$F_{(2-188)}=18,18$	$p=0,00$				

43 Abdullah Can, *SPSS ile Bilimsel Araştırma Sürecinde Nicel Veri Analizi*, (Ankara: Pegem Akademi, 2019).

Araştırma bulguları, önceki çalışmalarla büyük ölçüde örtüşmektedir. Literatür incelendiğinde, üniversitede öğrencilerinin şükran ve özgecılık düzeylerini bazı parametreler açısından inceleyen bir araştırmada da benzer bulgulara ulaşılmış ve şükran ile özgecılık arasında pozitif ilişki bulunmuştur.⁴⁴ Başka bir araştırmada umudu yordamada şükran ve özgecılık arasındaki ilişki incelenmiş, özgecılık ve şükran arasında pozitif anlamlı ilişkiler bulunmuştur.⁴⁵ Psikolojik sağlamlığı yüksek bireyler zorlukları daha kolay atlattırmaktadır.⁴⁶ Psikolojik sağlamlık ve öz-denetim düzeyleri yüksek olan bireylerin yaşam doyumuna sahip oldukları görülmektedir. Yaşam doyumuna ile şükran arasında güçlü bağ vardır. Şükran düzeyi yüksek olan birey yaşadığı anın farkındalığı konusunda oldukça başarılıdır. Bu özellikleri taşıyan bireyin de psikolojik sağlamlığı yüksek olmaktadır.⁴⁷ Bu sonuca benzer olarak Vieselmeyer ve arkadaşları (2017) yaptıkları araştırmada, Seattle Pacific Üniversitesi'ndeki silahlı saldırının sonrasında meydana gelen travmaya maruz kalma, travma sonrası stres bozukluğu ve travma sonrası büyümede psikolojik sağlamlık ve şükranının etkisini araştırmıştır. Araştırmacılar psikolojik sağlamlığı, olumsuz sonuçlar ortaya çıkmasını önleyen koruyucu olarak nitelemiş bunun yanı sıra şükranın da travmalar sonrası oluşacak olumlu yaşantılar sağlayacağı ifade etmiştir.⁴⁸ Yine bu araştırmalara benzer olarak Wood ve ark. (2010) ve Fredrickson ve ark. (2003) araştırmalarında şükranın psikolojik

sağlamlığa yardımcı olan bir faktör olduğunu ifade etmişlerdir.⁴⁹ Bu araştırma verilerinin analizi ile elde edilen bulgulardan ulaşılan sonuçlar, araştırmamızı destekler niteliktedir.

Çalışmalar incelendiğinde eğitim programları ile hem şükranın hem de özgeciliğin düzeyi artabildiği görülmüştür. Her iki kavram da hayatımızdaki olaylar sonucunda kazanılabilecek özelliklerdir bu da iki kavramın ortak özelliğidir.⁵⁰ Örneğin, Demirbağ ve Nagihan (2016) çalışmasında, "Teşekkür Ederim Minnettarlık Eğitim Programı'nı (TEMEP)" ortaya koymuş ve öğretmenlerin şükran düzeylerini arttırmaya çalışmıştır. Bu araştırmada elde edilen sonuçlara göre, özgecılık ve psikolojik sağlamlık arasında pozitif ilişkiler mevcuttur.

Wood, Joseph ve Linley (2007) yaptıkları araştırmalardan ulaştıkları bulgularda şükran duymak, pozitif hisler, psikolojik iyi oluş, fiziksel olarak iyi oluş, sosyal ilişkilerin güçlü olması ve yüksek düzeyde maneviyat yakından alakalı olduğu sonucuna ulaşmıştır. Yani şükran düzeyi yüksek bireylerin travmatik olayların ardından daha hızlı toparlandığı ve olumlu yaşantılar geliştirdiği saptanmıştır.⁵¹ Bireyin psikolojik sağlamlığının araçlarından biri de özgeciliğidir.⁵² Özgecilik bireyin yaşadığı negatif yaşam olayları ile baş etme gücünü çoğaltır. Başka bir çalışmada psikolojik sağlamlıkla özgeciliğin arasında pozitif ilişkiler olduğu belirtilmiştir. Özgeci bireylerin sosyal desteklerinin

44 Zeynep Başer Berber, Üniversite Öğrencilerinde Minnettarlığın ve Özgeci Davranışın Bazı Değişkenlerle Yordanması (Ankara: Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Doktora Tezi, 2018).

45 Muhammed Akbaş, *Umudu Yordamada Şükran ve Özgecılık*, (İstanbul: İbn Haldun Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2021).

46 Şerife Işık, "Türkiye'de Kendini Toparlama Gücü Konusunda Yapılmış Araştırmaların İncelenmesi", *Turkish Psychological Counseling and Guidance Journal*, 6/45(2016), 71.

47 Ali Ayten, "Dini Başa Çıkma, Şükür ve Hayat Memnuniyeti İlişkisi: Hastalar, Hasta Yakınları ve Hastane Çalışanları Üzerine Ampirik Bir Araştırma", *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, 12/2 (2012), 45-79; Mehmet Enes Sağar- Süleyman Sağar, "Ergenlerde İnternet Bağımlılığının Yordayıcısı Olarak Psikolojik Sağlamlık ve Yaşam Doyumu", *Uşak Üniversitesi Eğitim Araştırmaları Dergisi*, 8/2 (2022), 81-95.

48 Julie Vieselmeyer vd., "The role of resilience and gratitude in posttraumatic stress and growth following a campus shooting", *Psychological Trauma: Theory, Research, Practice and Policy*, 9/1 (2017), 62-69.

49 Alex, Wood vd., Gratitude and Well-Being: A Review and Theoretical İntegration, *Clinical Psychology Review*, 30/7 (2010), 890-905; Barbara L Fredrickson vd., "What good are positive emotions in Crisis? A Prospective study of resilience and emotions following the terrorist attacks on the united states on september", *Journal of Personality and Social Psychology*, 84/2(2003), 365.

50 Sırrı Akbaba, *Grupla Psikolojik Danışmanın Sosyal Psikolojik Bir Kavram Olan Özgecılık Üzerindeki Etkisi*, (Erzurum: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimleri Enstitüsü, Doktora Tezi, 1994), 16-17.

51 Alex Wood vd., "Gratitude – Parent of all virtues", *The Psychologist*, 20, 18-21.

52 Tuğba Demirbağ- Nagihan Oğuz Duran, "Effect of the "Thank You Gratitude Education Program" (TYGEP-T) on gratitude levels of turkish elementary school teachers", *Elementary Education Online*, 19/2 (2020), 595-611; Abraham Maslow, *İnsan Olmanın Psikolojisi*, çev. Okhan Gündüz (İstanbul: Kuraldışı Yayınları, 2001), 92-97.

fazla olduğu belirtilen araştırmada sosyal destekleri fazla olan bireyin de psikolojik sağlamlıklarının da iyi olacağına vurgu yapılmıştır.⁵³ Bu araştırma verilerinin analizi ile elde edilen bulgulardan ulaşılan sonuçlar ile tarafımızca yapılan araştırmanın sonuçları ile paraleldir. Özgecilik kapsamında diğerlerine iyilik yapmak, diğerlerinin mutluluğunu düşünmek, onlar için çabalamak bireyin şükran düzeyi ile şükranın kişilere de duyulan bir minnet duygusu olması nedeniyle ilişkilendirilebilir.⁵⁴

Bu araştırma verilerinin analizi ile elde edilen bulgulara göre sonuçlar, özgecilik ve psikolojik sağlamlık şükrandaki değişimin %16'sını açıklamaktadır. Yani psikolojik sağlamlık özgecilik parametreleri bir arada incelendiğinde kişilerin şükran düzeylerini anlamlı şekilde yordamaktadır. Literatür incelendiğinde, bu araştırmada ele alındığı gibi şükranın yordayıcısı olarak özgecilik ve psikolojik sağlamlığın bir arada incelendiği herhangi bir çalışmaya rastlanmamıştır. Benzer çalışmalar incelendiğinde özgecilik ve psikolojik sağlamlığın mutluluğun yordayıcısı olarak ele alındığı araştırmada, ilgili değişkenlerin mutluluğun %19'unu açıkladığı sonucuna varılmıştır.⁵⁵ Bireyin yaşadığı zorluklara karşı psikolojik olarak sağlam bir yapıda olması ve diğer kişilerle ilgilenmesi mutluluk düzeyini arttırabilmektedir. Literatürde bu çıkarımı destekler nitelikte, şükran duyma ile mutluluk arasında pozitif ilişki olduğu, şükran duymanın mutluluğa olumlu katkısı olduğu dile getirilmektedir.⁵⁶ Dolayısıyla bireyin mutluluğunu arttıran birçok faktör bulunmaktadır. Bunların bir tanesi de şükran duymadır. Hem bu araştırma sonucundan hem de literatürdeki benzer çalışmalardan özgecilik ve psikolojik sağlamlığın hem mutluluğa hem şükran duymaya olumlu katkısından bahsedilebilir. Şükran düzeyi yüksek olan kişiler birçok olumlu özelliği de taşımaktadırlar. Yani

bireydeki şükranın oluşmasına ve miktarının artmasına etki eden pek çok faktör vardır. Bireyin yaşam doyumu, iyi oluşu benlik saygısı, iyimserlik, algılanan sosyal destek, ilişkisellik, yeterlik, özerklik, medeni durum, şükran etkisi araştırılan değişkenleri bunlardan bazılarıdır.⁵⁷ Bu araştırma bağlamında ise bu değişkenlerden iki tanesinin de özgecilik ve psikolojik sağlamlık olduğu ortaya konulmuştur. Literatürdeki tüm bu çalışma sonuçları ve bu araştırma sonucundan yola çıkılarak, bireyin zorluklarla baş etmesinde önemli destek kaynağı olan psikolojik sağlamlığın ve diğer kişilere yardımcı olma kapsamında değerlendirilebilecek özgeciliğin kişilerarası ilişki alanında şükran duymaya katkısının olduğu söylenebilir.

Bu araştırma verilerinin analizi ile elde edilen bulgulardan ulaşılan sonuçlara göre psikolojik sağlamlık ve özgeciliğin şükranın anlamlı yordayıcıları olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Araştırma sonuçlarına farklı bir boyut kazandırmak ve derinlemesine araştırma yapmak için yöntem olarak nitel araştırma yöntemi kullanılabilir. Buna benzer çalışmalar ortaokul, lise ya da üniversite öğrencileri ile ya da farklı yaş grupları ile yapılabilir. Araştırmada psikolojik sağlamlık ve özgecilik değişkeninin şükranın anlamlı yordayıcısı olduğu, psiko eğitim programları tasarlanırken ve uygulamalar yapılırken göz önünde bulundurulabilir. Şükran üzerinde açıklayıcı etkisi olduğu düşünülen daha büyük orana sahip diğer değişkenlerin ne olduğu araştırmacılar tarafından incelenebilir. Özgecilik ve psikolojik sağlamlığın, farklı olumlu psikolojik değişkenlerle ilişkisi incelenerek, daha geniş kapsamlı model oluşturabilir. Şükran düzeyi yüksek bireylerin sosyal ilişkilerde ve ruh sağlığı açısından avantajlarını belirlemek için uzunlamasına çalışmalar gerçekleştirilebilir.

53 Susan, Beltman vd., Price "Thriving not just surviving: A review of research on teacher resilience", *Educational Research Review*, 6 (2011), 185-207.

54 McCullough, M. E. vd., Is gratitude a moral affect? *Psychological Bulletin*, 127/2, 249-266.

55 Bahar Elçeoğlu, *Mutluluğun Yordayıcıları Olarak Özgecilik ve Psikolojik Sağlamlığın Rolü*, (İstanbul: İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2024), 60.

56 Nagehan Elif Akyaz, *Covid-19 Sürecinde Yetişkinlerin İyi Oluş, Şükran ve Yaşamdaki Anlamlarının İncelenmesi*, (İbn Haldun Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2023), 21-35; Rupal Gurnani- Sankul, Gaur, "Does Receiving Promote Giving? Gratitude as a predictor of Altruism via Happiness". *2019 Ijrar*, 6/4 (2019), 981-992 ; Merve Nur Özbey, *Pozitif Psikoterapi Uygulamalarından Şükran Günlüklerinin Depresyon, Anksiyete ve Psikolojik İyi Oluşla İlişkisi*, (Üsküdar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2020), 127,131.

57 Ferhat Kardeş- İlhan Yalçın, "Şükran Ölçeğinin Geliştirilmesi: Geçerlik ve Güvenirlilik Çalışması", *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 18/69 (2019), 13-31.

Kaynakça

1. Kitaplar

- Aronson, Elliot vd. Sosyal Psikoloji. çev. Okhan Gündüz. İstanbul: Kaknüs Yayınları, 2012.
- Benard, Bonnie. Fostering Resiliency in Kids: Protective Factors in The Family, School and Community. Portland: Northwest Regional Educational Laboratory, 1991.
- Bordens, Kenneth S.-Irwin A. Horowitz. Social Psychology. New York: Psychology Press, 2001.
- Can, Abdullah. SPSS ile Bilimsel Araştırma Sürecinde Nicel Veri Analizi. Ankara: Pegem Akademi, 2019.
- Emmons, Robert A. vd.. The Psychology of Gratitude: An Introduction. New York, NY: Oxford University Press, 2004.
- Emmons, Robert. A. vd.. The Encyclopedia of Positive Psychology, Wiley-Blackwell, 2009.
- Freedman, Jonsthan vd.. Sosyal Psikoloji. çev. Ali Dönmez. Ankara: İmge, 1993.
- Greene, Roberta Rubin. Human Behavior Theory: A Resilience Orientation. Resiliency: An Integrated Approach to Practice, Policy, and Research. Washington: DC: NASW Press, 2002.
- Hançerlioğlu, Orhan. Toplumbilim Sözlüğü. İstanbul: Remzi Kitabevi, 1986.
- Karasar, Niyazi. Bilimsel Araştırma Yöntemi. (Ankara: Nobel Yayın Dağıtım, 2010), 139-143.
- Lyubomirsky, Sonja. The How of Happiness: A Scientific Approach to Getting Life You Want. New York: The Penguin Press, 2008.
- Maslow, Abraham. İnsan Olmanın Psikolojisi. çev. Okhan Gündüz. İstanbul: Kuraldışı Yayınları, 2001.
- Roberts, Robert C.. The Blessings of Gratitude, The Psychology of Gratitude. New York: NY, Oxford University Press, 2004.
- Seligman, Martin E. P.. Gerçek Mutluluk. çev. S. Kunt Akbaş. Ankara: HYB Basım Yayın, 2007.
- Demirbağ, Tuğba-Oğuz Duran, Nagihan. "Effect of the "Thank You Gratitude Education Program" (TYGEP-T) on gratitude levels of Turkish elementary school teachers". Elementary Education Online, 19/2 (2020), 595-611.
- Doğan, Tayfun. "Kısa Psikolojik Sağlamlık Ölçeğinin Türkçe Uyarlaması: Geçerlik ve Güvenirlilik Çalışması". The Journal of Happiness & Well-Being, 3/1(2015), 93-102.
- Erarslan Çapan, Bahtiyar-Arıcoğlu, Ahu. "Psikolojik Sağlamlığın Yordayıcısı Olarak Affedicilik". e-international journal of educational research, 4 (2014), 70-82.
- Eraslan Çapan, Bahtiyar-Turgut, Özden. "Ergen Psikolojik Sağlamlık Düzeyinin Yordayıcıları: Algılanan Sosyal Destek ve Okul Bağlılığı". Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 44 (2017), 162 – 183.
- Flynn, Stephen V.-Black, L. Linda. "An Emergent Theory Of Altruism And Self – Interest". Journal Of Counseling And Development, 89/4 (2011), 459-469.
- Fredrickson, Barbara L. vd.. "What Good are Positive Emotions In Crisis? A Prospective Study Of Resilience And Emotions Following The Terrorist Attacks On The United States On September". Journal Of Personality And Social Psychology, 84/2(2003), 365.
- Garmezy, Norman. "Stress, Competence, And Development: Continuities In The Study Of Schizophrenic Adults, Children Vulnerable To Psychopathology And The Search For Stress-Resistant Children." American Journal Of Orthopsychiatry, 57/2 (1987), 159-174.
- Gizir, Cem Ali . "Psikolojik Sağlamlık, Risk Faktörleri ve Korumacı Faktörler Üzerine Bir Derleme Çalışması". Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi, 3/28 (2007), 113-128.
- Gurnani, Rupal-Gaur, Sankul. "Does Receiving Promote Giving? Gratitude As A Predictor Of Altruism Via Happiness". 2019 İjrar, 6/4 (2019), 981-992.
- Hollister Wagner, Gambriell. Vd.. "Adolescent Aggression: Models Of Resiliency". Journal of Applied Social Psychology, 31/3(2001), 445-466.
- Işık, Şerife. "Türkiye’de Kendini Toparlama Gücü Konusunda Yapılmış Araştırmaların İncelenmesi". Turkish Psychological Counseling and Guidance Journal, 6/45(2016), 71.
- Johnson, Jeffrey G. vd.. "Age-Related Change In Personality Disorder Trait Levels Between Early Adolescence And Adulthood: A Community-Based Longitudinal investigation". Acta Psychiatr Scand, 102 (2000), 265-275.
- Vieselmeier, Julie vd.. "The Role Of Resilience And Gratitude In Posttraumatic Stress And Growth Following A Campus Shooting". Psychological Trauma: Theory, Research, Practice and Policy, 9/1 (2017), 62-69.
- Karadağ, E.- Mutağçılar, I. "Prososyal Davranış Ekseninde Özgeçilicilik Üzerine Teorik Bir Çözümleme". FLSF Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi, 8 (2009), 41-69.

- Karataş, Zeynep-Uzun, Kıvanç. "Şükran mı duyuyoruz yoksa minnettar mıyız?". Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 56 (2020), 411-440.
- Kardaş, Ferhat-Yalçın, İlhan. "Şükran: Ruh Sağlığı Alanında Güncel Bir Kavram". Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar, 10/1 (2018), 1-18.
- Kardaş, Ferhat-Yalçın, İlhan. "Şükran Ölçeğinin Geliştirilmesi: Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması". Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi, 18/69 (2019), 13-31.
- McCullough, Michael E. vd.. "Is Gratitude A Moral Affect?". Psychol Bull, 127 (2001), 249-266.
- McCullough, Michael E. "The Grateful Disposition: A Conceptual And Empirical Topography". J Pers Soc Psychol, 82 (2002), 112-127.
- Ng, Reuban vd. "Coping With Anxiety, Depression, Anger And Aggression.". Child Youth Care Forum, 41/6 (2012), 529-546.
- Parmaksız, İzzet. "İyimserlik, Özgecılık ve Medeni Durumun Psikolojik Dayanıklılık Üzerindeki Etkileri". Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 48 (2020), 285-302.
- Peterson, C. "The Future Of Optimism". American Psychologist, 55 (2000), 44-55.
- Rushton, J. Philippe vd.. "The Altruistic Personality And Self Report Altruism Scale". Personality and Individual Differences, 2 (1981), 293-302.
- Sağar, Mehmet Enes-Sağar, Süleyman. "Ergenlerde İnternet Bağımlılığının Yordayıcısı Olarak Psikolojik Sağlamlık ve Yaşam Doyumu". Uşak Üniversitesi Eğitim Araştırmaları Dergisi, 8/2 (2022), 81-95.
- Schwartz, Carolyn vd.. "Helping Others Shows Differential Benefits On Health And Well-Being For Male And Female Teens". Journal Happiness Studies, 10/4 (2009), 431-448.
- Smith, W Bruce vd.. "The Brief Resilience Scale: Assessing The Ability To Bounce Back". International Journal Of Behavioral Medicine, 15 (2008), 194-200.
- Tekeş, Burcu-Hasta, Derya. "Özgecılık Ölçeği: Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması". Nesne Psikoloji Dergisi, 3/6 (2015), 55-75.
- Toksöz, Levent. "Japon Toplumunda Şükran Olgusu: Dil ve Kültür Bağlamında Bir İnceleme". Söylem Filoloji Dergisi, 4/2 (2019), 470-481.
- Wood, Alex vd.. "Gratitude And Well-Being: A Review And Theoretical Integration". Clinical Psychology Review, 30/7 (2010), 890-905.
- Yavuzer, Nurgül. "Bir Prososyal Davranış Kaynağı Olarak Özgeci Motivasyonun İlgili Alan Yazını Işığında Değerlendirilmesi". Hasan Ali Yücel Eğitim Fakültesi Dergisi, 14/1 (2017), 105-126.
- Yüksel, Asuman-Oğuz Duran, Nagihan. (2012). "Minnettarlık Ölçeği'nin Yetişkinlere Uyarlanması: Geçerlik ve Güvenirlik Çalışmaları". Çağdaş Eğitim Dergisi Akademik, 1/1 (2012), 31-40.

3. Tezler

- Akbaba, Sırrı. Grupla Psikolojik Danışmanın Sosyal Psikolojik Bir Kavram Olan Özgecılık Üzerindeki Etkisi. Erzurum: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimleri Enstitüsü, Doktora Tezi, 1994.
- Akbaş, Muhammed. Umudu Yordamada Şükran ve Özgecılık. İstanbul: İbn Haldun Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2021.
- Akkaya, Hatice. Şükran, Belirsizliğe Tahammülsüzlük ve Psikolojik Sağlamlığın Öğretmenlerin Yaşam Doyumu İle İlişkisinin İncelenmesi. Van: 100. Yıl Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2021.
- Akar, Atanur. Psikolojik Sağlamlık Programının Ergenlerin Psikolojik Sağlamlık Düzeyine Etkisi. İstanbul: Maltepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2018.
- Akyag, Nagehan Elif. Covid-19 Sürecinde Yetişkinlerin İyi Oluş, Şükran ve Yaşamdaki Anlamlarının İncelenmesi. İstanbul: İbn Haldun Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2023.
- Başerer, Zeynep. Üniversite Öğrencilerinde Minnettarlığın ve Özgeci Davranışın Bazı Değişkenlerle Yordanması. Ankara: Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Doktora Tezi, 2018.
- Bindal, Gökçen. Ergenlerin Psikolojik Sağlamlığın (Resilience), Çocukluk Çağındaki Travma ve Bağlanma Stilleri İle İlişkisinin İncelenmesi. Gaziantep: Hasan Kalyoncu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi 2018.
- Elçeoğlu, Bahar. Mutluluğun Yordayıcıları Olarak Özgecılık ve Psikolojik Sağlamlığın Rolü. İstanbul: İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2024.
- Gökşen, Sevinç. Şükran Ve Kaygı Arasındaki İlişkinin İncelenmesi ve Kuşaklararası Aktarımı. Lefkoşa: Yakın Doğu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2020.
- Özbey, Merve Nur. Pozitif Psikoterapi Uygulamalarından Şükran Günlüklerinin Depresyon, Anksiyete ve Psikolojik İyi Oluşla İlişkisi. İstanbul: Üsküdar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2020.
- Şakar, Gözde. "Psikolojik Danışman Adaylarının Özgecilklerinin, Duygusal Zekâ, Kültürel Duyarlılık ve Sosyal Beğenirlik Açısından Yordanması. İstanbul: Yıldız Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2018.

4. İnternet Kaynakları

- Amerikan Psikologlar Derneği. "The Road To Resilience". Erişim Tarihi: 13.03.2024. <https://www.apa.org/topics/resilience>.
- Baltaş, Acar. "Yardım Severliğin Hayat Kalitesi Üzerine Etkisi". Erişim Tarihi: 14.03.2024. <https://www.acar-baltas.com/yardimseverligin-hayat-kalitesi-uzerine-etkisi>

ARDA KARADAVUT, ORGAN ADLARIYLA KURULAN ESKİ TÜRKÇE DEYİMLERDE DUYGULAR (BİLİŞSEL BİR İNCELEME). PALET YAYINLARI, KONYA: EKİM 2023.

Özge HOROZ*

Özet

“Organ Adlarıyla Kurulan Eski Türkçe Deyimlerde Duygular (Bilişsel Bir İnceleme)” adlı kitabın yazarı Dr. Arda Karadavut, 2013 yılında Selçuk Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümünden mezun oldu. Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Eski Türk Dili Ana Bilim Dalında “Araştırma Görevlisi” olarak çalışmaya başladı. 2016 yılında yüksek lisansını “Kuseyin Esenkocoyev’in hikâyelerinde kelime grupları (metin-inceleme-Türkiye Türkçesine aktarım)” adlı tezi ile tamamladı. Aynı yıl Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsünde doktora başladı. 2020’de “Eski Türkçede sayılar: Yapısal ve anlamsal bir yaklaşım” adlı tezi ile doktorasını tamamladı. 2021 yılının ekim ayında Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Eski Türk Dili Ana Bilim dalına “Doktor Öğretim Üyesi” olarak atanmıştır ve akademik hayatına burada devam etmektedir. Arda Karadavut tarafından kaleme alınan bu eser, dil ve duygu arasındaki derin ilişkinin yüzyıllardır farklı alanların ilgisini çeken bir konu olması ışığında, duygu kavramının yalnızca bireysel deneyimler olarak kalmadığını, aynı zamanda dil aracılığıyla toplumsal bir zeminde şekillendiğini ve aktarıldığını vurgulamaktadır. Karadavut’ un eseri, bu konuyu Eski Türkçe deyimler üzerinden ele alarak, dilin bilimsel boyutuna derinlemesine bir bakış sunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Eski Türkçe, Organ adları, Duygular, Deyimler, Bilişsel dilbilim

ARDA KARADAVUT, EMOTIONS IN OLD TURKIC IDIOMS FOUNDED WITH NAMES OF BODY PARTS (A COGNITIVE REVIEW). PALET PUBLICATIONS, KONYA: OCTOBER 2023.

Abstract

Dr. Arda Karadavut, the author of the book titled “Emotions in Old Turkic Idioms Established with Names of Body Parts (A Cognitive Review)”, graduated from Selçuk University, Department of Turkish Language and Literature in 2013. He started to work as a “Research Assistant” at Zonguldak Bülent Ecevit University, Department of Turkish Language and Literature, Old Turkic Language Department. In 2016, he completed his master’s degree with his thesis titled “Word groups in Kuseyin Esenkocoyev’s stories (text-examination-Translation into Turkish)”. In the same year, he started his doctorate at Hacettepe University Institute of Turkic Studies. In 2020, he completed his thesis titled “Numbers in Old Turkic: A structural and semantic approach” in 2020. In October 2021, he was appointed as an “Assistant Professor” at Zonguldak Bülent Ecevit University, Department of Turkish Language and Literature, Old Turkic Language Department and continues his academic life here. In light of the fact that the deep relationship between language and emotion has been a subject of interest to different fields for centuries, this work written by Karadavut emphasizes that the concept of emotion does not only remain as individual experiences, but is also shaped and transmitted on a social ground through language. Karadavut’s work offers an in-depth look at the scientific dimension of language by addressing this issue through Old Turkic idioms.

Keywords: Old Turkic, Body parts, Emotions, Idioms, Cognitive linguistic

* Yüksek Lisans Öğrencisi, Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Tezli Yüksek Lisans Programı, Zonguldak, Türkiye, ozgeh01@gmail.com, ORCID: 0009-0003-8947-2863

Karadavut' un bu kitabı yazmak için aldığı ilhamın tesadüfi bir bağlamdan doğduğunu görmek oldukça ilginçtir. Yazar, Budist Eski Uygurca metinlerde "sonsuz" kavram alanı üzerine bir makale hazırlarken radyoda duyduğu bir şarkının sözleriyle duyguların dile yansıma biçimleri üzerine düşünmeye başlamış ve bu süreç, onu duygu teorileri üzerine yapılan çalışmalara, sonrasında ise duyguların dildeki yansımalarını incelemeye yöneltmiştir.

Duyguların sözlük anlamlarıyla sınırlı kalmadığını, özellikle de organ adlarıyla kurulan deyimler gibi mecazi yollarla ifade edildiğini fark eden yazar, bu bulguları metafor teorileriyle ilişkili olarak değerlendirmiştir. Kavramsal metafor teorisi, onu bilişsel anlam-bilim ve bilişsel dilbilim alanlarına taşıyarak, kitabın temel kuramsal çerçevesini oluşturmaktadır.

Kitap, Eski Türkçedeki organ adlarıyla oluşturulan deyimlerin duygu anlatımındaki rolünü bilişsel bir yaklaşımla ele alarak, hem dilbilimciler hem de duygu çalışmalarıyla ilgilenen akademisyenler için kıymetli bir kaynak sunmaktadır. Karadavut'un bireysel bir farkındalıktan yola çıkarak bilimsel bir inceleme alanına evrilen bu çalışması, organ adlarının duygularla nasıl iç içe geçtiğini anlamamız açısından önemli ipuçları sunmaktadır.

Eser, "Ön Söz" ve "Kısaltmalar" bölümlerinin ardından başlayan "Giriş" bölümü ve toplam dört ana bölümden oluşmaktadır. *Giriş bölümünde; konu hakkında kısa bilgiler verilmiş olmakla birlikte çalışmanın ana konusunu oluşturan organ adları ile kurulan deyimler* başlığı altında, organ adlarının söz varlığındaki yerinden söz edilmektedir. Bununla birlikte çalışmanın amacı; Eski Türkçede organ adlarıyla kurulan deyimler incelenerek insan bedeninin duyguların kavramlaştırılmasındaki rolünü ve buna bağlı olarak eski Türklerin zihinlerindeki sosyokültürel ve sosyobilişsel yapıların dile nasıl yansıdığını göstermek (s. 18), şeklinde açıklanmıştır. Daha sonra çalışmanın yöntemi hakkında bilgi verilmiş olup çalışmanın kapsam alanını ve sınırlılıklarını açıklamaktadır. Son olarak konuyla ilgili yapılan çalışmalar başlığı altında yirmi üç farklı çalışma olduğunu, bu çalışmaların daha çok duygu fiilleri üzerine yapıldığını ve duyguların kavramlaştırılmasıyla ilgili yapılan çalışmaların sayısının artmaya başladığını gözlemlemektedir (s. 23).

Eserin birinci bölümünde *Duygu Kavramı ve Duyguların Sınıflandırılması* konusu altında üç alt başlıkla *duygu kavramı* çeşitli psikologların tanımları ile Plutchik'in duyguların süreci hakkındaki tablosuyla açıklanmaktadır. Açıklanan tanımlardan sonra psikologlar tarafından geliştirilen *James- Lange, Cannon-Bard ve Bilişsel, Sosyobiyojik, Sosyal İnşa Teorileri* verilmektedir (s. 25- 29). Kitapta, *duyguların sınıflandırılması* alt başlığında kapsamlı bir değerlendirme yapılmıştır. Duyguların sınıflandırılması, psikoloji ve bilişsel bilimler alanında önemli bir tartışma konusudur. Araştırmacılar, duyguların biyolojik temelli mi yoksa kültürel ve sosyal süreçlerin bir ürünü mü olduğu konusunda farklı yaklaşımlar benimsenmiştir. Karadavut, duyguların genel olarak temel ve ikincil olmak üzere iki ana kategoriye ayrıldığını söylemektedir. Temel duyguların evrensel olduğunu ve farklı kültürlerde benzer yüz ifadeleriyle ortaya çıktığını ifade etmektedir. Kitapta, Ekman ve Cordaro tarafından yapılan çalışmalara atıf yapılarak öfke, korku, mutluluk, üzüntü, şaşkınlık, tiksinti ve aşağılama olmak üzere yedi temel duygunun evrenselliği vurgulanmaktadır. (s. 29- 30).

Kitapta duyguların olumlu ve olumsuz olarak da sınıflandırıldığı görülmektedir. Karadavut, olumlu duyguların bireyin sosyal ilişkilerini güçlendirdiğini, olumsuz duyguların ise bireyin stres seviyesini artırarak fiziksel sağlığını etkileyebileceğini belirtmektedir. Bu bağlamda, Lazarus'un değerlendirmelerine yer vererek duyguların çevresel faktörlere bağlı olarak şekillendiğini ifade etmektedir. Yazar ayrıca duyguların bireysel ve toplumsal olarak da ele alınabileceğini ifade etmektedir. Bireysel duyguların kişinin öznel deneyimlerine dayandığı, toplumsal duyguların ise grup dinamikleri ile şekillendiği vurgulanmaktadır.

Kitapta Karakuşçu'nun Allah sevgisi, vatan sevgisi gibi duyguları toplumsal duygular olarak sınıflandırdığı bilgisine yer verilmektedir. Aktaş'ın insanları birbirine yaklaştıran ve birbirinden uzaklaştıran duygular ayrımına da dikkat çekilmektedir.

Duyguların sınıflandırılması üzerine yapılan değerlendirmeler, bu konunun çok boyutlu bir yapıya sahip olduğunu göstermektedir. Yazar, duyguların evrenselliği, kültürel değişkenleri ve bilişsel süreçlerle etkileşimini göz önünde bulundurarak duyguların tek bir çerçevede ele alınmasının zorluklarına dikkat

çekmektedir. Ancak, temel ve ikincil duygular ayrımı, olumlu ve olumsuz duygular sınıflandırılması gibi yaklaşımların, duyguların dilde, bilişte ve sosyal yaşamdaki işlevlerini anlamamıza katkı sağladığını ifade etmektedir (s. 31- 33).

Duygu- Dil İlişkisi alt başlığında, dilin, duyguların açığa çıkarılmasında, ifade edilmesinde ve iletilmesinde temel araç olduğu vurgulanmaktadır. Karadavut, insanların duygularını ifade ederken farklı sözcüklere, önlemlere ve deyimlere başvurduğunu belirtmektedir. “Ah! Vay! Of!” gibi ünlemler ile “korku, öfke, üzüntü” gibi temel duygu sözcüklerinin yanı sıra “aşk ateştir”, “arzu açıklıktır” gibi mecazi ifadelerin kullanımı, duyguların dil yoluyla nasıl kavramlaştığına dair örnekler sunmaktadır (s. 33).

Kövecses’in *Metaphor and Emotion: Language, Culture, and Body in Human Feeling* adlı eserine atıf yapılarak duyguların dilde metaforlar ve metonimler aracıyla ifade edildiği aktarılmaktadır. Yazar, Kövecses’in duygu sözcüklerini “anlamalı” ve “betimleyici” olarak ikiye ayırdığını, betimleyici sözcüklerin ise kendi içinde hiyerarşik bir yapıya sahip olduğunu belirtmektedir. Örneğin; öfke, korku, üzüntü ve mutluluk diğer duygu sözcüklerine göre daha temel kategoriler olarak kabul edilmektedir. Bu çerçevede, “öfke” üst düzey duygu olarak kabul edilirken, “sıkıntı” alt düzeyde bir duygu olarak değerlendirilmiştir (s. 34- 36).

Karadavut, Budist Uygurların yazılı metinlerinde de duyguların dile yansımalarını örneklendirmiştir. Örneğin, Budist Uygurlardan kalan *Totenbuch* adlı metinde korku duygusunu ifade etmek için “aya” ünlemi kullanılmıştır (s. 37-38). Eski Türkçede duygular, ünlemler dışında doğrudan duygu ifade eden ve cümlede isim, sıfat, zor görevinde tanıklanan sözcüklerle, sözcük gruplarıyla, kalıp sözlerle, eklemelerle ve deyimlerle bildirilmiştir. Özellikle organ adlarıyla kurulan deyimlerde çeşitli duyguların aktarımı sağlanmıştır (s. 38).

Eserin ikinci bölümünde, Eski Türkçede duygu kavramının karşılanma biçimleri ve duyguların kavramlaşmasında organ adlarının rolü ele alınmaktadır. Duygu ifadesinde özellikle *könül* ve *yürek sözcüklerinin öne çıktığı, Eski Uyğurcada ise közül, teginmek ve sım* gibi sözcüklerin kullanıldığı görülmektedir. Duyguların bedensel yansımaları ve dildeki yeri incelenmektedir. Ayrıca, organ adlarıyla kurulan Eski Türkçe

deyimlerin duyguları ifade etme biçimleri incelenmiş ve bu deyimlerin, bildirdikleri duygu türlerine göre sınıflandırma yapılmıştır. Yapılan sınıflandırma sonrasında elde edilen veriler grafiklerle desteklenmiştir (s. 39- 40). Örneğin, “sevgi” duygusunun ifade edilmesinde toplam yirmi yedi deyim tespit edilmiş olup, bu deyimlerde en çok kullanılan organ adının “*könül*” sözcüğü olduğu belirlenmiştir. Bunun yanı sıra, “*köz*” sözcüğü sekiz defa, “*yüz*” sözcüğü ise dört defa sevgi duygusunun kavramlaşmasında kullanılmış ve bu durum çalışma kapsamında saptanmıştır (s. 61- 66).

Kitabın üçüncü bölümünde yazar, *Bilişsel Dilbilim ve Kavramsal Metafor Teorisi* ana başlığında, bilişsel dilbilimin dili yalnızca bir iletişim aracı olarak değil, aynı zamanda zihinsel süreçlerin bir yansıması olarak ele alındığını vurgulamaktadır. Biliş terimi üzerine yapılan tartışmaları ele alarak Cüceloğlu’nun biliş ve bilişim kavramlarını nasıl ayrıştırdığını açıklamıştır. Cüceloğlu’na göre biliş, algı sonrası ulaşılan zihinsel bir durumken bilişim tüm zihinsel süreçlerin birbirleriyle etkileşimini ifade etmektedir. Ancak yazar, günümüzde bilişim teriminin daha çok enformatik anlamında kullanıldığını belirterek bu çalışmada biliş terimini tercih ettiğini ifade etmiştir. Bunun yanı sıra, Karaağaç’ın bilişim terimini tercih ettiğini hatırlatarak, insan zihninin sadece duyular aracılığıyla bilgi edinmekle kalmadığını, aynı zamanda toplumsal değerler, gelenekler ve ahlaki yapılarla da şekillendiğini belirtmiştir. Bu görüş, bilişsel süreçlerin sadece bireysel algıyla değil, aynı zamanda sosyal ve kültürel faktörlere de bağlı olduğunu ortaya koymaktadır. Karadavut, XX. yüzyılın ikinci yarısında ortaya çıkan bilişsel bilim akımına değinerek bu akımın davranışsal yaklaşıma tepki olarak geliştiğini belirtmektedir. Yazar, bilişsel bilimin insan zihninin doğuştan gelen yetilere sahip olduğuna dair görüşleri benimsediğini ve psikoloji, nörobilim, biyoloji, dilbilim ve felsefe gibi disiplinlerden yararlandığını dile getirmektedir. Bu bağlamda, bilişsel dilbilimin dili yalnızca bir kurallar bütünü olarak görmek yerine, zihinsel işleyişin bir parçası olarak ele aldığını belirtmiştir (s. 75- 76).

Karadavut, *Bilişsel Dilbilim* alt başlığında, bu disiplinin 1980’lerde geniş tabanlı bir entelektüel hareket olarak ortaya çıkmış olduğunu ancak köklerinin 1970’lerde yapısal dilbilime yönelik eleştirilere dayandığını belirtmektedir. Yazara göre Holme’un da belirttiği gibi, bilişsel dilbilimin büyük ölçüde yapısal

dilbilim ve üretimsel dönüşümlü dilbilimin sınırlamalarından duyulan memnuniyetsizliğin bir sonucu olarak ortaya çıktığı belirtilmektedir (s.76). Üretken dilbilimin diller arasında genellenebilecek parametreler oluşturmayı hedeflediğini ancak bu parametrelerin yeterince açıklanmaz olduğunu vurgulamaktadır. Karadavut, Chomsky'nin minimalist modelinde dilin söz dizimi ve sözcük bilimi olarak ikiye ayrıldığını, ancak sözcüklerin ve anlamlarının dile özgü olduğunun kabul edildiğini aktarmaktadır. Yazar, bilişsel dilbilimin yalnızca biçimsel yönleriyle değil, anlam ve kavramsal süreçlerle de ilişkilendirildiğini vurgulamaktadır. Bilişsel dilbilimin yalnızca biçimsel yönleriyle değil, anlam ve kavramsal süreçlerle de ilişkilendirildiğini vurgulayan Karadavut, 1970'lerde bilişsel dilbilimin gelişiminde etkili olan Gilles Fauconnier, Charles Fillmore, George Lakoff, Mark Johnson, Ronald Langacker ve Leonard Talmy gibi önemli isimlerden söz etmektedir. Ayrıca, 2000'li yıllardan itibaren Randall Holte ve Vyvan Evans gibi araştırmacıların bu alandaki katkılarına da değinmektedir. Karadavut'a göre, bilişsel dilbilim dili zihinsel süreçlerle ilişkilendirerek, anlamın ve kavramsal yapının bedensel deneyimlerle şekillendiğini savunmaktadır. Bu noktada somutlaştırma (embodiment) ilkesinin önemli bir kavram olduğunu vurgulayan yazar, bu ilkeye göre insan zihninin ve kavramsal sistemlerinin türümüzün bedensel deneyimlerine dayandığını belirtmektedir. Bu bağlamda George Lakoff ve Mark Johnson'ın çalışmaları özel bir önem taşımaktadır. *Metaforlar: Hayat, Anlam ve Dil* adlı eserlerinde, metaforların yalnızca dilsel süslemeler değil, aksine insan düşüncesinin ve anlam yapılandırmasının temel mekanizmaları olduğunu ileri sürerek, kavramsal sistemimizin doğrudan bedenimiz ve fiziksel çevremizle kurduğumuz deneyimlerden türediğini ortaya koymuşlardır. Lakoff ve Johnson, "Metafor, yalnızca dilsel bir ifade değil, aynı zamanda düşünce ve eylemimizin temel bir parçasıdır. Günlük yaşamımızda, dilimizde, düşüncelerimizde ve eylemlerimizde yaygın olarak bulunur" diyerek, metaforların günlük yaşamımızda, sadece dilde değil, düşünce ve eylemlerimizde de yaygın olduğunu belirtmektedirler. Bu yaklaşım, bilişsel dilbilimde somutlaştırma ilkesinin önemini vurgulamakta ve anlamın bedensel deneyimlerle şekillendiğini savunmaktadır. Karadavut, Langacker'ın bilişsel dil bilgisi alanındaki çalışmalarına ve Talmy'nin dilin kavramsal yapıyı nasıl kodladığı ele alan araştırmalarına da yer vermektedir. Evans'ın görüşle-

rine dayanarak Karadavut, bilişsel süreçlerin yalnızca bedensel deneyimlerle değil bireyin çevresiyle etkileşimi ile de şekillendiğini belirtmektedir. Somutlaştırmanın hem bedene hem de yaşanılan çevreye bağlı olduğunu vurgulayan yazar, Melike Baş'ın bedeninin kültürden bağımsız olmadığı yönündeki görüşlerini de aktarmaktadır (s. 77). Yazar ayrıca, bilişsel dilbilimin temel iddialarından birinin, dilin insan zihnindeki kavramlaştırma örüntülerinin neyi yansıttığını dile getirmektedir. Dilin bilişsel işleve açılan bir kapı olarak düşünüldüğünü ve düşüncenin yapısını, zihnindeki işleyişini anlamada temel bir araç olarak görüldüğünü vurgulamaktadır. Karadavut, kavramlaştırma süreçlerini anlamak için dilbilimsel kavramların ayrıntılı olarak incelenmesi gerektiğini belirterek insanların dünyayı ve düşüncelerini kavramlar aracılığıyla inşa ettiğini ifade etmektedir (s. 76- 78).

Karadavut, Evans'a göre *kavramın bilişsel dilbilimde sınıflandırma ve kavramlaştırmanın merkezinde yer alan temel bilgi birikimi olduğunu belirtmektedir. Kavramları bebeklikten itibaren algısal deneyimler aracılığıyla yeniden tanımlanan bilişsel varlıklar olarak ele almaktadır. Bu süreç, en temel kavramların oluşmasını sağlayan görüntü şemalarının ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Karadavut, Evans'ın kavramların dile özgü bir biçimde kodla olabileceğini ve nispeten istikrarlı olmalarına rağmen tekrarlayan deneyimler tarafından değiştirilebileceğini ifade ettiğini aktarmaktadır. Popova ve Sternin'in görüşlerine de yer veren yazar, bu araştırmacıların kavramı nasıl değerlendirildiğini belirtmektedir. Yazar, Vardar ve Aksan'dan atıflar yaparak farklı kavram tanımlarını ele almıştır. Bunun sonucunda, tanımların ortak noktasının, varlıkların ve eylemlerin bilişsel süreçlerden geçerek soyutlaştırılıp sınıflandırılması olduğunu vurgulamaktadır. Karadavut, insanların bebeklikten itibaren deneyimledikleri her şeyi bilişsel süreçlerden geçirerek anadillerine özgü bir şekilde kodladıklarını ifade etmektedir (s.78- 79).*

Kavram Türleri ve Kavramlaştırma alt başlıklarında, kavramları sınıflandırmanın farklı araştırmacılar tarafından çeşitli yöntemlerle ele alındığı belirtilmektedir. Kavramlaşma sürecini, bireysel ve toplumsal deneyimlerin bu sürece nasıl etki ettiği vurgulanmaktadır. Kavramlaştırmanın bilişsel sistem içerisinde *algılama, kavramlaştırma ve dil kullanımı* şeklinde ifade edildiği gösterilmektedir. Yazar ayrıca, Cüceloğlu'nun

teorilerini ele almış ve kavram öğrenme süreçlerinin bu yaklaşımlar çerçevesinde değerlendirildiğini ifade etmiştir. Karadavut, kavramların bireyin bilişsel süreçleriyle nasıl şekillendiğini ve dil aracılığıyla nasıl kodlandığını açıklayarak bilişsel dilbilimin temel ilke-leriyle bağlantı kurmuştur (s. 79- 81).

Yazar, kitabın üçüncü bölümünde alt başlıklar çerçevesinde *Bilişsel Anlambilim, Kavramsal Metafor Teorisi ve Kavramsal Metafor Türleri üzerine detaylı bir inceleme sunmaktadır. Bilişsel anlambilimi, bilişsel dilbilimin bir dalı olarak ele almakta ve bu disiplinlinin insanı dünya deneyimleri ile kavramsal sistem ve dil tarafından kodlanan anlamsal yapı arasındaki ilişkiyi incelediğini belirtmektedir. Bilişsel anlambilim kapsamında farklı teorilere de değinen Karadavut, kitabında özellikle kavramsal metafor teorisine odaklanmaktadır. Kavramsal metaforların, iki kavramsal alan (Kaynak alan ve Hedef alan) arasında gerçekleşen bir bilişsel haritalama süreciyle oluşturulduğunu belirtmektedir. Kaynak alan, genellikle daha somut ve deneyimleyebilir kavramlardan oluşurken hedef alan ise soyut kavramları ifade etmektedir. Örneğin, "korku soğuktur" metaforunda, korku duygusunun "soğuk" kavram alanı aracılığıyla ifade edilmesi, insanın somut deneyimlerinden beslenen bir kavramlaştırma sürecini göstermektedir. Karadavut, Kövecses'in kavramsal metaforlarla kullanılan yaygın kaynak alanlar ve hedef alanlar listesini de ele almakta ve metaforları kültürel boyutlarına dikkat çekmektedir. Bölümün sonunda ise Lakoff ve Johnson'un metaforun üç temel türü olduğuna dair sınıflandırmasına yer vermektedir (s. 82- 89).*

Karadavut'un kitabının dördüncü bölümünde, *Organ Adlarıyla Kurulan Eski Türkçe Deyimlerde Duyguların Kavramlaştırılması* ele alınmaktadır. Bu bölümde, Lakoff ve Johnson'un Kavramsal metafor teorisi ve Kövecses'in duygu kavramlarına yönelik çalışmaları çerçevesinde incelenen duygular, tespit edilen kaynak alanların sayısına göre sıralanmıştır. Karadavut, kaynak alanlarının sayısına göre sıralanan *üzüntü, sevgi, arzu, öfke, mutluluk, korku, cesaret, utanç, kibir ve saygı* duygularının aralarından organ adlarıyla kurulan Eski Türkçe deyimlerde en çok örneği tespit edilen duygu türünün *üzüntü* duygusu olduğunu ve otuz farklı örneği olduğunu belirtmektedir (s. 91). *Üzüntü* duygusunun, Eski Türkçede çeşitli kavramsal metaforlar kullanılarak kavramlaştırıldığını söyle-

yen yazar, bu metaforların Eski Türkçedeki kullanım sıklıklarını grafiklerle sunmaktadır. Örneğin, *üzüntü* metaforunun dağılımındaki grafiğe göre en sık kullanılan metafor "*Üzüntü Fiziksel Bir Hasardır*" metaforudur. Gerçek bir hasar olmayıp hissedilen duygunun yoğunluğunu ifade etmektedir. Bu yoğunluğu ifade etmek için *üz-, tep-, yarıl-* gibi "dövmek vurmak kırmak" anlamlarına gelen fiiller kullanılmıştır. Örneğin, *Bagır üz- (Ciğer parçalamak)* "*çok üzülme*" (s. 94). Bu durum Türk kültüründe *üzüntü*nün genellikle bedensel zarar ve yıkımla ilişkilendirildiğini göstermektedir.

Sonuç bölümünde yazar, Eski Türkçede organ adlarıyla kurulan deyimlerin, duyguların kavramlaştırılmasındaki rolünü kapsamlı bir şekilde ele almıştır. Yazarın incelemeleri sonucunda, Eski Türkçede organ adıyla oluşturulmuş ve duyguları ifade eden toplam 146 deyim bulunmuş ve tespit edilmiştir. Bu deyimlerin duygu türlerine göre dağılımı grafiklerle desteklenerek sunulmuş, böylece duyguların kavramlaştırılmasında hangi organ adlarının öne çıktığı açıkça ortaya konmuştur. Çalışmada, Eski Türkçede duyguların kavramlaştırılmasında 21 farklı organ adının kullanıldığı belirlenmiş, bunlar arasında en çok *könül, köz, yürek* ve *yüz* sözcüklerinin yer aldığı görülmüştür. Özellikle *köz* ve *yürek* sözcükleri toplam 65 deyimde tanıklanarak eski Türklerde duyguların merkezinin "kalp" olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Sevinç, korku, öfke, *üzüntü* gibi temel duyguların evrensel olarak yüzdeki jest ve mimiklerle ifade edilmesi, Eski Türkçede de yüz ve baş gibi organların duyguların kavramlaştırılmasında önemli bir rol üstlenmesini sağlamıştır. Çalışmada sunulan tablolar, Eski Türkçede kalpten sonra en çok baş ve yüzdeki organların duygularla ilişkilendirildiğini göstermektedir. Özellikle *köz* ve *yüz* organ adlarının toplam 34 deyimde, *meniz* sözcüğü ile düşünüldüğünde ise 38 deyimde tanıklanması, yüzün Eski Türkçede duyguların kavramlaştırılmasında kalpten sonra en önemli organ olduğunu ortaya koymaktadır. Ayrıca, *üzüntü* duygusunun 10 farklı organ adıyla toplam 30 farklı deyimde ifade edilmesi, bu duygunun Eski Türkçede en fazla kavramlaştırılan duygu olduğunu göstermektedir. Öfke ve korkunun sırasıyla 22 ve 12 deyimle takip etmesi, olumsuz duyguların Eski Türklerin zihninde daha kalıcı olduğunu ve daha çeşitli dilsel deneyimlerle ifade edildiğini ortaya koymaktadır.

Çalışmada, her duygunun birden fazla organ adıyla kavramlaştırıldığı belirlenmiş olsa da bazı duyguların belirli organlarla daha güçlü bir ilişki içinde olduğu görülmüştür. Örneğin, cesaret duygusu büyük ölçüde yürek sözcüğü ile kavramlaştırılmış, aynı durum korku duygusu için de geçerli olmuştur. Bu bulgular, günümüzde de kullanılan “*yürekli olmak*” veya “*yüreksiz*” gibi deyimlerin kökenine ışık tutmaktadır. Duyguların kavramlaştırılmasında kullanılan metaforlar incelendiğinde ise Eski Türkçede üzüntünün en fazla metaforik kaynak alanla ifade edildiği tespit edilmiştir. Üzüntünün kavramlaştırılmasında en sık kullanılan metaforik kaynak alanın “*Fiziksel Hasar*” olduğu belirlenmiş, bu da Eski Türklerin üzüntüyü beden bütünlüğüne zarar veren bir olgu olarak algıladığını göstermiştir. Benzer şekilde, sevginin “*Kalbin İçindeki Yumuşak Bir Madde*” ve “*Işık*” metaforlarıyla, öfkenin ise “*Kalbin İçindeki Sert Bir Madde*” ve “*Karanlık*” metaforlarıyla kavramlaştırıldığı görülmektedir. Bu veriler, olumlu ve olumsuz duyguların karşıt metaforlarla ifade edildiğini ortaya koymaktadır.

Yazar, çalışmasında evrensel metaforlarla birlikte kültüre özgü metaforları da incelemiştir. Örneğin, “*Korku Sarıdır*” metaforu Türk kültürüne özgü bir kavram olup, eski Türklerde sarının hem hükümlanlık hem de felaket ve hastalığın sembolü olduğu tespit edilmiştir. Benzer şekilde, mutluluğun dünya dillerinde genellikle sıcaklıkla ilişkilendirilmesine karşın, Eski Türkçede “*Mutluluk Soğuktur*” metaforuyla da ifade edildiği görülmüştür. *Kögüzi sogı* deyimini, mutluluğun soğuklukla kavramlaştırılmasının örneklerinden biridir.

Bu kapsamlı çalışma, Eski Türkçede duyguların “*Beden Duygular İçin Bir Kaptır*” ve “*Duygular Kap İçindeki Bir Maddedir*” gibi kavramsal metaforlarla şekillendirildiğini ortaya koymaktadır. Ayrıca, duyguların doğrudan bedensel deneyimlerle ilişkilendirildiği “*Yukarı- Aşağı*”, “*Işık- Karanlık*”, “*Sıcak- Soğuk*” gibi kaynak alanların sıkça kullanıldığı belirlenmiştir. Son olarak, yazar, Türkiye Türkçesi üzerine yapılan çalışmalarla karşılaştırmalar yaparak, duygu şemalarının tarih boyunca büyük ölçüde değişmeden kaldığını ve Eski Türkçedeki kavramsal metaforların Türkiye Türkçesinde de büyük ölçüde devam ettiğini vurgulamaktadır. Bilişsel dilbilim perspektifiyle yapılan bu inceleme, Türkçenin tarihsel derinliğini ve kültürel arka planını anlamak açısından önemli bir kaynak niteliği taşımaktadır (s. 117- 125).

Karadavut’un eserinde yer alan deyimlerin incelenmesi, duyguların Eski Türkçede bedenle ilgili ifadeler aracılığıyla nasıl kavramlaştırıldığını ortaya koymaktadır. Bu yönüyle çalışma, Melike Baş’ın *Türkçede Duyguların Bedenle İlgili Deyimler Aracılığıyla Kavramsallaştırılması: Bilişsel Dilbilimsel Bir İnceleme* (2005) adlı doktora tezinde Türkiye Türkçesi için belirlediği kavramsal metaforlarla dolaylı bir bağ kurmaktadır. Ancak Karadavut’un çalışması kuramsal bir çerçeve üzerinden değil, Eski Türkçedeki deyimlerin sosyobilişsel şemaları üzerinden değerlendirilmiştir. Karadavut’un çalışmasının sonunda da belirtildiği üzere, Melike Baş’ın Türkiye Türkçesi bağlamında tespit ettiği duygu şemaları ile Eski Türkçedeki şemalar arasında büyük bir değişim olmadığı; duyguların, özellikle öfke, korku, mutluluk ve üzüntü gibi temel türlerinin, her iki dönemde de büyük ölçüde benzer beden bölümleriyle ilişkilendirilerek kavramsallaştırıldığı görülmektedir. Bu bağlamda, Karadavut’un eseri, Türkiye Türkçesindeki metaforik yapılarla Eski Türkçedeki bilişsel temsillerin sürekliliğini ortaya koyarak önemli bir katkı sunmaktadır.

Kitabın sonunda dokuz sayfalık kaynakça (s. 127- 135) yer almaktadır. Eserin kaynakçası değerlendirildiğinde, yazarın ana kaynaklarını yabancı yayınlardan aldığı görülmektedir. Eserde, toplam yetmiş tane Türkçe yayın, kırk beş tane de yabancı yayından faydalanılmıştır.

Kaynakça

1. Kitaplar

- Karadavut, Arda. *Organ Adlarıyla Kurulan Eski Türkçe Deyimlerde Duygular (Bilişsel Bir İnceleme)*. Konya: Palet Yayınları, 2023.
- Lakoff, George- Johnson, Mark. *Metaforlar/Hayat, Anlam ve Dil*. Çev. Gökhan Yavuz Demir. İstanbul: İthaki Yayınları, 2005.

2. Tezler

- Baş, Melike. *Türkçede Duyguların Bedenle İlgili Deyimler Aracılığıyla Kavramsallaştırılması: Bilişsel Dilbilimsel Bir İnceleme*. İstanbul: Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Dilbilim Ana Bilim Dalı, Doktora Tezi, 2005.

Yazım Kuralları

A. Yazım Kurallarına İlişkin Esaslar

Makale; Öz, Abstract, Giriş, Bölümler, Sonuç, Kaynakça ve Ekler şeklinde düzenlenmelidir.

- Başlık:** Türkçe, Türk lehçeleri ve İngilizce başlıklar, Times New Roman, 14 punto, kalın, büyük harfle ve ortalayarak yazılmalıdır. Başlık, kaleme alınan metnin içeriğini kısa, açık ve yeterli ölçüde yansıtacak nitelikte olmalıdır.
- Yazar(lar)a Ait Bilgiler:** Yazar adı ve soyadı (soyadının tamamı büyük harfle) makale başlığının sağ altında olmalı, yazarın akademik unvanı, görev yaptığı kurum, e mail adresi, ORCID numarası ile birlikte dipnotta (*) işareti ile Times New Roman yazı tipinde 9 punto yazılarak belirtilmelidir.
- Özet:** Ana metnin girişinde 150-200 kelime aralığında Türkçe, Türk lehçeleri ve İngilizce özet yer almalıdır. Özeti altına 3-5 (kelime) aralığında anahtar kelime eklenmelidir. Özet bölümünde çalışmanın konusundan, amacından, kapsamından ve bu alandaki diğer çalışmalarla farkından bahsedilmelidir. Özet ve anahtar kelimeler, Times New Roman yazı tipinde 10 punto, italik ve iki yana yash olarak yazılmalıdır.

Değerlendirme süreci olumlu sonuçlanan Türkçe ve Türk lehçeleri makaleler için ayrıca İngilizce genişletilmiş özet (Extended Abstract) talep edilir. Extended Abstract, makalenin amaç, yöntem ve sonucunu içermeli ve 500-700 kelimeden oluşmalıdır.

Not: Extended Abstract, başvuru sırasında gerekli değildir.

- Bölüm Başlıkları:** Tüm bölüm ve alt başlıklar 11 punto koyu, sadece ilk harfleri büyük olarak sola dayalı şekilde yazılmalıdır. Başlık numaralarında, giriş bölümünden sonra verilmeli ve ondalık sistemde (1., 1.1., 1.1.1. gibi) numaralandırılmalıdır.
- Ana Metin:** Yazı karakteri Times New Roman ve 11 punto, satırlar tek aralıklı, ilk satır 1 cm içeriden, önce 6nk ve sonra 6 nk, dipnotlar 9 punto ve tek aralıklı yazılmalıdır.

Alıntılar: Alıntılar tırnak içinde verilmeli; üç satırdan az alıntılar satır arasında, üç satırdan uzun alıntılar ise satırın sağından ve solundan 1 cm içeride, blok halinde ve tek satır aralığıyla 10 punto yazı boyutunda ve italik olarak yazılmalıdır.

Çalışma dil bilgisi kurallarına uygun olmalı, noktalama işaretlerinin kullanımı ve diğer yazım kuralları için TDK Yazım Kılavuzu esas alınmalıdır.

- Tablolar ve Şekiller:** Şekil ve tablo başlıkları 10 punto koyu olarak tablo ve şekillerin üzerine yazılmalı, her birine sıra numarası (Tablo 1, Tablo 2 ve Şekil 1, Şekil 2 vs.) verilmeli ve kaynak bildirimleri tablo ve şekillerin altında 9 punto ve bibliyografik bilgileri eksiksiz olarak verilmelidir. Tablo, şekil vs. içindeki metin 10 punto olmalıdır. Tablo, şekil, grafik ve başlıklardan önce ve sonra 6 nk boşluk bırakılmalıdır.

B. Sayfa Düzenine İlişkin Esaslar

- Sayfa düzeni her taraftan 3 cm, hizalama; iki yana yash, girinti; sol: 0 cm, sağ: 0 cm olmalıdır.
- Paragraf ilk satır 1 cm, paragraflar arası önceki 6 nk, sonra 6 nk, satır aralığı tek olmalıdır.
- Sayfa numaraları ortada verilmelidir.

C. Kaynak ve Referans Gösterme Yöntemi

Makalede yapılacak atıflarda ve kaynak gösterimde İSNAD Atıf Sistemi (2. Edisyon) yöntemi esas alınır. Makalede kullanılan tüm kaynaklar "Kaynakça"ya dâhil edilmeli, çalışmanın konusu ile alakalı olsa da faydalanılmayan eserler kaynakçaya alınmamalıdır. Kaynaklar, "Kaynakça" başlığı altında yazar soyadlarına göre alfabetik olarak sıralanmalıdır.

Kaynakça; Arşiv Belgeleri, Resmi Yayınlar, Süreli Yayınlar, Kitaplar, Makaleler, Tezler, İnternet Kaynakları şeklinde düzenlenmelidir.

Dergiye gönderilen yazılar, söz konusu yönteme uygun olarak hazırlanmalıdır. Yazarların, aşağıdaki örneklere dayanarak dipnotları düzenlemeleri ve kaynakça oluşturmaları gerekmektedir. Aşağıda verilen örnekler, İSNAD Atıf Sistemi yönteminin dergimize uyarlanmış halidir. Ayrıntılı bilgiye <https://www.isnadsistemi.org/> veya <https://www.isnadsistemi.org/download/isnad-2-yazim-kilavuzu/> adresinden ulaşılabilir.

1. Arşiv

İlk Geçtiği Yerde:

T.C. Dışişleri Bakanlığı Türk Diplomatik Arşivi (TDA), 571 / 36185-142708-1.

T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA), DH. İ.U.M.EK., 45 / 67.

Sonraki Geçtiği Yerde:

TDA, 571 / 36185-142708-1.

BOA, DH. İUM.EK., 45 / 67.

Kaynakçada:

TDA, 571 / 36185-142708-1.

BOA, DH. İUM.EK., 45 / 67.

2. Resmî Yayınlar

İlk Geçtiği Yerde:

TBMM Zabıt Ceridesi, 1. Devre, 2. Cilt, 1. İçtima (2 Haziran 1920), 10.

Sonraki Geçtiği Yerde:

TBMM Zabıt Ceridesi, 2 Haziran 1920,

Kaynakçada:

TBMM Zabıt Ceridesi. 1. Devre, 2. Cilt, 1. İçtima (2 Haziran 1920), 10.

3. Süreli Yayınlar

*** Yazarsız**

İlk Geçtiği Yerde:

Milliyet, "Yetki Kanunları" (17 Eylül 1971), 1.

Sonraki Geçtiği Yerde:

Milliyet, "Yetki Kanunları", 1.

Kaynakçada:

Milliyet, "Yetki Kanunları" (17 Eylül 1971), 1.

*** Gazete Haberi-Yazarlı**

İlk Geçtiği Yerde:

Yunus Nadi, "İsmet Paşa'nın Rusya Seyahati ve Neticeleri", *Cumhuriyet* (15 Mayıs 1932), 1.

Sonraki Geçtiği Yerde:

Nadi, "İsmet Paşa'nın Rusya", 1.

Kaynakçada:

Nadi, Yunus. "İsmet Paşa'nın Rusya Seyahati ve Neticeleri", *Cumhuriyet* (15 Mayıs 1932), 1.

4. Kitaplar

*** Kitap-Yazarsız ve Anonim**

İlk Geçtiği Yerde:

İş Kanunları ve İlgili Mevzuatı (Ankara: Adalet Yayınevi, 2014), 2. Cilt, 12.

Sonraki Geçtiği Yerde:

İş Kanunları ve İlgili Mevzuatı, 32.

Kaynakçada:

İş Kanunları ve İlgili Mevzuatı. 2. Cilt. Ankara: Adalet Yayınevi, 2014.

*** Kitap-Tek Yazarlı**

İlk Geçtiği Yerde:

Yücel Namal, *Türk-Macar İlişkileri*, (İstanbul: İskenderiye Yayınları, 2009), 35.

Sonraki Geçtiği Yerde:

Namal, *Türk-Macar*, 35.

Kaynakçada:

Namal, Yücel. *Türk-Macar İlişkileri*. İstanbul: İskenderiye Yayınları, 2009.

*** Kitap-İki Yazarlı**

İlk Geçtiği Yerde:

Arı İnan - İsmet Parmaksızoğlu, *Düşünceleriyle Atatürk* (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2018), 54-58.

Sonraki Geçtiği Yerde:

İnan - Parmaksızoğlu, *Düşünceleriyle Atatürk*, 62.

Kaynakçada:

İnan, Arı - Parmaksızoğlu, İsmet. *Düşünceleriyle Atatürk*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2018.

*** Kitap-Çok Yazarlı**

İlk Geçtiği Yerde:

Mehmet Gönübol vd, *Olaylarla Türk Dış Politikası (1919-1995)*, (Ankara: Siyasal Kitabevi, 1996), 219.

Sonraki Geçtiği Yerde:

Gönübol vd, *Olaylarla Türk Dış*, 219.

Kaynakçada:

Gönübol, Mehmet vd. *Olaylarla Türk Dış Politikası (1919-1995)*. Ankara: Siyasal Kitabevi, 1996.

*** Kitap-Editörlü**

İlk Geçtiği Yerde:

Mete Kaan Kaynar (ed.), *Türkiye'nin 1950'li Yılları* (İstanbul: İletişim Yayınları, 2015), 7.

Sonraki Geçtiği Yerde:

Kaynar, *Türkiye'nin 1950'li Yılları*, 7.

Kaynakçada:

Kaynar, Mete Kaan (ed.). *Türkiye'nin 1950'li Yılları*. İstanbul: İletişim Yayınları, 2015.

*** Kitap-Çeviri****İlk Geçtiği Yerde:**

Francis Dvornik, *Konsiller Tarihi, İznik'ten II. Vatikan'a*, çev. Mehmet Aydın (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1990), 11.

Sonraki Geçtiği Yerde:

Dvornik, *Konsiller Tarihi*, 23.

Kaynakçada:

Dvornik, Francis. *Konsiller Tarihi İznik'ten II. Vatikan'a*. çev. Mehmet Aydın. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1990.

5- Kitap Bölümleri**İlk Geçtiği Yerde:**

İsenbike Ogan, "Bugünü Anlamak İçin Orta Asya Tarihine Bir Bakış", *Bağımsızlıklarının Yirminci Yılında Orta Asya Cumhuriyetleri Türk Dilli Halklar-Türkiye İle İlişkiler*, ed. Ayşegül Aydıngün - Çiğdem Balım, (Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, 2012), 19.

Sonraki Geçtiği Yerde:

Ogan, "Bugünü Anlamak", 20.

Kaynakçada:

Ogan, İsenbike. "Bugünü Anlamak İçin Orta Asya Tarihine Bir Bakış". *Bağımsızlıklarının Yirminci Yılında Orta Asya Cumhuriyetleri Türk Dilli Halklar-Türkiye İle İlişkiler*. ed. Ayşegül Aydıngün - Çiğdem Balım. 19-50. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, 2012.

6- Makaleler**İlk Geçtiği Yerde:**

Gürbüz Arslan, "Osmanlı Devleti'nden Kalan Dış Borçlar ve Yeniden Yapılandırma Süreci (1930-1933), *History Studies*, 7/4 (2015), 20.

Sonraki Geçtiği Yerde:

Arslan, "Osmanlı Devleti'nden Kalan", 20.

Kaynakçada:

Arslan, Gürbüz. "Osmanlı Devleti'nden Kalan Dış Borçlar ve Yeniden Yapılandırma Süreci (1930-1933). *History Studies* 7/4 (2015), 1-23.

7-Bildiriler/Tebliğ**İlk Geçtiği Yerde:**

Aydın Çakmak, "Zekai (Apaydın) Bey'in Birinci Moskova Büyükelçiliği (1925-1927)", *4. Uluslararası Türk - Rus Dünyası Akademik Araştırmalar Kongresi*, ed. Zuhul Koç (Ankara: Asos Yayınları, 2021), 39.

Sonraki Geçtiği Yerde:

Çakmak, "Zekai (Apaydın) Bey'in", 39.

Kaynakçada:

Çakmak, Aydın. "Zekai (Apaydın) Bey'in Birinci Moskova Büyükelçiliği (1925-1927)". *4. Uluslararası Türk - Rus Dünyası Akademik Araştırmalar Kongresi*, ed. Zuhul Koç.37-52. Ankara: Asos Yayınları, 2021.

8-Tezler**İlk Geçtiği Yerde:**

Çağdaş Albayrak, *Türk Edebiyatında Yûsuf'u Züleyhâlar ve Giritli Sırrı Paşa'nın Ahsenü'l-Kasas'ı Mukayeseli İnceleme* (Edirne: Trakya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2021), 300.

Sonraki Geçtiği Yerde:

Albayrak, *Türk Edebiyatında Yûsuf'u Züleyhâlar*, 300.

Kaynakçada:

Albayrak, Çağdaş, *Türk Edebiyatında Yûsuf'u Züleyhâlar ve Giritli Sırrı Paşa'nın Ahsenü'l-Kasas'ı Mukayeseli İnceleme*. Edirne: Trakya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2021.

9-İnternet Kaynakları**İlk Geçtiği Yerde:**

T.C. Dışişleri Bakanlığı (TDB), "Türkiye Cumhuriyeti İle Ermenistan Cumhuriyeti Arasında Diplomatik İlişkilerin Kurulmasına Dair Protokol" (Erişim 15 Şubat 2022).

Sonraki Geçtiği Yerde:

(TDB), "Türkiye Cumhuriyeti İle Ermenistan Cumhuriyeti Arasında Diplomatik İlişkilerin Kurulmasına Dair Protokol".

Kaynakçada:

T.C. Dışişleri Bakanlığı (TDB). "Türkiye Cumhuriyeti İle Ermenistan Cumhuriyeti Arasında Diplomatik İlişkilerin Kurulmasına Dair Protokol". Erişim 15 Şubat 2022. https://www.mfa.gov.tr/site_media/html/zurih-protokolleri-tr.pdf

İLETİŞİM / CONTACT

Dergi yazışma adresi / Correspondence

Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi, Karaelmas Sosyal Bilimler Dergisi Editörlüğü,
Sosyal Bilimler Enstitüsü Binası, İncivez 67100 ZONGULDAK

Tel: 0 (372) 291 28 63 0 (535) 524 40 89

E-posta / E-mail: karesdergisi@gmail.com kares@beun.edu.tr

Ağ Adresi / Web Adress: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/kares>